ROK VI.

Drugi specjalny numer poświęcony samorządom województwa pomorskiego

ECHO MORSKIE

Redakcja i Admin. Gdynia, Świętojańska 71. Tel. 21-60. Konto P. K. O. 23.605.
Redaktor naczelny i odpowiedzialny: Henryk Grewicz.
Klisze wykonano w firmie Cynkotyp, Warszawa, Leszno 6, tel. 11.46-10.

Zakł. Graf. DRUKPRASA, N.-Świat 54. Tel. 615-56 i 242-40.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

CENA 3 ZŁ. GDYNIA, MARZEC 1937 ROKU. ROK VI.

ECHO MORSKIE

REDAKCJA i ADMINISTRACJA: GDYNIA, ŚWIĘTOJAŃSKA 71 — TELEFON Nr. 21-60.

2-gi SPECJANY NUMER SAMORZĄDOWY WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

DR. JÓZEF KULIKOWSKI
Dyrektor Izby Przem.-Handl. w Gdyni

Z zagadnień gospodarczych Pomorza

Rozpatrując aktualne zagadnienia Pomorza w jego obecnych granicach administracyjnych, musimy mieć na uwadze następujące zasadnicze momenty sruktury gospodarczej tego województwa: jego wybitnie rolniczy charakter, słaby rozwój przemysłu i niedostateczny rozwój handlu, nieodpowiedni dla obecnych stosunków układ dróg komunikacyjnych, wreszcie fakt powstania na północnym krańcu województwa dużego portu, którego szybki rozwój będzie miał co raz większy wpływ na układ stosunków gospodarczych Pomorza.

Nie zatrzymując się dłużej nad sytuacją rolnictwa, podkreślić jedynie należy, że warunki geologiczne i klimatyczne (zwłaszcza w północnych powiatach) są z reguły gorsze, niż w sąsiednich województwach, co uzasadnia konieczność wydatniejszej opieki i pomocy dla rolnictwa pomorskiego. Poza tym musi istnieć możność odpływu nadmiaru ludności rolniczej do innych zawodów, co nakazuje zwrócenie bacznej uwagi na sytuację i możliwości rozwojowe przemysłu i handlu.

Dla scharakteryzowania stanu przemysłu w województwie pomorskim przeprowadzimy porównanie z okręgiem bydgoskim (powiaty: bydgoski, inowrocławski, szubiński i wyrzyski).

W roku 1935 na Pomorzu było czynnych zakładów przemysłowych (zatrudniających ponad 20 robotników) — 206; zakłady te zatrudniały przy produkcji 9.600 robotników. W okręgu bydgoskim pracowały 133 zakłady, zatrudniające 8.800 robotników. W roku 1936 liczba czynnych zakładów wzrosła, natomiast liczba robotników naogół zmalała na Pomorzu, a wzrosła jedynie w okręgu bydgoskim: w grudniu ub. r. pracowało na Pomorzu 7.700 robotników, a w okręgu bydgoskim 9.100. Cyfry te nasuwają poważną troskę, wskazując, że ogólna poprawa sytuacji gospodarczej nie objęła przemysłu pomorskiego. Istotnie wiemy, że w dalszym ciągu znajdują się w bardzo ciężkiej sytuacji trzy gałęzie przemysłu, mające na naszym terenie poważne znaczenie, a mianowicie: browarnictwo, młynarstwo i przemysł tartaczny.

Dr. Józef Kulikowski — dyrektor Izby Przemysłowo - Handlowej w Gdyni.

Dla zapewnienia przemysłowi naszego województwa normalnego funkcjonowania i prawidłowego rozwoju należałoby, poza uregulowaniem szczególnych potrzeb oddzielnych branż, zastosować generalne ułatwienia: a) w zakresie nabycia i transportu surowca, b) niektórych ulg podatkowych, c) zwolnienia od podatku dochodowego sum, użytych na inwestycje w przemyśle.

Handel na terenie obecnego Województwa Pomorskiego znajdował się przed wojną w rękach niepolskich. Przejęcie zakładów handlowych przez element polski stanowiło dlań poważny wysiłek finansowy, przesądzający nieraz o braku należytych środków obrotowych, potrzebnych do prowadzenia przejętych zakładów. Dodać należy, że w północnej części województwa handel znajdował się dotychczas pod bardzo poważnym naciskiem starych, zasobnych i korzystających z łatwego i taniego kredytu firm gdańskich. W przeciwieństwie do nich, nasze kupiectwo cierpi dotychczas na brak kredytów, co wobec niedostatecznych własnych środków obrotowych oraz silnego nacisku podatkowego (nieraz znacznie większego, niż w sąsiednich województwach), powoduje niedorozwój i załamania w tej dziedzinie życia gospodarczego. Nic więc dziwnego, że jakkolwiek handel pomorski ma przed sobą jeszcze znaczne naturalne możliwości rozwojowe, to jednak pod wpływem kryzysu ilość większych przedsiębiorstw handlowych na Pomorzu katastrofalnie malała, o czym świadczy zmniejszenie się ilości przedsiębiorstw handlowych I-ej kategorii z 39 przedsiębiorstw w 1928 roku na 5 przedsiębiorstw w roku 1935, a II-ej kategorii z 1.907 przedsiębiorstw w roku 1928 na 844 przedsiębiorstw w roku 1935.

Środkami zaradczymi przeciw upadkowi handlu byłaby przede wszystkim: a) zmiana dotychczasowej polityki podatkowej, b) uruchomienie średnioterminowych i krótkoterminowych kredytów obrotowych, c) ułatwienie konwersji długów krótkoterminowych na długoterminowe hipoteczne.

W tych warunkach dopiero mógłby handel nie tylko spełnić swe lokalne zadania, lecz rozwinąć tak potrzebną ekspansję na sąsiednie tereny oraz w dziedzinie handlu zamorskiego.

Zagadnienia komunikacyjne sprowadzają się w pierwszym rzędzie do następujących problemów: budowy nowych połączeń z północy na południe, t. j. w kierunku obecnego ruchu towarowego, usprawnienia połączeń komunikacyjnych poszczególnych ośrodków gospodarczych (wskazać należy dla przykładu na fatalny stan połączeń Gdyni z miastami najbliższego zaplecza), wypracowania i realizowania programu usprawnionej żeglugi śródlądowej, wreszcie ustalenia takiej polityki taryfowej, która zniosłaby istniejącą dziś niejednokrotnie dyskryminację zakładów przemysłowych pomorskich w stosunku do Gdańska lub zakładów dalszego zaplecza.

Jak zaznaczyliśmy, na układ stosunków gospodarczych Województwa Pomorskiego co raz większy wpływ wywierać będzie rozwój portu gdyńskiego. Projektowana obecnie ustawa, nowelizująca rozporządzenie o popieraniu rozbudowy i rozwoju gospodarczego Gdyni, ma stworzyć warunki dla powstania w Gdyni przemysłu. Należałoby życzyć, aby ustawa ta, a także jej praktyczna realizacja stworzyła warunki dla należytego rozwoju handlu, co zwłaszcza w dziedzinie aprowizacji miałoby poważne znaczenie dla północnych powiatów pomorskich, zaopatrujących dzisiaj w bardzo nieznacznym stopniu rynek gdyński.

Zagadnienia powyższe wiążą się w jedną całość organiczną, gdyż równie jak dla Państwa potrzebny jest rozrost i wzmocnienie Gdyni, tak dla osiągnięcia tego konieczne jest dla Gdyni prawidłowe połączenie z resztą Państwa przez należycie gospodarczo zorganizowane najbliższe zaplecze.

Trochę szczegółów o planowej zabudowie m. Gdyni

Podług danych Towarzystwa Budowy Osiedli.

Dynamika rozwojowa miasta Gdyni, spowodowała, że Gmina w 1931 roku powołała do życia specjalną instytucję, której obecna nazwa brzmi: T. B. O. — Towarzystwo Budowy Osiedli Spółka Akcyjna w Gdyni. T. B. O. zorganizowane zostało na wzór licznych tego rodzaju instytucji rozwijających oddawna działalność w Krajach Zachodniej Europy i w Ameryce.

Gmina jest właścicielką wszystkich akcji T. B. O., wskutek tego cała działalność tej instytucji dostosowana jest do potrzeb Gminy. T. B. O. nie jest obliczone na zysk, zadania jego idą w kierunku ułatwienia ludności zdobycia kulturalnego mieszkania, co zostało sprecyzowane w statucie w następujący sposób:

1. Budowa osiedli,
2. Techniczne przygotowanie parcelacji gruntów na cele mieszkaniowe, budowlane, ich parcelacja i eksploatacja,
3. Nabywanie i sprzedaż gruntów, oraz oddawanie na prawie zabudowy,
4. Udzielanie pomocy budownictwu przez ułatwienia oraz pomoc finansową,
5. Budowa domów mieszkalnych, zarówno na rachunek własny, jak i osób trzecich i t. p.

Kapitał zakładowy akcyjny T. B. O. wynosi sumę 1 miliona złotych, podzielony na 10.000 sztuk akcyj imiennych po zł 100. Obecna wartość majątku wyraża się w sumie około 6 milionów złotych.

Władzami T. B. O. są: Walne Zgromadzenie, Rada Nadzorcza 5 osobowa, Komisja Rewizyjna 5 osobowa i Zarząd składający się z 1 dyrektora i 2 prokurentów.

Praca T. B. O. wykonywana jest w 3-ch Wydziałach:

1. Wydział Ogólny obejmuje sekretariat, kasę i księgowość;
2. Wydział Techniczny wykonuje: a) plany parcelacyjne, b) mapy terenów T. B. O., c) mapki terenów dla klienteli, d) planiki budowlane dla nabywców działek, e) nadzór nad zabudową działek przez nabywców, f) plany — programy uzbrojenia ulic na terenach T. B. O., g) budowę domów mieszkalnych na rachunek własny T. B. O. i na zamówienia.

Ponadto Wydział Techniczny wspólnie z Wydziałem Sprzedaży wypracowuje prospekty informacyjno - prapagandowe, oraz udziela nabywcom działek informacji i porad technicznych.

3. Wydział Sprzedaży zajmuje się: a) administracją terenami budowlanymi, b) dzierżawą terenów budowlanych i domów, c) sprzedażą terenów budowlanych i domów, d) załatwianiem spraw katastralnych i hipotecznych dla T. B. O. i odbiorców, e) opracowywaniem programów sprzedaży i kalkulacji.

Wskutek planowej akcji osiedleńczej, opartej na programie dostosowanym do położenia geograficznego m. Gdyni i portu polskiego, T. B. O. ułatwiło licznym rzeszom pracowników fizycznych i umysłowych zdobycie dachu nad głową, a tym samym osiedlenie się na stałe. Dalsza akcja udoskonalona o zdobyte doświadczenie jest w toku.

Na terenach budowlanych — rozparcelowanych dotychczas przez T. B. O. — wybudowanych zostało 530 domów mieszkalnych. W tej liczbie na własny rachunek wybudowało T-wo 201 domów, które następnie rozsprzedaje odbiorcom.

Ceny działek w zależności od dzielnicy i położenia kształtują się w sposób następujący:

1. Dzielnica: „Chylońskie Działki Leśne” za 1 m² od zł 1,75 do zł 14.
2. Dzielnica: Redłowo za 1 m² od zł 2 do zł 11.
3. Dzielnica: Witomino za 1 m² od zł 1 do zł 5.
4. Dzielnica: Oksywie po zł 3 za 1 m².

I. Dzielnica „Chylońskie Działki Leśne”, oddalona od centrum miasta (Skwer Kościuszki) ok. 1 km, położona jest przy jednej z głównych linii autobusowych. Przy pomocy tej komunikacji ma połączenie we wszystkich kierunkach co 10 minut.

W chwili przejmowania „Chylońskich Działek Leśnych” przez T. B. O. w 1932 r. przedstawiały się one jako teren zalesiony, w surowym i nieprzygotowanym do zabudowy stanie.

Teren górzysty. Wysokość nad poziomem morza od 40 do 80 m. Około 50% (29 ha) całego terenu stanowią rezerwaty leśne liściasto - iglaste. Grunt piaszczysto - gliniasty. Teren o powierzchni ok. 27 ha został rozparcelowany na ok. 400 działek o powierzchni przeciętnej 700 m². Zabudowa domami wolnostojącymi do 3-ch kondygnacji. Dotychczas wybudowano 247 domów.

Domy jednorodzinne bliźniacze budowane seryjnie, położone w Działkach Leśnych, przy ul. Witomińskiej mają następujący rozkład: Parter: pokój, kuchnia, z wnęką służbową. W. C., przedpokój, klatka schodowa. Piętro: dwa pokoje sypialne, łazienka, strych. Piwnica z pralnia. Ściany murowane z półtorej cegły. Stropy drewniane. Kubatura bud. 429,9 m³.

Dzielnica „Chylońskie Działki Leśne” posiada uzbrojone ulice: jezdnie, chodniki, wodociąg, kanalizację, elektryczność i telefony.

Dzielnica ta ma charakter wybitnie mieszkaniowy i zamieszkała jest przez pracowników fizycznych i umysłowych.

II. Dzielnica Redłowo — oddalona od centrum miasta ok. 1 i ½ km, przejęta przez T. B. O. w 1933 r. w stanie surowym, nieprzygotowanym do zabudowy.

Redłowo położone w odległości 50 mtr od szosy biegnącej z Gdyni do Orłowa, posiada połączenie autobusowe we wszystkich kierunkach co 15 minut.

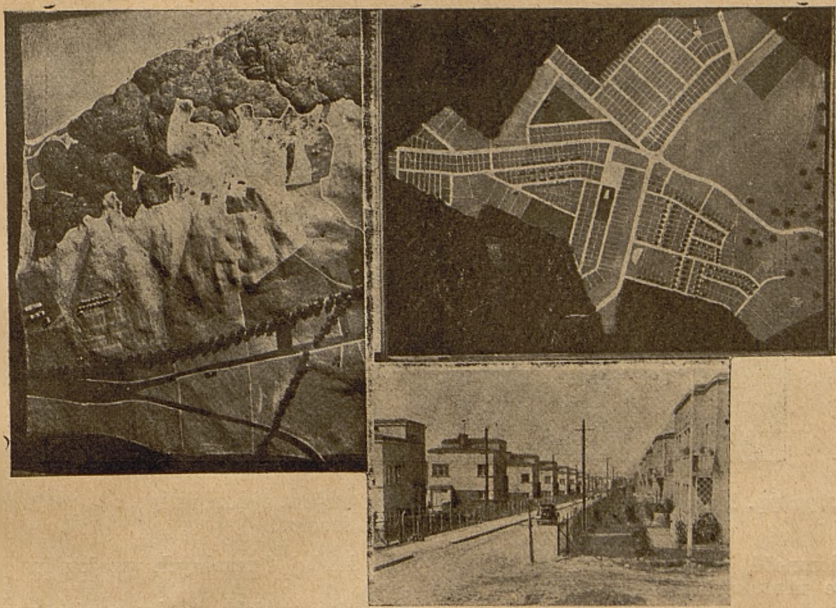
Dzielnica ta, położona na wysokości średnio 60 mtr nad poziomem morza, jest fragmentem dominującym wzgórz ciągnących się wzdłuż wybrzeża. Stok tych wzgórz spływający w kierunku morza ,pokryty jest rezerwatem lasów. Grunt jest piaszczysto - gliniasty.

Dotychczas rozparcelowano dopiero ok. 5 ha na 220 działek o powierzchni przeciętnej 500 m². Zabudowa domami wolnostojącymi i bliźniaczymi do 3-ch kondygnacyj. Budowano 54 domy.

Wykonane są częściowo jezdnie, chodniki ,wodociąg, kanalizacja, elektryczność, telefon.

Dzielnica Redłowo malowniczo położona tuż nad morzem, ma charakter osiedla mieszkalnego dla pracowników umysłowych o zabudowie willowej.

Domy wolnostojące jednorodzinne położone w Redłowie przy ul. Hetmańskiej budowa seryjna mają rozkład: Parter: pokój z osobną werandą, kuchnią, służbowy, klatka schodowa. Piętro: dwa po-

Z Tow. Budowy Osiedli w Gdyni: Górą na lewo: Mapa plastyczna Redłowa. *Na prawo:* Mapa plastyczna Witomina. *Dołem:* Domy jednorodzinne Redłowa.

koje sypialne, łazienka. W. C. Pięterko: pralnia, strych, składzik. Ściany murowane w dwie pół cegły z próżnią. Stropy drewniane. Kubatura bud. 449,5 m³.

Domy jednorodzinne bliźniacze budowa seryjna, położone przy tejże ulicy mają na parterze dwa pokoje, kuchnię z wnęką służbową i klatkę schodową, na piętrze dwa pokoje sypialne, łazienkę, W. C. Ściany murowane w półtorej cegły. Stropy drewniane. Kubatura bud. 500,0 m³.

Domy bliźniacze 2-rodzinne budowane seryjnie przy ulicy Wojewódzkiej, mają w każdej połówce 2 mieszkania 4 izbowe z łazienką: pokojem służbowym. Kubatura półbliźniaka ok. 800 m³.

Domki otoczone są ogródkami o powierzchni od 400 do 700 m².

III. Dzielnica Witomino, oddalona od centrum miasta ok. 3½ km, posiada komunikację autobusową.

Witomino wznosi się do 130 mtr nad poziomem morza. Teren łagodnie falisty. Rozciągające się wokół lasy iglasto - liściaste chronią osiedle od ostrych wiatrów nadmorskich. Gleba urodzajna, nadająca się doskonale do uprawy roślin i sadownictwa. Zabudowa domami wolnostojącymi i bliźniaczymi.

Wykonane są częściowo jezdnie, chodniki, wodociąg, elektryczność, telefon. Wybudowano 278 domów mieszkalnych.

Dotychczas rozparcelowano 50 ha na 750 działek o powierzchni przeciętnej 700 m².

Dzielnica Witomino ma charakter osiedla mieszkalnego, którego część mieszkańców trudnić się będzie ogrodnictwem.

Założenie w Gdyni dzielnicy Witomino, produkującej dużą ilość świeżych warzyw dla miasta i portu w Gdyni ma duże znaczenie, gdyż stwarza poważny warsztat pracy dla częściowo dotychczas bezrobotnych i uniezależnia miejscowy rynek od trudności i kosztów przywożenia tego towaru, który dotychczas musiał być sprowadzany przeważnie z terenu W. M. Gdańska.

Wskutek nieco większego oddalenia od centrum miasta, dzielnica ta żyje bardziej samodzielnie od innych, powstających dzielnic, posiada więc własną szkołę powszechną, pocztę, straż ogniową, organizującą się spółdzielnię spożywców i t. p.

IV. Dzielnica Oksywie, ongiś stara wieś rybacka, którą kroniki notują od XIII w. szybko się zabudowuje współczesnymi domami mieszkalnymi.

T. Zw. Płyta Oksywska o powierzchni około 15 km² położona jest w północnej części miasta Gdyni, za kanałem przemysłowym, stanowi ona dominującą nad miastem płaszczyznę, wzniesioną nad poziom morza około 50 m z lekkim skłonem w kierunku północno - wschodnim. Około 90% tego terenu narazie wykorzystana jest pod uprawę rolną. Część terenów Płyty Oksywskiej bliżej położona miasta Gdyni zabudowuje się domami mieszkalnymi. Na tym terenie T. B. O. posiada około 250 ha, które przeznaczone zostały w większości na budowę osiedli robotniczych.

Należyte planowe przygotowanie akcji terenowej szybko rozwijającego się miasta Gdyni, wymagało wykonania poruczonych T. B. O. przez Gminę szeregu prac przygotowawczych, oraz współpracy fachowców. W połowie roku ubiegłego prace te zostały zakończone. Wypracowany został konkretny program dalszej gospodarki terenowej. Z planu tego wynika, że racjonalna i planowa gospodarka terenami budowlanymi może dać dodatnie rezultaty wówczas, jeśli Gmina posiadać ich będzie odpowiednią ilość. Wychodząc z tych założeń T. B. O. na zlecenie Gminy miasta Gdyni usilnie dąży do powiększenia swego stanu posiadania przez zakup nowych terenów budowlanych. Według programu akcji terenowej opracowanego przez rzeczoznawców wynika, że dalsza działalność T. B. O. w tej dziedzinie powinna iść nietylko, jak dotychczas w kierunku sprzedaży lub wydzierżawianiu parcel budowlanych, lecz również i na oddawaniu ich na „prawie zabudowy", szczególnie pracownikom fizycznym w dzielnicach robotniczych. Wskutek tego zainteresowani odbiorcy parcel nie będą potrzebowali wydawać dużych sum na ich zakup, a posiadane oszczędności przeznaczą na budowę domu mieszkalnego, „prawo zabudowy" umowne może zabezpieczyć na okres dowolny do 50 — 75 lat korzystanie z placu oddanego pod zabudowę za niewielką opłatą roczną. Gmina zaś nie zmniejszy swego stanu posiadania terenów, które w przyszłości mogą być potrzebne na inne cele miasta.

W Gdyni sprawa budowy małych mieszkań robotniczych jest zadaniem niezwykłej wagi. Z braku stałych domów mieszkalnych o małych mieszkaniach ok. 75% robotników bądź mieszka w prowizorycznych barakach na peryferiach miasta, a nawet w śródmieściu, bądź dojeżdża do miejsc pracy z dalszych osad i wsi. Wskutek tego obecny program gospodarczy T. B. O. idzie przede wszystkim w kierunku budowy osiedli robotniczych, tak jak to mają w swych programach liczne podobne społeczne T-wa nie obliczone na zysk, zajmujące się budową tanich mieszkań. Wpłynie to niewątpliwie na uzdrowienie spraw mieszkaniowych w Gdyni, a tym samym na dostarczenie pracownikom fizycznym kulturalnych tanich mieszkań.

Nad rozwiązaniem sprawy mieszkań robotniczych w Gdyni, T. B. O. bezpośrednio współpracuje z Towarzystwem Osiedli Robotniczych w Warszawie i Polskim Towarzystwem Reformy Mieszkaniowej.

A. G.

Sytuacja miast pomorskich

Podług odczytu prezydenta m. Grudziądza p. Józefa Włodka.

W listopadzie 1936 r. p. Prezydent m. Grudziądza J. Włodek wygłosił przez radio toruńskie odczyt na temat stanu miast pomorskich, który ze względu na ważny bardzo temat w numerze naszym umieszczamy.

„Miasta pomorskie odczuwają, tak jak wszystkie miasta Polski — a powiedzmy sobie i większość miast świata — kryzys gospodarczy panujący w całym świecie, na szczęście w Polsce nie nabierający tak ostrych form, jak gdzie indziej.

Miasta pomorskie, posiadające niezmiernie rozległy zakres działania nie ze względu na zbytnio rozbudowaną administrację swoją, ale ze względu na postęp w ich rozbudowie, potrzebują — rzecz prosta — więcej wpływów finansowych niż miasta innych dzielnic.

Dlatego miasta nasze znalazły się w ciężkim położeniu. A już w specjalnie tragicznej sytuacji znalazły się miasta skazane tylko na dochody z jednej lub dwóch placówek przemysłowych. Mam tu na myśli specjalnie Czersk, który z chwilą załamania się jednej wielkiej fabryki wyrobów drzewnych stał się miastem zamieszkałym prawie przez samych bezrobotnych.

Śmiem twierdzić, iż na większości miast pomorskich nie ciąży grzech śmiertelny z powodu tak zwanej radosnej twórczości. Miasta nasze w przeświadczeniu, że kredyt zaciągnięty kiedyś przecież spłacić trzeba będzie, oględnie zaciągały pożyczki. Były wypadki, rzecz prosta, kilku nieoględnych i zbyt drogich inwestycyj. Stały się one jednak tak dobrym przykładem, że inne miasta niezmiernie ostrożnie prowadzą swoją gospodarkę inwestycyjną.

Nie mniej jednak bezrobocie, urbanizacja wsi idąca w kierunku szalonego napływu ludności wiejskiej do miast, kładą przed miastami zagadnienia niezmiernie trudne i ciężkie do rozwiązania. Specjalnie rozładowanie bezrobocia, załatwienie sprawy bezdomności, budowa nowych gmachów szkolnych dla wzrastającej liczby dzieci w szkołach — oto główne problematy, które piętrzą się przed zarządami miast pomorskich.

Pierwszy problem znaleść by mógł rozwiązanie racjonalne w poprawie sytuacji w przemyśle, o czem mówić będę później. Chwilowo znaleść musi załatwienie przez przeprowadzenie robót inwestycyjnych rządowych i samorządowych. Regulacja Wisły, naprawa kiedyś dobrych szos pomorskich łączących wybrzeże z centrum Polski — to najważniejsze roboty rządowe. Poprawienie nawierzchni ulic w miastach, budowa chodników, zakładanie plantacji i ogródków działkowych, to tak zwane roboty ziemne nie rentujące się. Ale jest wiele do wykonania w miastach pomorskich robót rentujących się, gdyż nie wszystkie miasta pomorskie są skanalizowane i posiadają wodociągi.

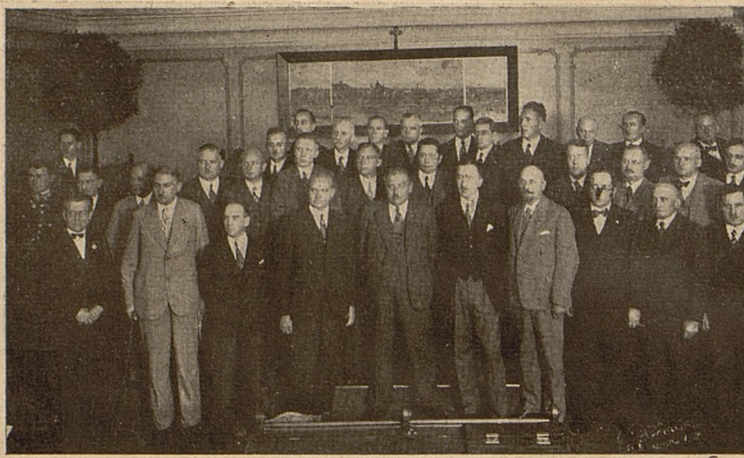
Roboty te istotnie są o kapitalnym znaczeniu dla poprawy stanu zdrowotnego w miastach i na razie dla odciążenia racjonalnego bezrobocia mogłyby być przeprowadzone, gdyby uruchomione zostały długoterminowe kredyty komunalne, dzięki którym miasta byłyby w możności zagadnienie to tak ważne przeprowadzić.

Organizacje samorządowe miast czynią stałe starania, by przy rozdziale kredytów przez władze centralne dla Pomorza stosowano specjalnie inne przepisy i udzielano tym miastom pomorskim, które już posiadają wszystkie urządzenia sanitarne i zdrowotne, kredytów na budowę szkół. Bo nie można zmuszać miast, które już posiadają dostateczne linie wodociągowe i przewody kanalizacyjne, by wykonywały roboty nieproduktywne, podczas gdy te same miasta stoją bezradnie przed rozwiązaniem tak ważnego problemu, jakim jest konieczność natychmiastowej budowy szkół powszechnych.

Dobry wynik akcji społeczeństwa w kierunku złożenia jak największych kwot na pomoc zimową dla bezrobotnych, przyczyni się również do poprawy stanu życia gospodarczego w miastach naszych. Czym większe kwoty zebrane zostaną na ten cel, tym wydatniejszą będzie pomoc dla bezrobotnych, którzy znów, otrzymawszy większe zarobki, wydatkując je całkowicie na zakup artykułów pierwszej potrzeby, zwiększą konsumcję w miastach, wywołując dalszą poprawę gospodarczą.

Tak więc nietylko ze względów humanitarnych, ale i w dobrze zrozumiałym interesie miast, powinniśmy jak największy wysiłek włożyć w udanie się zbiórki na akcję zimową.

Z bezrobociem ściśle jest związana bezdomność, związane jest ściśle położenie własności nieruchomej na Pomorzu.

Grupa pp. Prezydentów i Burmistrzów miast wojew. pomorskiego z b. wojewodą p. Kirtiklisem po środku.

Ta sprawa rozwiązaną być musi jak najszybciej. Miejmy nadzieję, że Panowie Posłowie Pomorscy znajdą dla niej czas już w sesji najbliższej, mając w tej sprawie zarówno jeden wniosek poselski, jak i wnioski organizacyj samorządowych.

Jak dziś sprawa ta wygląda? Bezrobotny nie płaci za mieszkanie, bo nie ma z czego; właściciel domu stara się eksmitować lokatora niepłacącego komornego, co mu się w końcu udaje. Obawiając się otrzymać następcę, który również płacić nie będzie, nie chce mieszkania wydzierżawić. Właściciel domu o małych mieszkaniach, które wymagają koniecznego remontu, niejednokrotnie woli tego remontu nie przeprowadzić i doprowadza dom do ruiny, bo mu się nie opłaca wynajmowanie mieszkań lokatorom, którzy komornego nie płacą.

Miasta nie mogą pobierać od właścicieli nieruchomości tych podatków, jakie im się słusznie należą. Niejednokrotnie bonifikują opłaty za kanalizację i za wodę, widząc sytuację bez wyjścia właścicieli nieruchomości, których często 80% lokatorów — a zdarza się, że i 100% — są bezrobotnymi. Skutek — od czasu do czasu na placach lub ulicach miasta koczujący ludzie bezdomni, dla których zarządy miejskie zmuszone są dostarczać pomieszczenia, częstokroć pokrywając wydatki na budowę mieszkań z drogich pożyczek, obciążając obsługą tych pożyczek budżet miasta.

Czyż sprawa ta nie dojrzała nareszcie, by została załatwioną, jeśli już tyle ważnych spraw załatwionych zostało?

A sprawa na Pomorzu jest tym bardziej drastyczna, że ma ona podkład narodowościowy.

Miasta pomorskie uległy kolosalnemu przeistoczeniu pod względem narodowościowym. Stało się to również dzięki temu, że wielu Polaków kupowało nieruchomości z rąk obcych w czasach dużo lepszej koniunktury dla własności nieruchomej. Dziś ta koniunktura — jak widzimy — jest znacznie gorsza. Skutek — niektórzy nowo nabywcy nieruchomości są zmuszeni sprzedawać swe nieruchomości i często dostają się one w obce ręce.

Czyż to nie przekonywujący dowód o konieczności załatwienia tej sprawy?

Jak ona ma być załatwiona, nie chcę tu dzisiaj formalnych projektów poruszać.

Jeden projekt, to by oprócz normalnego zarobku, jakiby bezrobotny przy pracach prowadzonych z Funduszu Pracy otrzymywał, dodawano mu specjalny dodatek na mieszkanie, odpracowywany przy pracach publicznych, a płacony według taryf umówionych do rąk właścicieli nieruchomości.

Drugi projekt, to by na ten cel zużyć część kwot przeznaczonych na rozbudowę miast, a pochodzących z podatku od lokali.

Sytuacja gospodarcza miast na Pomorzu, jak już powiedziałem, ściśle jest związana z sytuacją gospodarczą rolnictwa i przemysłu.

Część miast pomorskich, to miasta o typie wybitnie handlowo - przemysłowym; inne miasta, to miasta wybitnie handlowe.

Poprawa stanu przemysłu z jednej strony przyczyni się do wzmożenia tempa życia gospodarczego w miastach przez zwiększone wpływy podatkowe, przez zwiększoną konsumcję gazu, prądu i wody, a z drugiej strony umożliwi przemysłowi zatrudnienie większej liczby pracowników, czy to fizycznych, czy też umysłowych, redukując w ten sposób bezrobocie, a co za tym idzie — odciążając miasta. Powiększy się liczba zarobkujących obywateli miasta, to jest normalnych konsumentów, oraz płatników podatków.

Dlatego też należałoby zwrócić specjalną uwagę na poprawę gospodarczą przemysłu na Pomorzu. Należałoby o tym przemyśle więcej pamiętać i umożliwić mu istnienie przez stosowanie dla niego specjalnych taryf kolejowych, przy których daje się tak różnorodne ulgi czy to dla eksportu, czy to dla kresów wschodnich, — by umożliwić temu przemysłowi sprowadzanie surowców i opału z oddalonych źródeł, oraz by umożliwić tani transport wyrobów przemysłu czy to na eksport, czy to na rynek wewnętrzny kraju.

Specjalnie zaznaczyć należy, iż przemysł pomorski produkuje dość ciężkie wyroby, jak to maszyny rolnicze, cegłę, odlewy dachówki, sączki i t. p.

Poprawa przemysłu pociągnie za sobą, jak już zaznaczyłem, znaczne zwiększenie konsumcji, a co za tym idzie, poprawę w handlu i rzemiośle.

O sytuacji w handlu pomorskim mówić nie będę, gdyż pewny jestem, że doskonale zorganizowany Związek To-

warzystw Kupieckich na Pomorzu zabierze w tej sprawie głos.

Poprawa sytuacji w rzemiośle, wywołująca poprawę gospodarczą miast, mogłaby nastąpić przez większe zorganizowanie rzemiosła w formie organizacji warsztatów produkujących wyroby rzemieślnicze na eksport. Specjalnie myślę tu o stolarstwie meblowym i budowlanym, przed którym stoją otwarte rynki zagraniczne, a głównie tak bliski dla nas rynek angielski.

Te miasta pomorskie, które nie posiadają przemysłu, skazane są tylko na handel ze swym zapleczem, na rozprowadzanie towarów między rolnikami i odwrotnie, na zakupywaniu ziemiopłodów. Czym to zaplecze jest pojemniejsze, czym więcej sytuacja gospodarcza między rolnikami się poprawi, tym znaczniejszej poprawie ulegnie sytuacja miast.

Śmiem twierdzić, że w wielu miastach mniejszych przyczynia się do pogorszenia sytuacji gospodarczej coraz więcej usprawniona komunikacja autobusowa. Siłą faktu mieszkańcy tych miast i ich zaplecza wolą kupować towary w większych miastach nietylko ze względu na niejednokrotnie niższe ceny za towary, ale i ze względu na większy wybór.

Tak więc poprawa stanu gospodarczego miast zależna jest od poprawy sytuacji w przemyśle, a co za tym idzie likwidacja bezrobocia, — od poprawy sytuacji w rolnictwie, rzemiośle i handlu.

Pierwsze przebłyski tej poprawy na szczęście widzimy. I dlatego nie rozpaczając, nie załamując rąk, nie odnosząc się do wszystkich poczynań z krytycyzmem, tylko z przeświadczeniem, że od nas samych zależy, by sytuacja w kraju znajdująca się na najlepszej drodze do naprawy — poprawiła się, musimy dalej pracować każdy na swym stanowisku, spełniając te obowiązki, jakie na niego los czy społeczeństwo włożyło".

Samorządy powiatowe

POWIAT TORUŃSKI.

Powiat toruński nie posiada gleby zbyt urodzajnej to też większość gmin tego powiatu boryka się z trudnościami, jedynie dzięki wytężonej pracy wypełniając swoje obowiązki i zaspakajając potrzeby obywateli. Powiat dzieli się administracyjnie na 10 gmin wiejskich oraz dwie gminy miejskie: Chełmża i Podgórz, przy czym Podgórz włączony ma być według istniejących projektów do obszaru wielkiego Torunia.

Obszar powiatu wynosi 87.695 ha, mieszkańców zaś liczy powiat toruński ponad 60.000. Majątek powiatu wg. obliczeń dokonanych w r. 1933 przez specjalną komisję szacunkową wynosił łącznie zł. 1.439.137.

W ostatnich paru latach Wydział Powiatowy Toruński przeprowadził szereg inwestycyj, które wpłynęły na powiększenie się majątku powiatu. Między innymi nabyto dom mieszkalny obok gmachu Wydziału Powiatowego, zakupiono drukarnię oraz szereg instrumentów i aparatów dla szpitala powiatowego, jak aparat rentgenowski, karetkę pogotowia, stół operacyjny i t. d. Ogółem do roku 1935 majątek powiatu, mimo ogólnego kryzysu, zwiększył się o sumę 75.000 zł.

Ustawową opiekę społeczną wykonują na terenie powiatu miejscowe Związki Wspierania Ubogich, przy czym w wypadkach leczenia w zakładach takich jak Zakłady Psychiatryczne w Świeciu i Kocborowie, w Domu dla Starców i Ułomnych w Chełmży, w Zakładach Opieki Społecznej w Wejherowie i Zakładach dla Ociemniałych w Bydgoszczy — Wydział Powiatowy ponosi ½ wzgl. ⅔ kosztów leczenia.

W dziedzinie popierania rolnictwa Wydział Powiatowy Toruński poza pomocą finansową okazywaną rolnikom bezprocentowych pożyczek na zasiew wiosenny, subsydiuje szereg instytucyj, jak Powiatowe Towarzystwo Rolnicze, premie za najlepsze utrzymanie prywatnych buhajów rozpłodowych, dostarcza potrzebującym rolnikom zasiewy i t. p.

Wiele wysiłku Wydział Powiatowy zużywał na rozbudowę samorządowych bibliotek ruchomych. Posiada więc obecnie ok. stu kompletów bibliotek ruchomych o łącznej ilości ok. 5.000 dzieł. Ponadto utworzono dwie biblioteki stałe w Chełmży i jedną w Podgórzu. Obecnie każda gromada powiatu toruńskiego posiada bibliotekę ruchomą.

W dziedzinie melioracji należy zaznaczyć, iż na terenie powiatu znajduje się 15 spółek wodno-melioracyjnych oraz 2 związki wałowe. Znajdują się również w powiecie trzy spółki drogowe, założone w r. 1930 jako pierwsze na Pomorzu. Celem spółek jest budowa umocnionych dróg i dalsze ich utrzymanie.

Na terenie powiatu istnieje ok. 50 straży pożarnych, podzielonych na 5 rejonów. Wreszcie na terenie powiatu toruńskiego znajduje się Szpital Powiatowy w Chełmży.

Na czele powiatu toruńskiego stoi przewodniczący Wydziału Powiatowego p. starosta mgr. L. Skórewicz.

KOMUNALNA KASA OSZCZĘDNOŚCI POWIATU TORUŃSKIEGO W TORUNIU.

założona została w 1891 roku. Kapitały Kasy: kapitał zakładowy zł 310.000, inne fundusze rezerwowe zł 368.000. Wkłady oszczędnościowe i rachunki czekowe Kasy wynoszą obecnie zł 2.700.000. Wzrost wkładów w ostatnich latach był bardzo znaczny, gdy się zważy, że w roku 1925 po przerachowaniu na złote wkłady wynosiły zaledwie tylko 158.000 zł.

Obroty Kasy w 1936 r. wynosiły zł 37.000.000.

Dyrektorem zarządzającym Kasy jest p. Michał Zaleski.

POWIAT GRUDZIĄDZKI.

Powiat obejmuje powierzchnię 76045 ha, graniczy z Niemcami na przestrzeni 50 km, a dalej graniczy z powiatami: lubawskim, wąbrzeskim, chełmińskim oraz wydzielonym terenem miasta Grudziądza.

Według ostatniego urzędowego spisu ludności z 9.XII. 1931 zamieszkuje w powiecie 48.044 ludzi, w tym około 83 procent ludności polskiej, reszta Niemców. Oprócz jednej rodziny niemiecko-żydowskiej, powiat nie posiada ludności wyznania mojżeszowego. Powiat podzie-

Grupa pp.: Naczelnych Sekretarzy Wydz. Pow. i Inspektorów południowych powiatów wojew. pomorskiego

Od lewej do prawej pp.: J. Majkowski — nacz. sekr. wydz. pow. w Działdowie. Józef Makowski — insp. sam. pow. chełmińskiego, Józef Kurzyński — nacz. sekr. wydz. pow. w Wąbrzeźnie. Jan Kamiński — insp. sam. gm. pow. wąbrzeskiego. Józef Wawrzyniak — nacz. sekr. wydz. pow. w Chełmnie. Kazimierz Pokorowski — insp. sam. miej, pow. wąbrzeskiego. Doleżych — nacz. sekr. wydz. pow. w Grudziądzu. Franciszek Kukliński — insp. sam. pow. działdowskiego. Aleksander Kotz — insp. sam. pow. grudziądzkiego.

lony jest na 94 gromady 7 gmin zbiorowych oraz dwa miasta Łasin i Radzyn. Charakter powiatu jest na wskroś rolniczy o glebie różnorakiej, począwszy od najlepszej ziemi gliniastej a skończywszy na nieurodzajnym piasku. Przewaga jest jednak ziemi dobrej, pszenno-buraczanej, to też rolnictwo jest wysoko rozwinięte nie tylko pod względem produkcji płodów rolnych, ale także pod względem hodowli rasowych koni, bydła rogatego, owiec i trzody chlewnej. Na terenie powiatu istnieje 18 kółek rolniczych, 7 spółek melioracyjnych (drenarskich) i 7 spółek wodnych. Szeroko rozwinięty jest również przemysł rolny, istnieje bowiem w powiecie 1 cukrownia, 8 gorzelń, 5 młynów parowych, 13 wiatraków, 9 mleczarń spółkowych, 5 mleczarń prywatnych oraz 4 cegielnie i 2 tartaki.

Powiat posiada wiele zabytków, a mianowicie, kilka starożytnych kościołów z wieku XIII i XIV, oraz ruin zamków pokrzyżackich, a mianowicie w Radzynie, Pokrzywnie i Rogóźnie Zamku, a nadto poszczycić się może także ślicznymi krajobrazami jak dolina Osy z historyczną rzeką Osą, w którą król Bolesław Chrobry w roku 1015 wbijał słupy graniczne pomiędzy Polską i Prusami pogańskimi, oraz historyczne jezioro mełeńskie i nogackie.

Dnia 23 stycznia 1920 r. przejęto powiat od Niemców pod zarząd administracji polskiej. Mimo przechwałek Niemców, o ich porządkach i wzorowej gospodarce, oddali powiat w bardzo zaniedbanym stanie, do czego się sami przyznają w swoim ostatnim sprawozdaniu administracyjnym z roku 1918.

W powiecie znajduje się obecnie 218 km szos i 170 km bruków, podczas gdy przy przejęciu było szos 176 km i bruków 150 km, za tym więcej 42 km szos i 20 km bruków.

Nadwyżka ta tłomaczy się jednak tym, że powiat zmuszony był przejąć wszystkie drogi wojskowo-fortyfikacyjne pod własny zarząd, do naprawy których musiano natychmiast przystąpić ze względu na ich niemożliwy stan. Oprócz tego przebudowano 4 mosty drewniane 5 mniejszych mostów (przepustów) drewnianych na mosty żelbetonowe.

W najbliższym czasie projektuje się zmianę dalszych mostów drewnianych na żelbetonowe, a jest ich wszystkich 4. Kierując się oszczędnością, uruchomił Wydział Powiatowy własną betoniarnię, wyrabiając wszelkiego rodzaju rury, celem skasowania wszelkich mostów drewnianych a zamienienia ich na przepusty betonowe. Stworzono również warsztat reperacyjny, gdzie dokonuje się naprawy taboru i narzędzi, potrzebnych w administracji drogowej, przez co oszczędza się minimum 50 procent wydatków dawniejszych.

Powiat posiada swój własny Szpital Powiatowy bogato wyposażony w najnowsze pomoce lekarskie a mogące pomieścić około 50 chorych. W roku bieżącym projektuje się rozbudowa Szpitala na dział zakaźno chorych.

Wydział Powiatowy nakłada obowiązek na poszczególne gminy utrzymywania ubogich. Osoby chore umysłowo, oraz dzieci nierozwinięte, ociemniałe lub ułomne, umieszcza powiat w Zakładach Krajowych, za które opłaca ⅔ kosztów rzeczywistych. Dalej utrzymuje powiat w 10 obwodach w powiecie 10 akuszerek obwodowych pod kontrolą lekarza powiatowego.

Powiat wydaje rocznie na opiekę Społeczną i sprawy sanitarne około 96.000,— zł. Ogólna kwota budżetu z roku bieżącego 1936/7— wynosi: zwyczajny = 356.534,— zł., nadzwyczajny = 10.000,— zł., razem: 366.534,— zł.

Na czele powiatu stoi p. Starosta Klotz Aleksander a zastępcą jego jest p. wice-starosta Belina Jan. Naczelnym Sekretarzem Wydziału Powiatowego jest p. Doleżych Emanuel. Inspektorem samorządu gminego jest p. Aleksander Kotz.

POWIAT CHEŁMIŃSKI.

Pięknie położony — wzdłuż prawego brzegu rz. Wisły — pow. chełmiński zajmuje 73.832 ha powierzchni, liczy obecnie ca 56.000 mieszkańców i podzielony jest na 10 gmin zbiorowych oraz jedno miasto Chełmno.

Charakter powiatu jest wybitnie rolniczy o ziemiach bardzo dobrych, w przeważnej części pszenno - buraczanych. To też duży nacisk jest kładziony na prace w kierunku kultywowania rolnictwa. I tak: prócz wysyłania uczniów z powiatu do szkoły rolniczej w Chełmży (przeciętnie 15 rocznie) istnieją w powiecie i to dość gęsto przysposobienia rolnicze. W Kijewie i Lisewie działają dwa koła doświadczalne. Nadto powiat subwencjonuje akcję zwalczania szkodników sadów. Celem popierania hodowli rozdziela się, rok rocznie, nagrody dla rolników, że akcja ta dała pożądane rezultaty można przekonać się na dalszych stronach niniejszego numeru przy opisach poszczególnych gmin.

Największą bolączką powiatu, która tamowała prace, był duży stan zadłużenia Powiatowego Związku Samorządowego, dlatego tą sprawą zajmujemy się nie na początku monografii.

Otóż na 1/IV-1932 r. zadłużenie Pow. Związku Samorządowego wynosiło 962.225.59 zł. Suma ta obarczała swym ciężarem budżety lat następnych tak dalece, że biorąc pod uwagę jeszcze lata kryzysowe, zaspokojenie tych długów zdawało się niemożliwe i liczono się poważnie nawet z likwidacją powiatu. Dopiero racjonalna gospodarka i wreszcie ustawa oddłużeniowa przyszła powiatowi na pomoc, tak, iż na 1/IV-1936 r. suma długów zmalała do 366.455 zł. W ciągu za tym 4-ch lat dług powiatu zmniejszył się o 595.770,41 zł, nie licząc zapłaconych odsetek. Obecnie zadłużenie zostało już ostatecznie uregulowane, ustalono plan jego likwidacji, a obsługa rat i odsetek ma całkowite pokrycie w budżetach administracyjnych powiatu i wynosi rocznie ca 27.000 zł.

Płatność podatków powiatowych jest dobra i daje gwarancję utrzymania równowagi finansowej powiatu. Tak np. ubiegły rok budżetowy wykonany został w dochodach w 111%, w wydatkach zaś w 97%, dzięki czemu pozostała nadwyżka 77.123,87 zł, z której po raz pierwszy 11.540,000 zł. odłożono jako fundusz obrotowy. Jak widać z powyższego finanse powiatu wkroczyły całkowicie na tory właściwe.

Pod dozorem Powiatowego Zarządu Drogowego pozostaje: 37.8 klm. bitych dróg państwowych, 3.2 klm. bitych dróg wojewódzkich, 204.5 klm. bitych dróg powiatowych. Razem 245.5 klm. dróg bitych oraz 414.2 klm. dróg gruntowych. Średnio rocznie powiat naprawia ca. 15 klm. dróg, o twardej nawierzchni, samorządowych i ca. 7.5 klm. na drogach państwowych.

Na cele drogowe powiat co roku wydaje średnio 40% ogólnego budżetu. W bież. roku budżetowym preliminowano na ten cel 175.202 zł. co stanowi 36% ogólnego budżetu.

Obecnie na drogach gminnych wprowadzony jest szarwark, który znacznie podniesie stan dróg, trzeba tylko wytrwać i przezwyciężyć początkowe trudności organizacyj-

ne i należyte zrozumienie społeczeństwa.

W dziale zdrowia publicznego powiat utrzymuje szpital własny, nowocześnie urządzony. Frekwencja chorych w tym szpitalu, jest b. duża, bowiem rocznie leczy się ca. 1.000 osób, przy czym jak wykazały doświadczenia ostatnich lat ⅓ ogółu chorych stanowią choroby chirurgiczne. Budżet szpitala w bież. roku budżetowym wynosi 73.068 zł. ,przy czym, co jest rzeczą nadzwyczajną, jest on samowystarczalny i nie przewiduje zupełnie dotacji z Wydz. Powiatowego.

Jeśli chodzi o gospodarkę gmin zbiorowych, to ogólnie można ją nazwać dobrą. Budżety gmin bilansują się bez pobierania podatku wyrównawczego i co najważniejsze 8 gmin jest zupełnie samowystarczalnych, a tylko 2 gminy, mianowicie Dąbrowa Chełmińska i Podwiesk korzystają z zapomóg Pow. Zw. Samorz. i to w bież. r. b. w kwotach znacznych, bowiem 1-a 10.000 zł., 2-a 5.000 zł.

W normalnym obciążeniu gmin wynikającym z obowiązującego ustawodawstwa o opiece społecznej, t. j. gminno - ubogich, zaszły zasadnicze zmiany z powodu utworzenia gmin zbiorowych na które przeszły z dniem 1 kwietnia 1935 r. obowiązki miejscowych związków wspierania ubogich b. gmin jednostkowych i obszarów dworskich. Ponieważ na b. obszarach dworskich znajdowała się poważna liczba osób, korzystających z opieki publicznej, a gminy nie były w stanie wszystkimi zaopiekować się dla braku pomieszczeń, przeto przystąpiono odrazu do rozrachunków z właścicielami b. obszarów dworskich. W wyniku przeprowadzonych rozliczeń, właściciele b. obszarów dworskich zgodzili się zatrzymać własnych dotychczasowych ubogich nadal na tych samych warunkach, aż do śmierci poszczególnych osób. Gminy wobec tego mają na utrzymaniu tylko ubogich z b. gmin jednostkowych oraz tych z b. Obszarów Dworskich, których uznano za ubogich po 1 kwietnia 1935 r.

Ponieważ z chwilą rozpoczęcia urzędowania w nowych gminach, zaczęły masowo wpływać podania o udzielenie wsparć, gminy były zmuszone przeprowadzić rewizję dotychczasowych wsparć, co przyczyniło się w pewnym stopniu do zahamowania wzrastających wydatków. Liczba ubogo - gminnych jednak wzrasta z każdym dniem i niektóre gminy znajdują się z tego powodu w trudnej sytuacji finansowej.

Poza tym obciąża gminy obowiązek udzielania opieki leczniczej i położniczej bezrobotnym i ich rodzinom. Najwięcej wydatków wynoszą koszty leczenia w szpitalach i położnicze. W okresie zimowym wszystkie gminy zorganizowały we własnym zakresie pomoc bezrobotnym w gotówce i naturze przy zastosowaniu zasady odpracowania przy robotach gminnych.

Poważne trudności musiały gminy pokonać w umieszczaniu eksmitowanych rodzin z mieszkań. W niektórych wypadkach przyszło z tego powodu do ekscesów, ponieważ gminy nie dysponują wolnymi mieszkaniami i nie są w stanie każdego eksmitowanego odpowiednio ulokować. Z tych powodów powsta-
były pokrywane
ją w niektórych gminach deficyty, które w poprzednich latach, były pokrywane częściowo przez Starostwo Krajowe. Obecnie Starostwo Krajowe ogranicza swoje kredyty na te cele i w roku sprawozdawczym tylko jedna gmina otrzymała zapomogę.

Poważnym ciężarem nowych gmin z tytułu opieki społecznej są nieuregulowane rachunki po b. gminach jednostkowych, które wynosiły na I/IV-1935 r. 50.000 zł. W ciągu roku spłaciły gminy 50% tych zobowiązań, reszta ujęta w budżetach na rok 1936/37, a tylko nieznaczna suma pozostała na lata następne.

Starostą powiatowym od 1/V. 1932 r. jest p. Mgr. Bronisław Biały — który w administracji państwowej pracuje już od końca 1920 r. Jest kpt. rezerwy, posiada odznaczenia: Krzyż Walecznych, Kawalerski „Polonia Restituta" i Złoty Krzyż Zasługi. Poprzednio był starostą powiatowym w Jędrzejowie (Wojew. Kieleckie), potym Wojewódzkim Inspektorem Zw. Sam. w Toruniu, krótko, bo tylko 3 miesiące, Komisarzem Rządu m. Gdyni i wreszcie Starostą w Chełmnie.

Naczelnym sekretarzem Wydziału Powiatowego od 1/IV-1932 r. jest p. Józef Wawrzyniak — ppor. rezerwy, odznaczony Krzyżem Zasługi i srebrnym Krzyżem L. O. P. P.

Inspektorem Samorządowym od początku 1929 r. jest p. Józef Makowski.

POWIAT WĄBRZESKI.

Powiat obejmuje 67.230 ha powierzchni. Mieszkańców liczy 50.087, administracyjnie podzielony jest na 3 miasta i 9 gmin wiejskich.

Struktura gospodarcza powiatu nosi charakter wybitnie rolniczy, przy czym północna część powiatu posiada ziemię pszenno-buraczaną i stanowi wspólny rejon gospodarczy z powiatami: chełmińskim, grudziądzkim i toruńskim. Południową część stanowią lasy obejmujące 4.221 ha i wzdłuż rz. Drwęcy ziemie lżejsze.

W czasach zaborczych powiat wystawiony był na jedną z najbardziej intensywnych działalno-

Z życia gmin pow. wąbrzeskiego. Górą na lewo: Poświęcenie pomnika poległych za Polskę w parku gm. Ryńsk. *Na prawo:* Fragment zjazdu organizacyj P. W. i W. F. pow. wąbrzeskiego w Dębowejłące dn. 7. VI. 36 r. *Dołem na lewo:* Straż poż. w Pływaczewie gm. Kowalewo. *Na prawo:* Cis 1200-letni w parku gm. Ryńsk.

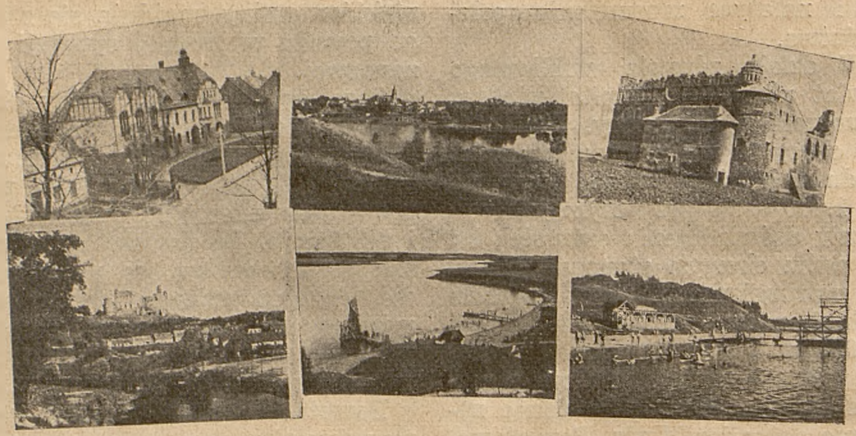
ści pruskiej komisji kolonizacyjnej, a pierwsze kolonizacyjne osady robotnicze powstały pod Kowalewem.

W powiecie przeważa drobna własność, przy czym najwięcej, bo 41,7% jest gospodarstw od 5 — 30 ha. System zabudowania wsi jest dość rozrzucony, o budynkach przeważnie murowanych. Gospodarstwa prowadzone są w dość wysokiej kulturze o nastawieniu na hodowlę bydła i trzody chlewnej wysokiej jakości. Nadto, wśród drobnych rolników, rozpowszechniona jest bardzo uprawa tytoniu.

W całym powiecie rozwinięte jest mleczarstwo, reprezentowane przez 13 mleczarń parowych i motorowych. Jakim poważnym czynnikiem jest ten dział produkcji w stosunku do ogółu życia rolniczego powiatu świadczy najlepiej fakt, że mleczarnie te przerabiają średnio 70.000 ltr mleka dziennie. Na specjalne podkreślenie zasługuje mleczarnia spółdzielcza w Golubiu „Rotr" (oddział Rotru rypińskiego), przerabiająca 39.000 ltr. dziennie i wytwarza przeważnie sery topione, zaopatrując rynek wewnętrzny oraz zagraniczny. Przez sierpień i wrzesień ub. r. mleczarnia ta wyprodukowała masła 54.000 klg., sera — 60.000 klg. Z tego na eksport wysłano: do Stanów Zjednoczonych 1.600 klg. (głównie masła), do Palestyny 2.111 klg., do Afryki Południowej 105 klg., do Tunisu 40 klg. i do Indii Brytyjskich 20 klg. Pozostałe mleczarnie produkują głównie masło, którego każdą ilość zakupuje Związek w Poznaniu, wysyłając ten produkt zagranicę — w lwiej części do Anglii.

Jeśli chodzi o inwestycje przeprowadzone w powiecie za okres od powstania Państwa polskiego, to przedstawiają się one następująco:

Budowa szosy Dylewo — Zieleń długości 4,1 klm, kosztem 180.000 zł. Budowa szosy Osieczek — Piwnice — długości 3,7 klm., kosztem 150.000 zł. W budowie znajduje się szosa Król. Nowawieś — Mgowo oraz Stanisławki — Gziki, na których to drogach wykonano dotychczas roboty ziemne. Została wybudowana linia wysokiego napięcia Lisewo — Wąbrzeźno (13 km.) i przebudowana elektrownia kosztem 300.000 zł. Przebudowa rzeźni w Wąbrzeźnie kosztem 13.000 zł. Pobudowanie kolonii robotniczej w Wąbrzeźnie — 110.000

Z pow. wąbrzeskiego. Górą od lewej: Gmach Starostwa Powiatowego. Widok na miasto. Zamek w Golubiu. *Dołem od lewej:* Widok na zamek w Golubiu. Plaża w Wąbrzeźnie.

zł. Regulacja Strugi Wąbrzeskiej na przestrzeni ca. 10 klm. b. — 400.000 zł. oraz w stadium regulacji znajduje się Struga Toruńska, na którą dotychczas wydano 560.000 zł. Ogólna długość dróg bitych wynosi w powiecie 225 klm, na których konserwację wydano dotychczas (bez kosztów administracji) 750.000 zł. Nadto dla celów P. W. i W. F. wybudowano pod Wąbrzeźnem strzelnicę dla broni wojskowej — 300 mtr. dług., w Wąbrzeźnie boisko — trybunę z szatniami i pływalnią. Prócz tego wybudowano boisko w Kowalewie oraz na terenie powiatu kilka strzelnic dla broni małokalibrowej.

Obecnie do najważniejszych inwestycyj należy pobudowanie na rz. Drwęcy w Elgiszewie elektrowni wodnej z produkcją roczną około o.000.000 klw. Koszt tej budowy obliczany jest na około 1.500.000 zł, przy czym amortyzacja obliczana jest na 7 lat z tym, że zasięg elektrowni obejmowałby część Pomorza nie objętą elektrownią Gródecką i część wojew. warszawskiego po prawym brzegu Wisły z ewentualnym dostarczeniem prądu do Torunia. Inwestycja ta wpłynęłaby poważnie na rozwój gospodarczy powiatu. Drugim takim niecodziennym przedsięwzięciem jest zamiar przedłużenia kolei elektrycznej, łączącej obecnie dworzec kolejowy z miastem Wąbrzeźno, do Radzyna długości 10 klm. Koszt tej roboty wyniósłby 830.000 zł. i miałby duże znaczenie dla rolnictwa, głównie w ruchu towarowym, ponieważ okolice te są pozbawione należytej komunikacji. Prócz tych b. poważnych inwestycyj projektuje się szereg budowli szos i dokończenie regulacji Strugi Toruńskiej kosztem jeszcze około 300.000 zł., przez co osuszy się 740 ha. bagien oraz odwodni grunta na przestrzeni około 45 km².

Nowo zorganizowane w powiecie zbiorowe gminy wiejskie są stosunkowo niewielkie, to też na 9 gmin w. tylko trzy są samowystarczalne, do istnienia reszty gmin Wydz. Powiatowy dopłaca rocznie średnio 17.000 zł. Dodać należy, że w spuściźnie po gminach jednostkowych, gminy zbiorowe otrzymały 60.000 zł. zadłużenia, co również niekorzystnie wpłynęło na stan finansowy młodych gmin.

Bardzo energicznie powiat zabrał się do rozliczenia gmin z obszarami dworskimi, to też na 34 obsz. dw. 23 są już rozliczone na sumę ca. 235.000 zł. Ustalone układy obejmują spłaty w ratach od 4-ch do 5-u lat, lub w rentach wieczystych zahipotekowanych.

Starostą powiatowym od 1 marca 1932 r. jest p. Zygmunt Kalksztajn, który poprzednio zajmował analogiczne stanowisko w pow. Starogardzkim.

Wicestarostą powiatowym jest p. Józef Gorczyński. Od 1930 r. pracował w pomorskim Urzędzie Wojewódzkim. Obecne stanowisko zajmuje od 15.X-1936 r.

Naczelnym sekretarzem Wydziału Powiatowego jest p. Józef Kurzyński. Stanowisko to zajmuje od 1924 r., lecz w wąbrzeskim Wydziale Powiatowym pracuje od początku istnienia samorządu polskiego.

Inspektorem miast jest p. Kazimierz Pokorowski.

Inspektorem samorządu gminnego od r. 1927 jest p. Jan Kamiński.

Z pow. działdowskiego: 7-o kl. szkoła powsz. w Iłowie. Budynek Zarządu Gminnego w Iłowie. Kamieniołomy na terenie gm. Płośnica.

POWIAT DZIAŁDOWSKI.

Powiat działdowski należy niewątpliwie do ciekawszych ziem województwa pomorskiego, już chociażby ze względu na „zagadnienie mazurskie" istniejący jedynie na terenie tego właśnie powiatu. Mazurzy działdowscy uważają się bowiem za specjalną grupę ludności i przy podziale narodowościowym określają się wyłącznie, jako: mazurzy.

p. Władysław Horwath — starosta pow. działdowskiego.

Obszar powiatu działdowskiego wynosi 842 km² 28 ha, miejscowości jest 107, w tym 2 miasta Działdowo i Lidzbark oraz 8 gmin zbiorowych wiejskich.

Według stanu z dnia 1.XII. 1935 r. cyfra ludności (głów) wynosiła — 44720.

Polaków 34441, Mazurów 8859, Żydów 186, inne narod. 4, ogółem 44720.

Topografia powiatu: Powiat działdowski położony jest w klinie, utworzonym z granicy Prus Wschodnich i Województwa Warszawskiego. Jest to teren równy, płaski bez wzniesień o glebie złej, piaszczystej i kamienistej. Północno - zachodnia część powiatu obfituje w lasy i jeziora, przez które przepływa rzeka Well. Południową granicę tworzy rzeka Działdówka, od strony Prus Wschodnich zaś Skotawa i Nida.

Warunki komunikacyjne są naogół dobre, sieć dróg bitych jest stosunkowo gęsta i w stanie dobrym utrzymana.

Przez powiat przebiegają linie kolejowe Warszawa — Gdynia i Działdowo — Lubawa.

Pod względem gospodarczym powiat działdowski jest powiatem rolniczym, mało uprzemysłowionym. Stan gospodarstw słaby, co pośrednio spowodowane jest małą urodzajnością gleby z jednej strony, z drugiej zaś ogólnym kryzysem i spadkiem cen ziemiopłodów — co odbija się na intensywności gospodarki.

Na terenie powiatu istnieją gimnazjum państwowe (bez liceum) w Działdowie, szkoła rzemieślnicza w Działdowie, państwowa szkoła gospodarcza dla dziewcząt w Malinowie i 70 powszechnych. Nauczycieli jest ponad 130 — jest to element państwowo i społecznie dostatecznie wyrobiony, naogół lojalny i chętny do pracy.

Pod względem wyznaniowym jest około 80% rzymskich katolików 19% ewangelików i 1% różnych (zjedn. gr. kat./prawosławn.)

Dużą pomocą w zwalczaniu bezrobocia jest prowadzenie przez Wydział Powiatowy tak zw. akcji kamieniowej t. j. skupu i przeróbki kamienia, co pozwala zatrudniać większą część miejscowych bezrobotnych.

Hamującym wpływem dla produkcji rolniczej jest niemożność nabywania nawozów sztucznych, których konsumcja spadła do minimum i dalsze trwanie tego stanu rzeczy grozi zupełnym wyjałowieniem ziemi.

Większych zakładów przemysłowych i handlowych w powiecie nie ma. Stopień zamożności ludności w miastach idzie w parze ze stopniem siły nabywczej ludności wiejskiej. Gdy tą ostatnia redukuje i ogranicza swoje zakupy i zaopatrzenia do najkonieczniejszych, obroty handlowe kupców rzemieślników i drobnych przemysłowców w miastach kurczą się i na odwrót.

Budżet Wydziału Powiatowego na rok 1936/37 w wydatkach zwyczajnych zamyka się sumą zł 253.412,66, w dochodzie zaś sumą zł 272.862, 66.

Przewodniczącym Wydziału Powiatowego jest p. Starosta — Horwath Władysław. Naczelnym Sekretarzem — p. Majkowski Jan, Budowniczym — p. Inż. Krymer Leon, Rachmistrzem — p. Baliński Antoni, Inspektorem samorządu gminnego — p. Kukliński Franciszek.

K. K. O. POW. DZIAŁDOWSKIEGO.

K. K. O. pow. działdowskiego istnieje od dn. 25 kwietnia 1925 roku i mimo trudności finansowych okolicznego rolnictwa, prowadzi w dalszym ciągu akcję pomocy finansowej dla miejscowego społeczeństwa.

Wkłady w K. K. O. powiatu działdowskiego utrzymują się na poziomie, co świadczy o trwałym zaufaniu mieszkańców powiatu do swojej placówki finansowej.

Ogólny obrót K. K. O. pow. działdowskiego wyniósł w r. 1936 zł 10.300.000. Akcja kredytowa wyniosła wg. bilansu na dzień 31 grudnia 1936 r. zł 830.000, w tym pretensje skonwertowane rolnictwa wynoszą zł 402.000.

Suma bilansowa wynosi zł 1.460.000. Przy pomocy kredytowej Kasy wybudowano w powiecie dwie nowoczesne mleczarnie, wykupiono kilkanaście obiektów rolnych i innych z rąk obcych, wy-

budowano i urządzono kilkadziesiąt nowych gospodarstw osadniczych.

Na cele użyteczności publicznej, społeczne i kulturalne przeznaczyła Kasa z samych zysków oraz z funduszów bu-

Gmach K. K. O. pow. działdowskiego. U góry dyrektor K. K. O. p. Feliks Piskorski.

dżetowych w ciągu swego 10-lecia istnienia ogółem ca zł 18.000.

Dyrektorem K. K. O. pow. działdowskiego od założenia jest p. Feliks Piskorski.

K. K. O. mieści się we własnym gmachu, a ponadto posiada i nieruchomość miejską w Działdowie, łącznej wartości 106.000 zł.

Prezesem jest Starosta pow. Władysław Woźniak, członkami Rady są pp.: inż. Sokołowski Wincenty, Szulwic Bolesław, Łączewski Jan, Żywiec Michał, Mieczkowski Ignacy. Prezes Kom. Rew. Dr. Adolf Szymański.

POWIAT BRODNICKI.

Urozmaicony setką jezior i krętym biegiem rzeki Drwęcy, pokryty gęsto lasami i pagórkami, powiat brodnicki obejmuje obszar 912 km², ugrupowany dość symetrycznie wokół miasta powiatowego Brodnicy, słynej z wielu dobrze zachowanych zabytków epoki jagiellońskiej i inwazji krzyżackiej. Ludność w powiecie rdzennie polska, bo mniejszości narodowych jest zaledwie 8%. Ostatni urzędowy spis ludności wykazuje cyfrę 58.200 mieszkańców, których obecna cyfra jest niewątpliwie znacznie wyższa z uwagi na rozbudowę węzła kolejowego i normalny przyrost ludności. Środowisk o charakterze miejskim posiada powiat trzy, z których m. Jabłonowo posiada dotychczas tylko uprawnienia finansowe miejskie. Gmin wiejskich, łącznie z Jabłonowem, jest 12. Miasta powiatu Brodnica i Górzno są niewydzielone z powiatowego związku samorządowego.

Struktura gospodarcza powiatu jest typową dla powiatu rolniczego o glebie przeciętnie średniej wartości. Kultura rolna i hodowlana postawione są na ogół wysoko i wyrównują naturalne braki gleby. Przemysł reprezentuje betoniarnia, cegielnie, gorzelnie tartaki i młyny. Spółdzielczość rolnicza ogranicza się prawie wyłącznie do mleczarń, z których najsilniejszą jest spółdzielnia w Brodnicy.

Ukształtowanie terenu, gęste zalesienie i wielka ilość jezior sprzyjają turystyce, którą ułatwia znakomita komunikacja kolejowa (Brodnica jest węzłem 4 linij, 5-ta linia Brodnica — Sierpc — Płock ukończona będzie w ciągu b.r.) oraz autobusowa na 4 liniach, jakoteż sieć dobrych szos, dochodzących do 300 km.

Życie kulturalne powiatu jest na dość wysokim poziomie. Szkolnictwo reprezentują 2 gimnazja ogólnokształcące, gimnazjum handlowe, szkoła rolnicza i gęsta sieć szkół powszechnych.

Życie społeczno - organizacyjne tętni mocnym pulsem. Potrzeby ludności w dziedzinie zdrowia, wychowania fizycznego i sportu znajdują należyte zaspokojenia w postaci nowoczesnego Szpitala Powiatowego, pięknego stadionu sportowego w Brodnicy, strzelnic

p. Mieczysław Gabusiński — starosta pow. brodnickiego.

i boisk gminnych, pływalni i przystani.

Administracja kościelna katolicka dzieli się na 9 probostw i 5 kuracyj, parafij ewangelickich jest 6.

Samorząd Powiatowy posiada uregulowane warunki finansowe, budżet zrównoważony, zadłużenie stosunkowo niewysokie. Dochody zwyczajne na r. 1937/38 preliminuje powiat na 421.000.— zł., rozchody zwyczajne na 401.000.— dochody nadzwyczajne na 250.000.— zł., rozrochody nadzwyczajne na 220.000.— zł.

Na czele powiatu od r. 1933 stoi starosta Mieczysław Galusiński. Wice-starostą powiatowym w Brodnicy jest Orest Rubczak, naczelnym sekretarzem Wydziału Powiatowego, Władysław Pągowski, inspektorem samorządu gminnego, Stefan Smoliński.

Samorządy miejskie

TORUŃ — STOLICA POMORZA.

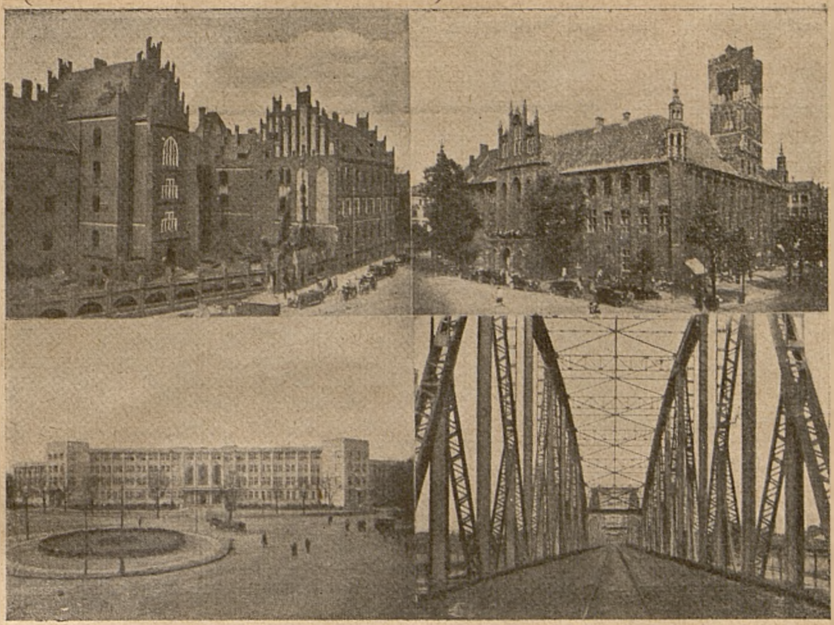
Toruń, stolica Pomorza, o obszarze 3.655 ha, istnieje jako miasto od roku 1231.

W rok po powstaniu miasto rządziło się już prawem magdeburskim. Data ta jest zaczątkiem rozwoju miasta.

Toruń, położony nad Wisłą, jedną z najważniejszych dróg wodnych środkowej Europy oraz znajdując się na skrzyżowaniu ważnych dróg lądowych, staje się cen-

P. Leon Raszeja — prezydent m. Torunia.

Widoki m. Torunia. Górą na lewo: Urząd Wojewódzki. *Na prawo:* Ratusz. *Dołem na prawo:* Most na Wiśle.

trem handlu i przemysłu. Potwierdzają to do dziś istniejące ruiny zamku polskiego Dybów, zbudowanego w roku 1432 jako kontrola celna ruchu handlowego na Wiśle.

Z tego też wyjątkowego położenia ciągnie miasto wszechstronne korzyści — dowodem tego dzisiejszy imponujący rozmach planowania i okazałości. Przynależność do Hanzy Bałtyckiej uczyniła z Torunia łącznika między krajami wschodu i zachodu. Co prawda Zakon Krzyżacki w wieku XV stanął do walki ekonomicznej z miastem i zmuszał ówczesny Toruń do ponoszenia wielkich ofiar. Mimo to Toruń nie upadł. O świetności miasta mówią dziś licznie zachowane śpichlerze i zabytki oraz fakt bicia własnej monety.

Życie Torunia wiązało się ściśle ze stanem politycznym kraju. Z upadkiem Polski i jej rozbiorami upadł i Toruń. Pod rządami pruskimi miasto wegetowało.

Przechodząc różne koleje życia politycznego Toruń zachował swoją polskość, mówią nam o tym nazwiska: Kopernik, Linde i Skarbek, których kolebką jest Toruń. I dziś ludność polska stanowi 98% ogółu.

Z chwilą powrotu do Polski Niepodległej miasto, po przystosowaniu się do zmienionych po wojnie światowej warunków istnienia wkracza w nowy okres i poczyna szybko wzrastać.

Obecna, w dziejach miasta maksymalna liczba mieszkańców wynosi prawie 65.000 osób, razem zaś z Podgórzem, którego przyłączenie do Torunia zostało już postanowione, a — stanowiącym jedną całość gospodarczą i będącym niejako przedmieściem Torunia — dosięga cyfry ponad 70.000 osób.

Poza Gdynią jest Toruń, najludniejszym miastem pomorskim o najsilniejszym tętnie życia gospodarczego. Mimo uciążliwych warunków powojennych, statystyka wykazuje stały i coraz większy wzrost ilości zakładów handlowych i przemysłowych. Co do rodzaju handlu, Toruń jest wierny swej tradycji — był bowiem i jest miastem handlu ziemiopłodami.

Nowy układ stosunków politycznych przywrócił miastu region i uczynił zeń centrum administracji dla całego województwa. Miasto położone jest na prawym brzegu Wisły i to właśnie daje mu ten specyficzny charakter. Rozbudowany i nowocześnie urządzony port rzeczny, dogodna przystań, bocznica kolejowa 4 torowa, dają możność wyładunku i przeładunku wszelkiego rodzaju i ilości ładunku.

Toruń żyje Wisłą od wieków i jej też zawdzięcza opiewane przez Klonowicza miano — „Królowej Wisły".

Dziś zwolna, lecz stale, staje się Toruń ośrodkiem handlu tranzytowego oraz punktem wywozowym na rynki zagraniczne.

Położenie miasta spowodowało dalej, że Toruń jest również pierwszorzędnej wagi węzłem kolejowym. W Toruniu zbiegają się najważniejsze linie i szlaki tranzytowe. Wzmożony ruch spowodował zbudowanie w roku 1928 drugiego mostu drogowego przez Wisłę.

Wszystko to sprawiło, że właśnie Toruń został stolicą pomorską, że tu znalazły swe siedziby władze II instancji oraz szereg instytucji naukowych. Tu także znalazła swe pomieszczenie Rozgłośnia Pomorska. Miasto jest wyposażone we wszystkie zakłady użyteczności publicznej. W ostatnich latach wybudowano szereg pięknych i monumentalnych gmachów, jak: Dyrekcję Kolejową, Dyrekcję Lasów Państwowych, Ubezpieczalnię Społeczną, Dom Społeczny, Starostwo Krajowe, dalej zbudowano fabrykę szynek — jedyną na Pomorzu. Należy również nadmienić o urządzeniu i zabudowaniu 3 osiedli mieszkaniowych, mianowicie 2 w dzielnicy willowej oraz 1 robotniczą. Wybudowano dalej i oddano do użytku kolonię domków robotniczych.

Śródmieście połączono z przedmieściami pięknymi nowocześnie urządzonymi alejami. Ponadto przeprowadzono regulację ulic i szos; założono piękne skwery i planty, rozszerzono prak miejski, rozbudowano linię tramwajową ,sieć elektryczną, wodociągów i kanalizacyjną. Uruchomiono miejską klinkiernię, jedną z nielicznych w Polsce.

W dalszych inwestycjach miasto nie ustaje. W budowie znajduje się obecnie wiele innych gmachów. Na ukończeniu jest budowa Muzeum Ziemi Pomorskiej. Ruch budowlany prywatny wzmógł się w latach ostatnich nie mniej. W planie inwestycyjnym miasta na lata najbliższe przewiduje się m. in. — założenie centralnego szpitala, centralnego cmentarza, boisk sportowych, kilku basenów otwartych — pływackich, portu przemysłowego o rozgałęzionych głębiach, budowę hal targowych z bocznicami kolejowymi, oraz kilku szkół i kościołów.

Toruń, zwany — drugim Krakowem jest celem wielu turystów nie wyłączając zagranicznych, miasto posiada bowiem wiele starych i pięknych zabytków, które stanowią żywy pomnik jego przeszłości.

W roku 1933 miasto obchodziło 700-lecie swego istnienia.

Stolica Pomorza — Toruń — otoczona opieką Rządu patrzy z ufnością w przyszłość ,która zapowiada jej najpomyślniejszy rozwój.

Budżet miasta na rok 1936/37 wynosi 12.725.500.— zł.

Fragmenty sal K. K. O. m. Torunia.

KOMUNALNA KASA OSZCZĘDNOŚCI MIASTA TORUNIA.

Jedną z najpoważniejszych instytucji finansowych w Toruniu, a zarazem jedną z najstarszych na terenie b. zaboru pruskiego jest Komunalna Kasa Oszczędności m. Torunia.

Założona 1843 roku, stanowiła ona w okresie panowania pruskiego integralną część agend Zarządu Miasta Torunia i nie posiadając własnej osobowości prawnej, była wraz z Kasą Gminną w całym tego słowa znaczeniu instytucją miejską.

Taki stan rzeczy trwał do czasu, zanim nie została w czyn wprowadzona Polska Ustawa o Komunalnych Kasach Oszczędności z dnia 13 kwietnia 1927 r. Nowy ten porządek nadał poprzedniej Miejskiej Kasie Oszczędności większą samodzielność.

Głównym zadaniem Kasy jest rozwijanie w najszerszych masach ludności zmysłu oszczędnościowego przez ułatwianie składania oszczędności w sposób zapewniający całkowite bezpieczeństwo złożonych w Kasie wkładów.

To też statuty Kasy udzielają wkładcom całkowitej gwarancji za zdeponowane w niej fundusze, a Związek Komunalny miasta Torunia ponosi, jako poręczyciel za Kasę, wobec osób trzecich całkowitą odpowiedzialność za wszelkiego rodzaju zobowiązania poręczonej przez siebie Kasy.

Poza tym Kasa jest w stanie odpowiedzieć za wszelkie swoje zobowiązania własnym kapitałem zakładowym oraz swymi rezerwowymi funduszami, tworzącymi razem sumę około ½ miliona złotych.

Zbierając oszczędności najszerszych warstw społeczeństwa z terenu Torunia, a nawet dalszej okolicy, Kasa posiada w tej chwili około 4-ch milionów złotych wkładów.

Kasa przyczynia się także w znacznej mierze do tworzenia Wielkiego Torunia" drogą popierania kredytami wartkiego prądu budownictwa prywatnego.

Przy sumie bilansowej 5½ miliona złotych, obroty roczne Kasy sięgają kwoty około 50 milionów złotych.

Udzielone miejscowej ludności w ciągu 1936 roku kredyty wynoszą sumę 3 miliony 200 tysięcy złotych, pomijając poważne pożyczki, z których korzysta Miejski Samorząd.

To też Komunalna Kasa Oszczędnosci jest nietylko najstarszą i najpoważniejszą instytucją finansową na miejscu, lecz i najpopularniejszą placówką gospodarczą w stolicy Pomorza — Toruniu.

RZEŹNIA MIEJSKA W TORUNIU.

Rzeźnia Miejska w Toruniu, zbudowana w/g systemu niemieckiego, w latach 1883/84, należy do najstarszych tego rodzaju zakładów użyteczności publicznej w miastach Zachodniej Polski. W tych bowiem już latach Magistrat i Rada Miejska uchwaliły statut Rzeźni z prawem wyłączności, które to uchwały zostały zatwierdzone przez ówczesną władzę nadzorczą, t. j. rejencję pruską, z siedzibą w Kwidzynie.

Poważnym zmianom uległa Rzeźnia przez dobudowy i przebudowy w latach 1908, 1928/29, 1931/33 i obecnie.

Na obecny Zakład składają się następujące obiekty, budowane tylko żelazobetonem i cegłą trwałą:

Dom administracyjny — mieszczący: Dyrekcję, Kasę, Kancelarię, Zakład Bakteriologiczny, Zakład badania mięsa pod wzgl. włośni, mieszkania służbowe Dyrektora oraz lekarzy weterynaryjnych i schron przeciwgazowy dla personelu Rzeźni.

Hale ubojowe: — mieszczące trzy oddzielne hale: dla bydła rogatego 440 m^2 powierzchni, dla trzody chlewnej 270 m^2 powierzchni, dla świń 612 m^2 powierzchni, wyposażone w najnowsze urządzenia techniczne, jak kolejka górna — do przewożenia ubitych zwierząt z hal ubojowych do przedchłodni i chłodni (zapomocą żelaznych suwnic transportowych); ponadto istnieje kolejka rurowa dla przesuwania bekonów.

W hali uboju świń znajduje się również urządzenie dla uboju świń bekonowych.

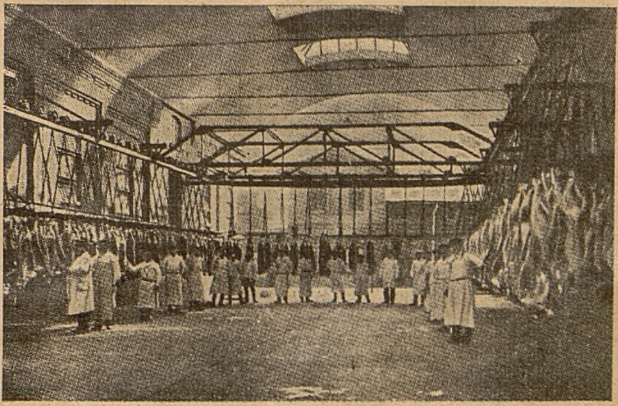
Wszystkie hale ubojowe posiadają poza bocznym oświetleniem i górne oświetlenie, przez co ilość światła dziennego jest bardzo duża a co jest specjalnie pożądane dla badania lekarsko - weterynaryjnego wszystkich zwierząt rzeźnych.

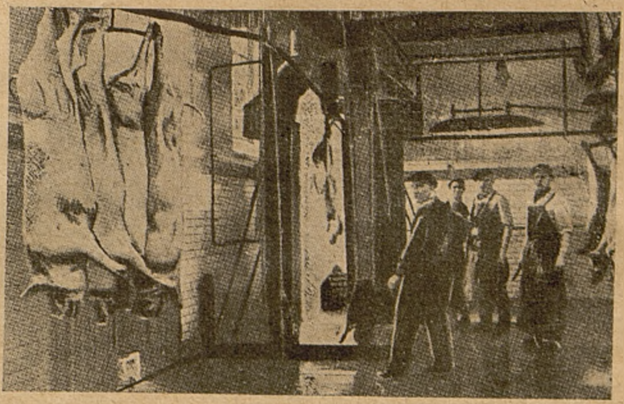
Hala uboju świń i płuczkarnie jelit posiadają urządzenia do odemglenia.

Sposób ogłuszania przed samym ubojem odbywa się dla trzody chlewnej zapomocą prądu elektrycznego, w/g systemu Lotterschmid - Weinberger, a by-

Widok na rzeźnię miejską m. Torunia.

Fragmenty hall ubojowych rzeźni miejskiej w Toruniu.

dla rogatego zapomocą strzelania polskim aparatem „Radical".

Chłodnia — mieszcząca: przedchłodnię o powierzchni 251 m², chłodnię właściwą — z oddzielnymi komorami — 400 m², piwnicę — z oddzielnymi komorami 23 m², kotłownię — z 2 kotłami parowymi, o pow. ogrzew. 100 m² każdy, maszynownię — z wytwórnią lodu sztucznego: produkcja 1.200 kg na dobę. Instalacja maszynowa składa się z maszyny parowej o sile 150 KM, do napędu 2 kompresorów amoniakalnych o wydajności 120.000 kal/godz. i 100.000 kal/godz. zapasowy, z pompami solankowemi, generatorami i kondensatorami, — oraz do napędu prądnicy 40 KM, wytwarzającej prąd dla siły i światła Rzeźni Miejskiej.

Poza tym znajduje się motor elektryczny 75 KM, zasilany prądem z sieci miejskiej (rezerwowy).

Wieża wodna: — mieszcząca dwa zbiorniki — do wody ciepłej i zimnej, zaopatrująca zakłady Rzeźni w wodę z własnych urządzeń wodociągowych. Oczyszczone odpływy usuwane są częściowo do kanalizacji miejskiej, częściowo do własnej kanalizacji, a następnie do Wisły.

Hala komunikacyjna — kryta dachem łukowym oszklonym, łącząca hale ubojowe z chłodniami. Hala ta daje możność wszystkim rzeźnikom ustawienia w niej swych wozów do przewożenia mięsa, przez co, bez względu na stan pogody ,mogą rzeźnicy załadowywać i wyładowywać swój towar bez uszczerbku dla mięsa i przetworów mięsnych.

Płuczkarnia jelit, rzeźnia sanitarna, składnica skór — dzierżawiona przez Pomorski Syndykat Skór Toruń., przetwórnia mąki mięsno - krwistej — sprzedawanej do chlewni zarodowych i zagranicę, stajnie i obory spędowe — mieszczące wagi dla bydła rogatego, trzody drobnej i świń, Tania Jatka — z aparatem do wyjaławiania mięsa zapomocą pary. — Mięso niezdatne do spożycia niszczy się w aparacie fabrykatu R. Heicke — Berlin. Dom Urzędniczy — mieszczący trzy mieszkania służbowe. Restauracja rzeźniana. Własna bocznica kolejowa — z Dworca Toruń — Mokre, z rampami kolejowymi dla zwierząt rzeźnych i rampami dla załadowania wagonów - lodowni z przetworami mięsnymi. Bekoniarnia — założona w r. 1926. W latach 1930/32 wybudowano specjalne urządzenia dla bekoniarni.

Obecnie posiada bekoniarnia swą oddzielną chłodnię, piwnicę do solenia i peklowania bekonów i szynek. Wszystkie te pomieszczenia posiadają urządzenia chłodnicze. Tor kolejowy podchodzi pod samą pakownię bekonów, skąd bekony wnoszone zostają wprost do wagonów - lodowni. W obecnym stanie bekoniarnia Rzeźni Miejskiej w Toruniu stawiana jest przez Polski Związek Eksporterów Bekonu i Art. Zwierzęcego pochodzenia na czołowe miejsce.

Fabryka szynek, konserw mięsnych i smalcu pochodzenia zwierzęcego.

Do budowy tego przystąpiło Miasto z końcem 1936 r. i obecnie dzieło to jest na ukończeniu. Fabryka przedstawia budynek o trzech kondygnacjach, ogólnej pojemności 15.000 m³, zawiera w sobie klownie, warzelnie, suszarnie, wędzarnie, magazyny dla gotowych produktów magazyny dla surowych produktów, pei opakowań. Poszczególne ubikacje posiadają temperaturę, normowaną według przeznaczenia, a akumulatorem zimna są maszyny chłodnicze Rzeźni Miejskiej. Na urzadzenia socjalne położono wielki nacisk, instalując dla zatrudnionych mistrzów rzeźnickich i czeladników szatnie, umywalnie, natryski i jadalnie.

Jako energię cieplną do kotłów warzelnych i do ogrzewania pomieszczeń zastosuje się system ogrzewania gorącą wodą na odległość, „Caliqua", wykonany całkowicie w kraju. System ten, poza oszczędnościami na paliwie, a co jest czynnikiem bardzo ważnym, pozwala pracować w warunkach higienicznych i nie daje tych niedogodności co energia cieplna w postaci świeżej pary.

Targowisko Zwierzęce — oparkanione żelaznym ogrodzeniem, ze stajniami spędowymi dla koni i bydła rogatego i skojcami dla świń; powierzchnia ok. 12.000 m².

Poza ubojem na potrzeby miasta jest Rzeźnia Miejska w Toruniu par excellence Rzeźnią eksportową, mając do tego wszelkie dane. Ubojem na eksport trudni się firma Stanisław Jaugsch i S-ka z Torunia, a krajami odbiorczymi do których eksportuje się świeże mięso, bekony, szynki w puszkach i inne wyroby mięsne w postaci konserw, są następujące: Ameryka, Anglia, Niemcy, Szwajcaria, Austria, Belgia, Francja i Czechosłowacja.

Z ramienia Miasta zarządza tym zakładem Lekarz Weterynaryjny Bogdan Wrzyszczyński. Dyrektor tego zakładu, przy pomocy dalszych trzech lekarzy weterynaryjnych.

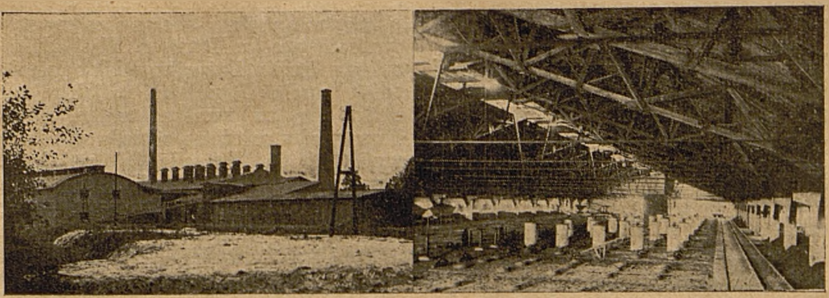
„KLINKIERNIA I CEGIELNIA MIASTA TORUNIA".

Klinkiernia i Cegielnia m. Torunia została nabyta przez miasto w sierpniu 1933 roku.

W chwili nabycia przedsiębiorstwo to było przystosowane do produkcji wyrobów cegielnianych, jak cegła normalna, dziurawka, licówka i t. p., oraz posiadało zespół maszyn do produkcji klinkieru.

W roku 1936 zostały wykonane bardzo poważne inwestycje, konieczne do uruchomienia produkcji klinkieru, a mianowicie: nowy specjalny piec 24-ro komorowy wraz z budynkiem, budynek mieszczący maszynownię do wyrobów placków i cały zespół szop do suszenia i magazynowania suchych placków. Inwestycje te pozwoliły na uruchomienie nowego działu produkcji klinkieru.

Obecnie Klinkiernia i Cegielnia m. Torunia produkuje wszelkiego rodzaju klinkiery jak drogowy, budowlany, płytki klinkierowe do licowania i na posadzki, oraz wyro-

Klinkiernia miejska w Toruniu.

by cegielniane, a mianowicie: cegłę normalną, dziurawkę, licówkę cegłę kanalizacyjną i inne, przy czym należy podkreślić, że wszystkie te wyroby są najwyższej jakości.

Dzięki temu, że przedsiębiorstwo to posiada pierwszorzędne surowce, oraz dzięki położeniu jego w najbliższym sąsiedztwie miasta Torunia i wyposażeniu we wszelkie udogodnienia transportowe i komunikacyjne, jak np. własna bocznica kolejowa od stacji Toruń — Przedmieście; Klinkiernia i Cegielnia m. Torunia posiada wszelkie warunki potrzebne do jaknajlepszej pracy i jest placówką o dużych możliwościach dalszego rozwoju.

MIASTO GRUDZIĄDZ.

Miasto Grudziądz leży w centrum Pomorza na prawym brzegu Wisły i stanowi powiat administracyjny dla siebie licząc 62.000 mieszkańców. Obszar miasta wynosi 21,3 km², z czego dwie trzecie stanowi własność miasta. Administracji miejskiej podlegają następujące zakłady użyteczności publicznej: Gazownia Miejska, Elektrownia Miejska i Rzeźnia Miejska. Ponadto miasto posiada Kanalizację spławną i rozdzielczą oraz dwie linie tramwajowe stanowią komunikację wewnętrz miasta i są administrowane przez Elektrownię Miejską. W Grudziądzu znajduje się Szpital Miejski o 150 łóżkach, żłóbek dla niemowląt i przytułek starców i kalek (92 łóżka).

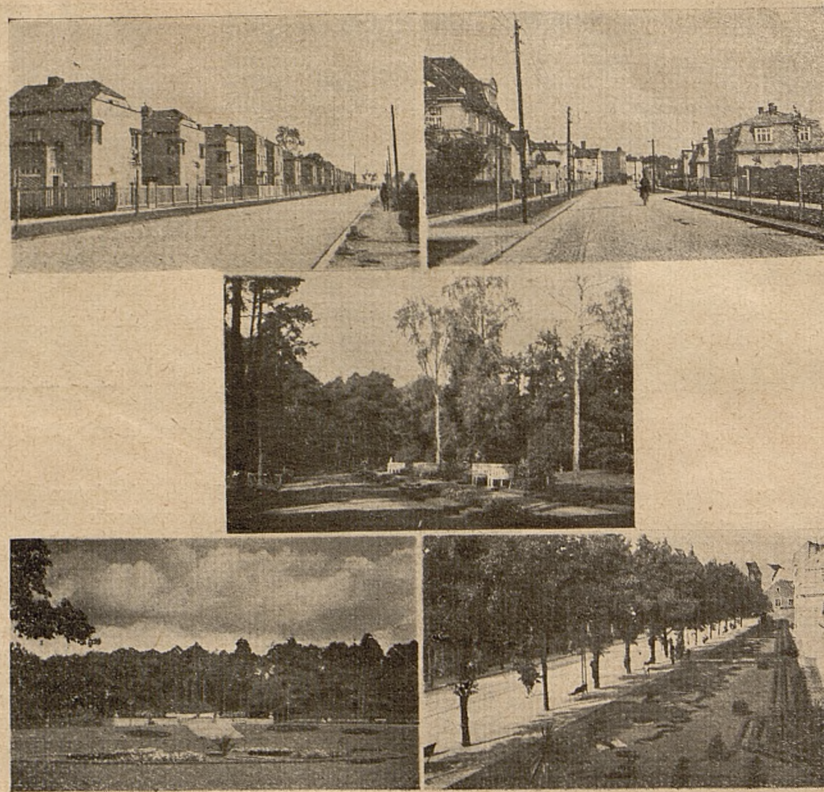
Ochotnicza Straż Pożarna posiada nowoczesne przyrządy i sprawną sygnalizację.

W Grudziądzu jest 21 szkół, w tym 5 gimnazjów, 2 seminaria nauczycielskie, szkoła Budowy Maszyn, szkoła Gospodarstwa domowego, szkoła Handlowa, 7 szkół powszechnych, 1 szkoła wydziałowa, 1 szkoła specjalna dla umysłowo upośledzonych dzieci oraz szkoła Sztuk Pięknych i Instytut Muzyczny.

W specjalnym gmachu muzealnym mieści się obok Muzeum również Czytelnia, Biblioteka i Archiwum.

W Grudziądzu ma swą siedzibę bardzo liczny przemysł i handel, wobec czego miasto nosi charakter wybitnie przemysłowo - handlowy. W 40 zakładach przemysłowych zatrudnia się około 9.000 robotników.

W mieście znajduje się 10 instytucyj bankowych i 1850 handlowych. Rozwojowi przemysłu i handlu grudziądzkiego sprzyja położenie miasta przy trakcie kolejowym Warszawa — Grudziądz — Gdańsk i Malbork — Gdudziądz — Poznań, jak również port wiślany, do którego główne przedsiębiorstwa miasta mają swoją bocznicę.

Miasto Grudziądz. Górą: Nowe dzielnice Grudziądza. *Pośrodku:* Fragment parku miejskiego. *Dołem: Park miejski.* Planty w śródmieściu.

Miasto dbając o rozbudowę, oddaje pod budowę domów tereny bezpłatnie, wzgl. za bardzo minimalną cenę .

Okolice Grudziądza jak Rudnik z jeziorem i lasem, Grupa, Strzemięcin, Rogóżno, Sartowice, Park Miejski i liczne planty zaliczyć można do najpiękniejszych z całego Pomorza. Malowniczy widok przedstawia się z wieży zamku krzyżackiego, z którego widać całe niziny Wisły aż hen pod Chełmno i Kwidzyn.

Prócz połączeń kolejowych istnieje dla połączenia Grudziądza z okolicznymi wioskami i miastami 10 linii autobusowych.

Obok Teatru Polskiego istnieje specjalna impreza jedyna w Polsce „Opera Leśna" i cztery Kina. Grudziądz posiada szereg terenów sportowych jak: Strzelnicę Bractwa Kurkowego o 40 stanowiskach, dwa boiska sportowe z trybunami i torem dla wyścigów kolarskich, 3 kluby wioślarskie z poważnym taborem czółen, tor wyścigów konnych i konkursów hippicznych, kąpieliska wiślane i na jeziorze w Rudniku, plaże, otwarte i zimowe korty tenisowe, sale gimnastyczne, ślizgawki i t. d.

Mimo wysoko rozwiniętego przemysłu jest Grudziądz jednym z najzdrowszych miast Polski dzięki nowoczesnym urządzeniom higienicznym, obszernym ogrodom oraz leśnej okolicy, której lasy ze szpilkowym drzewostanem sięgają aż do samego miasta.

Na czele Zarządu Miejskiego m. Grudziądza stoi prezydent, p. Józef Włodek.

Wiceprezydentem jest p. Stan. Michałowski.

Naczelnikiem wydziału ogólnego p. Alfons Krzyżanowski.

MIASTO ŁASIN.

Miasto Łasin, położone 25 km na wschód od Grudziądza, leży w odległości 10 km od granicy niemieckiej. Będąc najznaczniejszym osiedlem na przestrzeni między Grudziądzem a Kwidzynem, jak w swej nieomal 600 letniej przeszłości, tak i obecnie odgrywa rolę wysuniętego ku Prusom Wschodnim bastionu ducha i życia polskiego. Dzięki temu duchowi polskości, jakim odznaczało się to miasto, mimo, że przez Krzyżaków założone zostało w celu zgermanizowania rdzennie polskiej ludności, nawet okoliczne osiedla jak Szynwałd, Szembruk uległy spolszczeniu, ponieważ opierają się o Łasin oświatowo i kulturalnie, z tego ośrodka polskości czerpały siłę odporną, tak, iż nazwy tylko pozostały niemieckie. Łasin jest wprawdzie miastem o tylko 2.600 mieszkańców, w przytłaczającej większości polskiej na-

Grupa pp. Radnych i Członków Zarządu m. Łasina.

rodowości, o dawnych bardzo tradycjach miejskich. Stąd żywe jeszcze np. i obecnie zainteresowanie się wszelkimi sprawami i państwowymi i samorządowymi, a nie mniej cechowymi, społecznymi itd.

Wygląd miasta jest bardzo korzystny. Zabudowania zwarte, ulice czyste, domy bez wyjątku murowane, sklepy, które nie przyniosłyby ujmy i wielkiemu miastu. Ulice bez wyjątku starannie brukowane, chodniki z bardzo solidnych flis obustronne. Na ulicach jasne oświetlenie gazowe z miejskiej gazowni i elektryczne z powiatowej elektrowni. Wodociągi i kanalizacja dobre, tak, iż mimo nie wielkiej liczby mieszkańców, miasto robi wrażenie miasta dostatniego.

P. Stefan Tomczyński — burmistrz m. Łasina — honorowy Prezes Zw. Straży Pożarnych wojew. pomorskiego.

Stacje kolei posiada Łasin 2 i to jedna w miejscu, drugą w pobliskim Szonowie Szlacheckim. Z budowli wyróżnia się okazałością piękny gmach Zarządu Miejskiego z pięknym placem i skwerem oraz gmach Szpitala Powiatowego, ofiarowany swego czasu bezinteresownie na cele szpitalne przez miasto na rzecz powiatu grudziądzkiego. Urządzenie szpitla na wskroś nowoczesne.

Pracę oświatową przedszkolną prowadzą wzorowo zasłużone w Polsce siostry Felicjanki, posiadające w własnym wielkim gmachu przedszkole oraz zakład wychowawczy w gospodarstwie domowym.

Najstarszym a zarazem najcenniejszym zabytkiem jest przeszło 600 lat. istniejąca budowla ,kościół katolicki, będący jako zabytek pod opieką państwowego konserwatora. Także i ewangelicki kościół przedstawia się monumentalnie.

Pięknie przedstawia się park miejski. Pielęgnowaniu sportu służy pobliskie jezioro, własność miasta, o powierzchni 183,30.60 ha na sporty wodne, oraz u brzegu jeziora założone przez miasto boisko sportowe i strzelnica.

W pracy kulturalno - oświatowej promieniuje Łasin na okolicę całą. Tu odbywają się zjazdy organizacyj rolniczych, b. wojskowych i przysposobienia wojskowego. Okręgowa czytelnia ludowa ma zasób książek w liczbie 2.000, posiada szkołe 7-mio klasową powszechną. do której uczęszczają również dzieci z okolicznych wiosek. Oprócz tego znajduje się jedna szkoła dokształcająca zawodowa na miasto i okolice. Znajduje się na miejscu dobrze zorganizowana Ochotnicza Straż Pożarna.

Ruch ekonomiczno - handlowy jest bardzo ożywiony, co przypisać należy temu, że okolice są przeważnie rolnicze o glebie bardzo dobrej, t. j. pszenno-buraczanej.

W mieście odbywa się 6 targów wielkich, natomiast małe targi odbywają się we wtorki i piątki. Tak targi wielkie jak małe cieszą się wielką frekwencją, ponieważ dowóz produktów rolnych jest dosyć wielki.

Większych fabryk miasto nie posiada, jednakowoż posiada bardzo ruchliwe przedsiębiorstwa handlowo - przemysłowe, 2 młyny parowe, 1 tartak, kilka stolarni z napędem motorowym.

To też istnieje uzasadniona nadzieja, że po przebrnięciu kryzysu światowego życie ekonomiczne w mieście i dziś stosunkowo bardzo ruchliwem w kierunku znaczniejszego rozwoju, co byłoby bardzo pożądanym ze względu na niedaleką odległość od granicy niemieckiej już ze względów czysto państwowych. Miasto prowadzi we własnym zakresie: gazownię, wodociągi i kanalizację.

Na terenie miasta istnieją i wykazuje żywotną działalność: Straż Pożarna Ochotnicza, L. O. P. P., Liga M. i K., Zw. Strzelecki, Zw. Rezerwistów, Koło Zw. Weteranów Powstań Narodowych, Czerwony Krzyż, Stow. Młodz. Polskiej, Stow. Młodz. Katolickiej, „Sokól”, oraz szereg cechów rzemieślniczych, a m. in.: cech szewcko - krawiecki, stolarsko-koszykarski i ślusarsko - kowalski. Ponadto istnieje Koło Rodzicielskie przy szkole powszechnej, które b. dodatnio działa w kierunku niesienia pomocy i dożywiania niezamożnej dziatwy miejscowej szkoły powszechnej.

Budżet administracyjny miasta na r. 1936/37 wynosi zł 48.944, budżet przedsiębiorstw zł 27.405, wydatki na oświatę wynoszą zł 4.020, na zdrowie publiczne zł 1.665, na opiekę szkół zł 5.678.

Na czele miasta stoi Zarząd Miejski w składzie: Burmistrz Tomczyński Stefan (prezes honorowy Zw. Straży Pożarnych woj. pomorskiego, I prezes Zw. Str. Pom, który zorganizował straż pożarną w niepodległej Polsce), wiceburmistrz Szlosowski Kazimierz, ławnicy: Górny Stanisław, Zawacki Władysław, Szpitter Edmund.

Skład Rady Miejskiej stanowią pp.: Andrzejewski, Błocki, Chojnacki, Dyllick, Kawski, Kleszczyński, Motylewski, Nickel, Rutkowski, Sonnenfeld, Tochaczewski, Porzych. Sekretarz miejski: Biernacki Władysław, rachmistrz: Zabłocki Jan,kierownik gazowni i wodociągów miejskich: Wieczorek Wiktor.

MIASTO RADZYN.

Miasto Radzyn, położone nad głównym szlakiem Warszawa — Gdynia, posiada 2058 mieszkańców. Miasto jest planowo zabudowane, posiada prawie wszystkie nowoczesne urządzenia użyteczności publicznej, a mianowicie; wodociągi, rzeźnię miejską, oświetlenie elektryczne, częściowo kanalizację oraz dogodne połączenie kolejowe z większymi miastami, jak Warszawą i Grudziądzem.

Domy posiada Radzyn parterowe oraz jedno i dwupiętrowe. Ulice wszystkie zabrukowane, chodniki z płyt cementowych. Miasto jest starannie utrzymane i stale upiększane (park na rynku, drzewka wzdłuż ulic).

Radzyn jest jednym z najstarszych miast w Polsce i istniało jako pierwsze siedlisko jeszcze pogan, którzy skupiali się w swym grodzisku jako w naturalnej warowni. Był też Radzyn w dawnych czasach ważnym punktem strategicznym. W Radzyniu też w czasach niewoli krzyżackiej powstało rycerskie bractwo Jaszczurkowców, utworzone przez polskich rycerzy do walki z wrogiem.

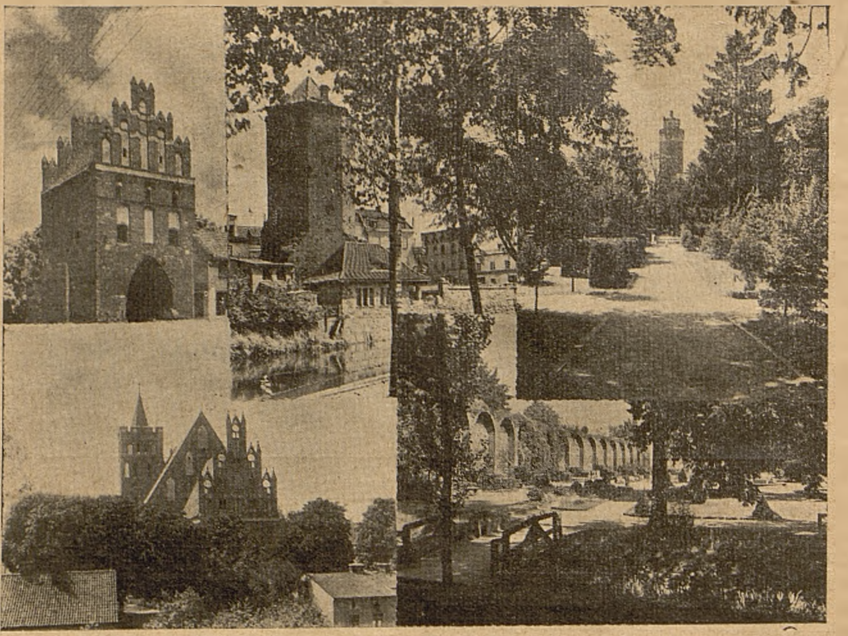
Z zabytków historycznych wymienić należy przede wszystkim stary, wielki Zamek krzyżacki, który zachował się do czasów obecnych.

Piękne tradycje Radzyna kultywowane są starannie przez obecnych włodarzy miasta. Życie społeczne wre tutaj wartkim strumieniem, szkolnictwo również rozwija się bardzo pomyślnie. Miasto posiada 7-mio klasową szkołę powszechną (340 uczniów), szkołę do-

kształcającą i 1 szkołę prywatną. Dalej istnieje Towarzystwo Czytelni Ludowych (600 tomów) i biblioteka Zw. Strzeleckiego (300 tomów). Z organizacji społecznych i towarzystw działają w Radzyniu oddziały: Zw. Strzeleckiego, Koło Przyjaciół Harcerstwa, Koło Polskiego Czerwonego Krzyża, Koło LOPP, Zw. Obrony Kresów Zachodnich,, Stow. Pań Miłos. św. Wincentego a Paulo, Tow. Robotników Katolickich, Bractwo Kurkowe, Tow. Polskiej Młodzieży Męskiej i żeńskiej, Tow. Śpiewacze „Harmonia", Tow. Budowy Szkół Powszechnych, Ochotnicza Straż Pożarna, Kółko Rolnicze i Klub Tenisowy.

Na czele miasta stoi Zarząd Miejski w składzie: Burmistrz p. Wincenty Gibas i wice - burmistrz p. Augustyn Klimek.

Ławnikami są pp. Dramiński Alfons, Szatkowski Jan i Rutkowski Stanisław. W skład Rady Miejskiej wchodzą pp.: Smoleński Piotr, Nowakowski Jan, Górski Paweł, Rybiński Antoni, Piwowarski Franciszek, Jabłoński Bernard, Cybulski Julian, Góryński Zygmunt, Krzeminski Franciszek, Nelkowski Franciszek, Nelkowski Feliks i Miedzianowski Franciszek.

Miasto Brodnica: Widok na bramę chełmińską. „Wieża mazurska" z XIV w. Park miejski z widokiem na wieżę krzyżacką. *Dołem na lewo:* Kościół Farny. *Na prawo:* Park miejski z ruinami murów krzyżackich.

MIASTO DZIAŁDOWO.

Działdowo powstało w XIV wieku jako siedziba zakonu krzyżackiego. Do czasów obecnych zachował się zamek krzyżacki, ostatnio konserwowany i przeznaczony na przyszłe M u z e u m M a z u r s k i e.

Miasto w r. 1914, wskutek działań wojennych zostało w większej swej części (środkowej) zniweczone i odbudowano je w latach 1915 — 17. Zniszczony został także i ratusz, który odbudowano. Obecnie Działdowo liczy 5.750 mieszkańców, zajmujących się przeważnie handlem i rolnictwem. Znaczna część ludności Działdowa, to urzędnicy, zatrudnieni w instytucjach powiatowych.

Zarząd Miejski w ostatnich latach przeprowadził w dziale inwestycyj następujące prace: skanalizowanie i założenie sieci wodociągowej oraz ułożenie nowej nawierzchni na ulicy Ks. Skorupki, budowę własnego gmachu dla K. K. O. m. Działdowa, budowa domu dla urzędników miejskich, odbudowa budynków przeznaczonych dla wojska i wreszcie wybudowano dom dla eksmitowanych oraz gmach gimnazjum koedukacyjnego kosztem ok. 250.000 zł. Również miasto wybudowało szosę do podmiejskiej leśniczówki kosztem 60.000 zł, urządzono basen kąpielowy na „Działdówce", boisko sportowe i t. p.

Charakterystyczne jest, że Działdowo, chociaż liczące zaledwie niecałe 6000 mieszkańców, posiada jednak liczne i dobrze zorganizowane zakłady użyteczności publicznej: gazownia, kanalizacje, wodociągi, rzeźnia miejska. Solidny gmach szkoły powszechnej ma 19 klas. W mieście znajduje się pomnik króla Jagiełły, ufundowany przez dziatwę szkolną, szkoła żeńska rolnicza i szkoła rzemieślnicza.

W Działdowie znajduje się, od r. 1937, Muzeum Mazurskie, posiadające dwa działy: mazurski regionalny i grunwaldzki czyli ogólnopolski.

Pod względem gospodarczym miasto dostosowuje się do obecnych warunków i otoczone dobrze rozwijającym się rolnictwem i położone przy linii kolejowej Warszawa — Gdynia przez Mławę, Grudziądz i Gdańsk, posiada Działdowo pomyślne widoki dalszego rozwoju dla handlu i drobnego przemysłu.

Mimo ciężkich warunków gospodarczych w ostatnich latach zarząd miejski spełnił swe zadanie, nie tylko bowiem zaspokoił własne potrzeby gospodarcze, ale dokonał poważnych inwestycyj w gazowni, zakupił 2 nowe piece retortowe, postawił 60 nowych lamp ulicznych, wybrukował 12 kilometrów ulic, odbudował ratusz, wieżę wodociągową, strażnicę, pobudował duży dom urzędniczy i wspaniały gmach dla KKO m. Działdowa, zakupił lokal na ochronkę, urządził boisko sportowe, pobudował masywny dom dla 20 rodzin bezdomnych i nowoczesny gmach dla gimnazjum. Poza tym miasto motoryzuje straż ogniową.

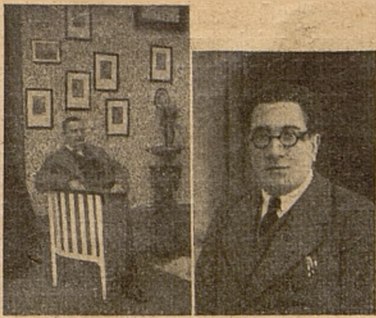
Budżet miasta Działdowa, który jeszcze w r. 1930 wynosił zł 249.000 — na rok 1936/7 zamyka się sumą zł 116.000 — w tym preliminowano na opiekę społeczną zł 10.000 — na oświatę 19.000 zł i na zdrowotność zł 9.000. Należy zaznaczyć, iż miasto nie wykorzystuje wszystkich źródeł poadtkowych i nie poszło na akcję oddłużeniową.

Na czele m. Działdowa stoi zarząd w składzie: burmistrz p. Felski Antoni, wice - burmistrz Dębowski Jan, ławnicy: pp. Frydrychowski Franciszek, Hołubiec Mikołaj i Pieszczak Wilhelm.

BRODNICA — MIASTO.

Ludności liczy 10.940, w tym Polaków 10.585, Niemców 246 i inne narodowości 109.

Charakter miasta jest handlowo-rolniczy, większych zakładów przemysłowych, poza miejscową bekoniarnią i fabryką konserw mięsnych nie posiada. Inwenstycyj w ostatnich latach miasta wybudowało kosztem 130.000 zł, most żelbetowy na Drwęcy oraz przeprowadziło roboty kanalizacyjne i wodociągowe. Miasto posiada piękny

Na lewo p. W. Kasprzewski — dyrektor przedsiębiorstw miejskich m. Brodnicy. Na prawo p. A. Kromkowski — kierownik elektrowni miejskiej.

stadion sportowy, oddany do użytku Powiat. Komitetowi P. W. i W. F.

Na terenie miasta istnieją 2 gimnazja: państwowe męskie i żeńskie prywatne. Szkół powszechnych miasto posiada 2, obydwie siedmioklasowe (męska i żeńska). Ponadto istnieje prywatna szkoła powszechna koedukacyjna.

W ostatnim 10-leciu wybudowanod w Brodnicy ponad 400 nowych domów mieszkalnych, a to wobec dwukrotnego wzrostu ludności w ostatnim okresie.

Z organizacyj społecznych działają m. in. Zw. Strzelecki, Zw. Rezerwistów, Zw. Oficerów Rezerwy, Zw. Podoficerów Rezerwy, Bractwo Naukowe, Stow. Młodz. Kat., „Sokół" i in. Na terenie miasta istnieją 2 oddziały straży pożarnej zmotoryzowane.

Budżet zwyczajny miasta na r. 1936/37 zamyka się kwotą zł 252.000, zaś budżet nadzwyczajny wynosi 50.000 zł, wydatki miasta na opiekę społeczną wynoszą zł 54.000, na oświatę zł 36.500 i na zdrowotność zł 16.400.

Na czele miasta stoi Zarząd Miejski w składzie: burmistrz Franciszek Blokus, wiceburmistrz Paweł Krzyżniewski, ławnicy Węglerski, Józef Bułka i Leon Małkowski.

W skład Rady Miejskiej wchodzą pp.: adw. Rozwadowski Kaz., Dr Malicki Klemens, prof. Jastrzębski Bolesław, Psuty Stan., Kukuk ?, Lamparski Jan, Ligęziński Julian, Mojżesz Kazimierz, Radzymiński Aleksander, Sarnowski Fabian, Wojnowski ?, Wrzesiński Klemens, Wiśniewski Wład., Cendrowski ? i Szwacher ? ?

M. BRODNICA.
Zakłady Miejskie.

M. Brodnica prowadzi we własnym zarządzie następujące przedsiębiorstwa miejskie:

Wodociągi: Założone zostały w r. 1909 i obsługują cywilną ludność miasta w liczbie ponad 8.000. Na rok pompuje się dla potrzeb tej ludności ca 150.000 mtr³. Urządzenia wodociągowe znajdują się w dobrym stanie i były w ub. roku remontowane. Odnowiono 5 studzien. Zakład wodociągowy posiada budżet ponad 41.000 zł. Kierownikiem zakładu wodociągów i kanalizacji przedsiębiorstwa miejskiego jest p. Wał. Kasprzewski.

Elektrownia miejska obsługuje m. Brodnicę wraz z jej przedmieściami i produkuje ca 470.000 kilowatów, sprzedawanych ludności po 60 gr za 1 kw wraz z podatkami za światło i po 33 gr za siłę. Istnieje od roku 1900 i rozwija się ostatnio bardzo pomyślnie. Kierownikiem elektrowni jest p. Antoni Kromkowski.

Kanalizacja. Kanalizację posiada od r. 1909 i spełnia ona całkowicie swe zadanie, gdyż całe śródmieście i część przedmieść jest skanalizowanych. Budżet kanalizacji wynosi ca 16.000 zł.

Przy pracach, związanych z remontami, przedsiębirostwa miejskie zatrudniają miejscowych bezrobotnych.

Przemysł miejski skupia wśród siebie: betoniarnię, tabor miejski, ogrody i plantacje, torfiarnię, składnice materiałów miejskich. Miasto posiada również własne ogrodnictwo wraz z cieplarniami.

Rzeźnia miejska i bekoniarnia: Bekoniarnia w Brodnicy należy do jednych z największych w kraju i pracuje bardzo silnie na eksport. W ostatnich 2 latach powstała również fabryka konserw firmy H. B. Moeller et Co., która ostatnio rozbudowuje się i zatrudnia obecnie ponad 300 ludzi.

Budżet Rzeźni Miejskiej i Bekoniarni przekracza rocznie 230.000 zł. Rzeźnia Miejska posiada kompletne nowoczesne urządzenie.

Dyrektorem Rzeźni jest p. Walenty Leszko.

Samorządy wiejskie

Gminy pow. toruńskiego

GMINA ZELGNO

Charakter gminy jest wybitnie rolniczy, przeważa gleba pszenno-buraczana. Obszar 5491.62.63 ha, liczyła w dniu ostatniego spisu ludności 2.865 mieszkańców.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 14.201 zł, w tym na opiekę społeczną 900 zł, na oświatę 4.536 zł i na zdrowie 315 zł.

Dróg jest w gminie 45 km, z tych bitych i brukowanych 12 km, gruntowych 33 km.

Szkół jest w gminie 5.

Straży pożarnych jest w gminie 7. Na terenie gminy działa 5 Kółek Rolniczych oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katol.

Z zakładów przemysłowych znajdują się w gminie: 2 wiatraki, 1 gorzelnia i 1 mleczarnia.

Na terenie gminy we wsi Dźwierzno znajduje się stary kościół, pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, pochodzący z XIII wieku. W Zajączkowie zaś znajdują się ruiny jeszcze stojącego kościoła z w. XII.

Na czele gminy stoi Zarząd z wójtem p. Janem Błądkiem na czele. Podwójci Bronisław Welkowski. Ławnicy Damachowski i Artur Szczepiński. Sekretarzem gminy jest p. Sylwester Szczepański.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Bączkowski Antoni, Chudziński Leon, Curlej Jan, Grzybowski Stanisław, Krzemień Wincenty, Kucięta Kazimierz, Mieczkowski Hipolit, Przytuła Ignacy, Rudnicki Tadeusz, Szczerbowski Jan, Wróblewski Władysław, Ziółkowski Stanisław.

Kierownikami miejscowych szkół powszechnych są pp.: Ekowski Bernard (w Zajączkowie), Neuman Jan (w Bocieniu), Ostrowski Stanisław (w Dziemianach).

Prezesem Kółka Rolniczego w Grzegorzu jest p. Ignacy Grąbkowski. Kierownikiem mleczarni spółdzielczej w Zelgnie jest p. Ciuryś Jan.

Sołtysami poszczególnych gromad są: Jan Śliwa, St. Grzybowski, H. Mieczkowski, Józef Tymuła, Szczepan Michalski, Franc. Pawłowski, Jan Winnicki i Stan. Smułek.

Górą od lewej do prawej pp.: wójt gm. Bielawy. Fr. Machynia — pom. sek. gm. Łubianka. Sylwester Szczepanowski — sek. gm. Zelgno. Walerian Rutynowski — wójt gm. Podgórz. Bronisław Rybka — wójt. gm. Łubianka. Bolesław Pokorski — pom. sek. gm. Łubianka. W. Woziwoda — sek. gm. Łubianka. *Dołem od lewej pp.:* Teodor Wodniewski — p. o. wójt gm. Rzęczkowo. Jan Łęgowski — sek. gm. Bielany. Józef Padykuła — czł. Zarządu gm. Łubianka. Zygmunt Rapecki — sek. gm. Chełmża. Jan Monarski — wójt gm. Chełmża. Jan Błądek — wójt gm. Zelgno. Jan Podwójski — podwójci gm. Łubianka.

GMINA TURZNO.

Gmina obszaru ma 7.334.75.05 ha. Liczyła w dniu ostatniego spisu ludności 4.439 mieszkańców. Charakter gminy rolniczy, gleba przeważa pszenno - buraczana.

Wójt Jan Reza — rolnik, podwójci — Franciszek Litkiewicz — kierownik szkoły, ławnicy Marchlewski Józef i Kosobudzki Franciszek. Sekretarzem gminy jest p. Grzela Franciszek.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 21.280 zł.

Szkół jest w gminie 7.

Wydatki na szkolnictwo preliminowane są na rok 1936/37 w kwocie 4.464 zł, na opiekę społeczną 5.695 zł i na zdrowotność 507 zł.

Straży pożarnych jest w gminie 5. Na terenie gminy działa 6 Kółek Rolniczych oraz oddziały: Strzelca, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej i „Sokoła".

Z zakładów przemysłowych znajduje się w gminie 1 młyn motorowy, 5 młynów wodnych, 2 wiatraki, 1 gorzelnia.

Bezrobotnych liczy gmina 138, z których 77 było częściowo zatrudnionych przy pracach dorywczych.

Po rozparcelowanym majątku państwowym Brzezinko, otrzymała gmina rolę i dom ubogich.

W gminie Turzno są osadnicy i to w Brzezinku po państwowej parcelacji i w Turznie i Jedwabnie po prywatnej parcelacji. Położenie gospodarcze osadników jest trudne, gdyż otrzymali za małe osady.

Na trudności w wykonaniu budżetu natrafia gmina przy opiece społecznej z b. obszaru dworskiego Gronowo.

Na terenie gminy we wsiach Goskowo i Gronowa znajdują się stare, po kilkaset lat liczące kościoły.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Bojanowski Ignacy, Brzuszkiewicz Józef, Borski Paweł, Czarnecki Arkin, Janiaczyk Stanisław, Juga Józef, Kencer Tadeusz, Mysłakowski Edward, Rypiski Bronisław, Styczeń Ignacy, Wiśniewski Adam i Ziółkowski Franciszek.

GMINA RZĘCZKOWO.

Charakter gminy jest wybitnie rolniczy, gleba w połowie żytnio-kartoflana i w połowie pszenno-buraczana.

Gmina składa się z 9 gromad. Mieszkańców jest według ostatniego spisu ludności 4.954.

Urzędujący: podwójci Modniewski Teodor — kierownik szkoły w Rzęczkowie, ławnicy p. B. Śmieszny i Kucharski J. Sekretarzem jest p. Józef Lewandowski.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 18.950 zł. Na oświatę w r. 1936/37 preliminowano 4.514 zł, na opiekę społeczną 6.179 zł i na zdrowie 320 zł.

Dróg jest w gminie 50 km, z tych bitych i brukowanych 20 km, gruntowych 30 km.

Szkół jest w gminie 6. Na szkolnictwo preliminowano w roku 1936/37 — 4.475 zł.

Na terenie gminy działają 4 Kółka Rolnicze, Oddział Zw. Strzeleckiego i Zw. Rezerwistów.

Straży pożarnych jest 4.

W gminie Rzęczkowo znajduje się tylko 1 gromada, mająca majątek, który pochodzi z kolonizacji niemieckiej. Gromada administruje majątkiem tym sama i pokrywa z dochodów wynagrodzenie sołtysa, utrzymanie dróg i budynków gromadzkich, między innymi i budynku szkolnego. Wszelkie inne świadczenia ponosi gmina.

Budynki szkolne zostały przez kilka lat zaniedbane i wymagają większych nakładów, na które niema pokrycia, to samo odnosi się do dróg gromadzkich.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Raciniewski Józef, Mackiewicz Walenty, Finc Aleksander, Muszyski Józef, Moczyński Stan., Sikora Tomasz, Tomasik Jan, Michterlein Karol, Tuber Alfred,

GMINA LULKOWO.

liczy 6.500 mieszkańców, z których jest 95% Polaków, 5% Niemców.

Obszar 11.327.94.34 ha, — 9 gromad.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 24.700 zł. Na opiekę społeczną preliminowano 9.761 zł, na oświatę 7.585 zł i na zdrowotność 560 zł.

Największe wydatki są na leczenie i wspieranie ubogo - gminnych, z których gmina utrzymuje około 70, a majątki 130.

W pobliżu Wrzosów, na gruntach należących się miastu Toruń, położonych w gromadzie Piwnice powiatu toruńskiego, powstało nowe osiedle. W osiedlu tym pobudowali przeważnie bezrobotni z Torunia przy pomocy subwencyj, otrzymanych od różnych intytucyj domki, w których zamieszkują wraz z rodzinami. Ponieważ tereny te dotąd nie zostały przyłączone do miasta Torunia, cały ciężar opieki społecznej spada na gminę Lulkowo.

W Papowie Toruńskiem znajduje się także poważna liczba ubogo-gminnych i bezrobotnych. Wobec braku pomieszczeń dla tych ubogo-gminnych, będzie gmina musiała przystąpić do budowy osobnego domu dla ubogo - gminnych. Gmina wybitnie wyróżnia się pod względem uspołecznienia i ofiar na cele społeczne.

Z gromad posiada tylko 1 i to Lulkowo większy majątek po b. Komisji Likwidacyjnej. Majątkiem tym gospodaruje gromada sama.

Charakter gminy jest rolniczy. Gleba przeważa pszenno - buraczana. Na terenie gminy znajduje się we wsi Świeczynki najstarszy kościół w dekanacie, a mianowicie liczący ponad 700 lat.

Gmina posiada 6 szkół powszechnych we własnych budynkach oraz 1 oddział straży ogniowej. Na terenie gminy działają: 2 Kółka Rolnicze oraz oddziały: Strzelca (męski i żeński), Zw. Rezerwistów, koło Gospodyń Wiejskich, Stow. Młodz. Katolickiej, Kółka Śpiewacze, L. O. P. P. (najsilniejsze koło z wszystkich gmin powiatu) i t. d.

Na czele gminy stoi wójt p. Franciszek Wojciechowski. W skład Zarządu wchodzą pp.: podwójci Ludwik Rudnicki i ławnicy Jan Regliński i Jan Adamkiewicz. Sekretarzem gminy jest Aleksander Wejsz. Do Rady Gminnej należą pp.: Czarliński Adam, Balcerak Józef, Dziukowski Ludwik, Hulewicz Wacław, Karczewski Antoni, Kochowicz Józef, Kowalski Józef, Krużyński Franciszek, Michalski Stanisław, Ossowski Mateusz, Szews Franciszek, Walter Jan.

GMINA CHEŁMŻA.

jest największą gminą w powiecie, bo obejmuje 15 gromad i 36 osiedli, w tym 22 majątków — folwarków. Mieszkańców liczy według ostatniego spisu ludności 5.864.

Obszar: 10.810.81.43 ha. Charakter gminy jest przeważnie rolniczy, przy czym gleba głównie pszenno - buraczana.

Wójt Jan Monarski, podwójci Wilkowski Jan — rolnik. Sekretarzem gminy jest p. Zygmunt Rapecki.

Budzet na rok 1936/37 wynosi 28.496 zł.

Rok 1935/36 zamknęła gmina nadwyżką 1.066.56 zł.

Dróg jest w gminie 85 km i to dróg gruntowych.

Szkół jest w gminie 10.

Na terenie gminy działają: Kółko Rolnicze i oddziały: Strzelca, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej i „Bractwo Arcymatek".

Na cele szkolnictwa preliminowano w roku 1936/37 — 5.420 zł, na opiekę społeczną 11.494 zł i na zdrowotność 390 zł.

Straże pożarne są w Grzywnie, Kończewicach i Skąpem. Z zabytków historycznych wymienić należy kościół, karczmę i pałac w Nawrze z epoki renesansu.

Gmina Chełmża jest wybitnie podmiejska, dlatego też nasilenie

bezrobotnych jest znaczne. W gminie znajduje się 248 rodzin robotniczych, z których chwilowo 178 ojców rodzin mają częściowe zatrudnienie.

Opieka społeczna nad ubogo-gminnemi wymaga wielkich wydatków, gdyż poza ubogo-gminnymi w majątkach, gmina udziela wsparcie 20 rodzinom ubogo - gminnych. Wydano na ten cel w roku 1935/36 — 10.588.41 zł. Zamierza się pobudować dla bezdomnych 4 domy, a na pokrycie kosztów starać się o subwencję i pożyczki.

Gmina ostatnio ucierpiała wskutek huraganu i gradobicia, co wpłynie niezmiernie na wpływy z podatku gruntowego.

W związku ze zniesieniem obszaru dworskiego Kończewic otrzymała gmina od Skarbu Państwa 20 ha roli. Na części tej roli znajduje się żwir i piasek, przez co ma gmina dochody, chociaż niewielkie.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: ławnicy Jan Młodzianowski i Jan Bątkowski. Członkowie: Julian Diffenbach, Bolesław Wiśniewski, Antoni Dziewiątkowski, Bronisław Skopiński, Wojciech Poeplau, Zygmunt Mellin, Szczepan Sobczak, Wincenty Wezner, Szczepan Orłowski, Stanisław Szymeczko, Jan Ziellmann, Teofil Stachowski, Antoni Jankowiak, Stefan Zieleziński, Bronisław Pietruszewski i Franciszek Wiliński.

Kierownikami szkół powszechnych, istniejących na terenie gminy są pp.: Teofil Żuchowski, M. Bieńkowski, Poeplau Wojciech, Leon Zacharek, Szczepan Sobczak, Wojciechowska, Władysław Rożek, Henryk Kownacki, Leon Znaniecki i Antoni Gackowski.

GMINA BIELAWY.

jest podzielona przez Drwęcę na 2 części. Gmina posiada charakter rolniczo - przemysłowy, znajdują się w niej bowiem 4 gorzelnie i wielki młyn wodno - parowy. Obszar 7972.52.86 ha, — 9 gromad.

Wójt Śmieszny Wincenty — rolnik w Grębocinie, podwójci Borowski Bolesław —, rolnik, Grębocin. Ławnicy: Piotr Blachowski i Olszewski Mieczysław. Sekretarzem gminy jest p. Ługowski Jan.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 30.092 zł.

Rok 1935/36 zamknięto z niedoborem 3.975.63 zł. Subwencji udzielono w roku 1935/36 — 5.270 zł. Preliminowano na oświatę 6.092 zł, na opiekę społeczną 9.250 zł i na zdrowie publiczne 410 zł.

Na terenie gminy znajdują się: młyn wodny w Lubiczu, 4 cegielnie w Grębocinie, zatrudniające około 450 robotników przez ½ roku, bezrobotnych zarejestrowano 4.VII. 1936 r. — 113.

Do Rady Gminnej należą pp.: Piekalski Jan, Gajewski Jan, Święciński Franciszek, Wojsz Czesław, Cieszyński Franciszek, Szczepanowski Bernard, Reincholz Fryderyk, Godlewski Tadeusz, Czajkowski Bronisław, Grochowski Stanisław, Szczepański Fr., Brok Wojciech, Wesołowski Jan, Kulwicki Wojciech, Zawodziński Antoni, Metzyk Bronisław.

Na terenie gminy znajduje się 7 szkół powszechnych. Działają: 3 Kółka Rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, „Sokoła", Stow. Młodz. Katolickiej i t. d.

Grupa pp.: Wójtów i Sekretarzy pow. grudziądzkiego

Od lewej do prawej pp.: Mieczysław Pyszora — czł. zarz. gm. Gruta. Jan Łukaszewicz — sek. gm. Gruta. Jan Zabłocki — rachmistrz m. Łasin. Władysław — Biernacki — sek. m. Łasina. Józef Remus — wójt gm. Gruta. Antoni Chrzanowski — wójt gm. Mokre. Aleks. Górny — podw. gm. Gruta. Stanisław Rząsowski — sek. gm. Mokre.

GMINA PODGÓRZ — WIEŚ.

Położona po prawym brzegu Wisły, składa się z 6 gromad i 24 osiedli. Mieszkańców 4.550. Obszar 8252.19.12 ha.

Wójt Walerian Rutynowski, podwójci Łęgowski Marceli. Sekretarzem jest p. Stan. Cesarz.

Budżet na rok 1936/37 wynosi 26.383 zł. Na oświatę wydano 4.484 zł, na opiekę społeczną 4.893 zł.

Dróg jest w gminie 57 km, z tych bitych i brukowanych 8 km, gruntowych 49 km.

Szkół jest w gminie 5. Na cele szkolnictwa preliminowano w roku 1936/37 — 4.484 zł.

Straży pożarnych jest w gminie3, oraz 1 Kółko Rolnicze.

Z zakładów przemysłowych znajduje się w gminie: 2 wiatraki, 2 cegielnie, 1 fabryka sera, a ponadto 2 cegielnie, w tym jedna Miejska.

Na terenie Czerniewic powstała osada kolejarska z kilkudziesięciu domami. Osada ta będzie nadal rozbudowywana.

Poza tym na terenie Podgórza znajduje się Poligon, teren ćwiczeń artylerii.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Łęgowski M. (podwójci), Juda Kaz. i Kroening Wł. (członkowie Zarządu) oraz Szaj Walenty, Narzyński Fr., Kryszewski Stan., Rumiński Dyonizy, Jędrusiak Józef, Jezierski Teofil, Szulc Adolf, Aleksandrzak Alojzy, Dobslaff Ewald, Kałdowski Robert, Zieliński Józef, Nędza Jan.

Gminy pow. grudziądzkiego.

GMINA GRUDZIĄDZ — WIEŚ.

Obszary gminy Grudziądz — wieś, jak już z samej nazwy wynika położone są w pobliżu miasta Grudziądza, gmina graniczy poza tym z pięcioma gminami wiejskimi: Mokre, Rogóźno, Gruta, Radzy, Błędowo.

Obszar gminy wynosi 9.592 ha. W skład gminy wchodzi 15 gromad o ogólnej liczbie 6.456 mieszkańców. Na obszarze gminy znajduje się 13 szkół, które w zupełności zaspakajają potrzeby gminy pod wzgl. szkolnictwa.

Zarząd Gminny po objęciu agend od dotychczasowych gmin jednostkowych zabrał się do energicznej pracy, gdyż na skutek długoletniego kryzysu przeważna liczba szkół jak i mostów na terenie gminy były w opłakanym stanie. W pierwszym roku działalności przystąpiono przede wszystkim do ogólnej renowacji szkół i najbardziej uszkodzonych mostów.

Wybudowano również w ubiegłym roku przy pomocy mieszkańców gminy 2 mosty i to w Rudniku i Piaskach.

Najwięcej kłopotu przysparzają Zarządowi bezrobotni, których jest na terenie gminy 150. Na skutek jednak apelu Komitetu Pomocy Zimowej, mieszkańcy gminy, świadomi swych obowiązków obywatelskich, pośpieszyli z pomocą i zebrali na rzecz bezrobotnych do tej chwili zł 1.500, przy czym spodziewać się należy dalszych wpływów do zł 1.800. Ponadto prowadzono w 1936/37 roku zbiórkę na FOM z wynikiem 1.560 zł. Przy pomocy więc mieszkańców gminy bezrobotni otrzymują zatrudnienie przy reperacji dróg gminnych i t. p.

Zarząd Gminny uruchomił również stację sanitarną w Turznicach według najnowszych zasad techniki lekarskiej dzięki pomocy Zarządu Oddziału Polskiego Czerwonego Krzyża na powiat Grudziądz i lekarza powiatowego, pana dr. Lachowskiego. Stacja ta jest czynna raz w tygodniu i to w czwartki.

Na terenie gminy działają: 3 kółka rolnicze i oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej (żeńskiej) i „Młodej Wsi". Na terenie gminy wybitne zasługi w pracy społecznej wykazali pp. wójt Lewicki (na polu P. W. i W. F.), p. Kaźmierski, przewodniczący osadników i radca Izby Rolniczej, inż. Bron. Wrotnowski — kierownik fabryki (na polu P. W. i W. F.), odznaczony Krzyżem Zasługi.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Bogdan Lewicki, podwójci Ferd. Domański, ławnicy Józef Małek i Jan Kaźmierkiewicz. Sekretarzem gminy jest p. Stefan Ruciński, b. pracownik Wydziału Powiatowego od r. 1920 do chwili objęcia stanowiska w gminie.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp. Aleksandrowicz Anastazy, Bury Józef, Grochowski Jan, Grószewski Franc., Kazimierski Stanisław (członek Wydz. Powiatowego), Kleszczyński Br., inż. Knebel Oktawian, Liberacki Marcin, Makowski Alfred, Naftyński Jan, Nowacki Bernard, Seremet Stanisław, Wojciechowski Henryk, Wolter Otton, Żaglewski Piotr i Zubkowski Zygmunt.

GMINA ŁASIN — WIEŚ.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Makowski Teodor — Jankowice, wybrany 13 kwietnia 1935 r. wszystkimi głosami Rady, podwójci Bełwon Jan, ławnicy Goryński Albin, kierownik szkoły i Jakubowski Jan. Sekretarzem jan p. Wroński Alfons.

Rada Gminna składa się z pp.: Antczak Władysław. Chyła Jan, Fabiński Bolesław, Kowalski Teofil, Kujawski Antoni, Kuca Tadeusz, Koronowski Izydor, Kowalski Roman, Lisiewicz Jan, Lenzner Franciszek, Rejewski Jan, Wieczorski Franciszek, Wentowski Adolf, Waś Józef, Makowski Władysław.

Komisje Rady Gminnej: Oświatowa, Sanitarna, Rewizyjna, Drogowa i Opieki Społecznej.

W skład gminy wchodzi gromad 22, w tym b. gmin jednostkowych 20 i obszarów dworskich 13. Ludności posiada gmina 8.135. Obszar jej wynosi 16.000 ha. Gmina graniczy z granicą niemiecką, oraz z powiatem: lubawskim i gminami Świecie — wieś, Gruta i Rogóźno.

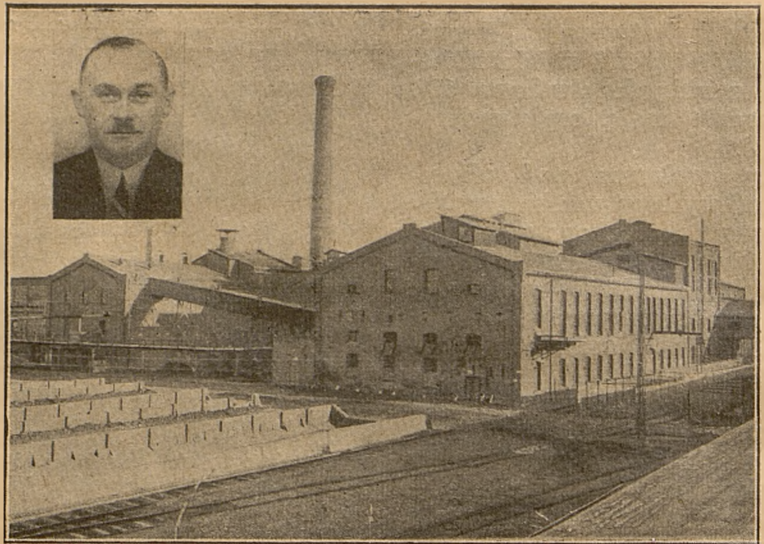
Sołtysami poszczególnych gromad są pp.: Stryjkowski Dyonizy, Urbański Konrad, Bartwicki Jan, Nowak Józef, Dymny Julian, Fabiński Józef, Kowalski Jan, Coelle Ernst, Gregorczyk Jan, Stręk Franciszek, Szramowski Alfons, Irżyk Władysław. Mączkowski Jan, Karbowski Józef, Lisiewicz Wojciech, Januszewski Jan, Makowski Rajmund, Lipowski Jan, Nowak Jan, Łącki Brunon, Staśkiewicz Woncenty, Rynkowski Anastazy.

Parafii rzymsko-katolickich 5: Szczepanki, Szembruk, Święte, Zawda i Szynwałd.

Stacyj kolejowych na terenie gminy znajduje się 4: Szonowo, Zawdzka - Wola. Wydrzno i Szembruk.

Również agencyj pocztowych 4.

Na terenie gminy znajdują się 4 oddziały straży pożarnych. Sprzęt pożarniczy znajduje się w 8-miu gromadach. Ponadto działają oddziały następujących stowarzyszeń i organizacyj społecznych: P. C. K., L. O. P. P., 5 Kółek Rolniczych, Zwizek Powstańców i Wojaków O. K. VIII, Gminny Związek Strzelecki, liczący 12 pododdziałów, z których 2 posiadają w świetlicy radioaparaty, Koło Oświatowe Gminne, Koło Gospodarcze Wiejskie (gospodyń wiejskich), Związek Rezerwistów, Kat. Stow. Młodzieży Męskiej i Żeńskiej i Oddz. Zw. Zachod.

Cukrownia Mełno. U Góry dyrektor cukrowni p. Paweł Schmidt.

Charakter gminy jest rolniczy: na terenie czynne: 1 spółkowa mleczarnia polska i 2 prywatne też w rękach polskich.

Gromady posiadają majątek około 200 ha ziemi i 1 jezioro wielkości 140 ha, gmina posiada 75 ha ziemi i 13 domów ubogich. Szkół jest czynnych 17.

Budżet na rok 1936/37 wynosił 32.531,52 zł, z czego na opiekę społeczną 9.436 zł, oświatę 8.276 zł i zdrowotność 2.400 zł.

Najbliższe zadanie gminy: uporządkowanie dróg gminnych, których jest bitych około 25 km, a gruntowych około 35 km. Założono szkółkę drzew. W roku przyszłym projektuje się budowę mostu betonowego nad Gardęgą.

GMINA GRUTA.

Obszar gminy obejmuje 9.502 ha i liczy ludności 6.002.

Charakter gminy jest przemysłowo - rolniczy, część bowiem ludności zatrudniona jest w miejscowej cukrowni i w 2 gorzelniach. Ponadto na terenie gminy znajduje się mleczarnia spółdzielcza dobrze prosperująca i 3 młyny. Gleba na terenie gminy przeważa pszenno - buraczana.

Na terenie gminy znajduje się stary wał z czasów wojen szwedzkich we wsi Okonin, istnieje stary kościół z XIV wieku. Stary kościół znajduje się również we wsi Gruta, oraz stare słupy graniczne, które wbijał król Bolesław Chrobry.

W Grucie znajduje się od kilkunastu lat plantacja tytoniu, obejmująca około 60 mórg.

Na terenie gminy znajduje się 7 szkół powszechnych, w tym jedna 7 klasowa, wszystkie we własnych budynkach. Straży pożarnych istnieje 1 oddział straży pożarnej oraz 6 pogotowi przeciwpożarowych.

Z organizacji społecznych działają 4 kółka rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów. Zw. Podoficerów Rezerwy, Stow. Młodz. Katolickiej i Koło Pszczelarzy.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt p. Józef Renius, podwójci Aleksander Jórny, ławnicy Mieczysława Pyszora i Paweł Schmidt. Sekretarzem gminy jest p. Jan Łukaszewicz.

Do Rady Gminnej wchodzą: Kosik Mikołaj, Lipski Józef, Lange Jan, Nowacki Bronisław, Płażewski Stanisław, Piątkowski Józef, Radtke Paweł, Sadowski Franciszek, Wannów Henryk, Żywiecki Marian, Zarwalski Józef, Biler Egbert.

Kierownikami miejscowych szkół powszechnych są pp.: Poćwiadowski Jan, Ludwicki Bronisław, Firyn Alojzy, Hayze Jan, Lange Jan, Głuchowski Karol, Stilc Franciszek.

Z gm. Łasin - wieś: Członkowie Zarządu i Rady Gminnej.

CUKROWNIA MEŁNO SPÓŁKA AKCYJNA — MEŁNO.

Zarząd cukrowni stanowią pp.: E. von Bieler — Mełno, Wł. Chełmicki — Szonowo, W. Osman —

Salno i dyrektor Paweł Schmidt — Mełno.

Rada Nadzorcza składa się z pp.: Dr. von Bieler — Linówko — prezes, Fr. Kulerski — Skurgwy — wiceprezes, K. Rozwadowski — Czeczewo, E. Coelle — Widlice, G. von Pflug — Bartoszewice.

Kapitał akcyjny wynosi zł. 1.189.000.

Fundusz rezerwowy wynosi zł. 370.000.

Cukrownia zbudowana została w 1883 roku a w ostatnich latach wskutek całkowitej elektryfikacji i różnych ulepszeń w maszynach i urządzeniach znacznie podwyższyła swoją sprawność.

Podczas kampanii pracuje około 500 robotników i 16 urzędników, zaś liczba plantatorów wynosi 560, w tym przybyło w roku 1936 około 260 małorolnych. W ostatniej kampanii wyprodukowano 52.300 cukru białego.

GMINA RADZYN — WIEŚ.

Obszar gminy wynosi 11.305 ha i liczy ludności 5.780. Charakter gminy jest rolniczo - przemysłowy, przy czym przeważa gleba pszenno - buraczana.

Na terenie gminy istnieje 11 szkół powszechnych, wszystkie we własnych budynkach oraz 3 oddziały straży ogniowej. Na terenie gminy działa 1 kółko rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej, Zw. Wojaków i Powstańców.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt p. Wincenty Gibas, podwójci Stan. Klarkowski i ławnicy Ks. Karczyński i Kaz. Lipecki.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Wyganowski Tadeusz, Czapiewski Bernard, Szwarzwald Franciszek, Ziętarski Teofil, Urbański Jan, Ostrowski Franciszek, Rozwadowski Franciszek, Grzybowski Romuald, Maćkowiak Jan, Szlosowski Stanisław, Kozakowski Kazimierz, Niklewicz Wincenty, Zyborowicz Stanisław, Jesionowski Jan, Wardziński Wacław, Wiechmann Kurt.

Sołtysami poszczególnych gromad są pp.: Wilamowski Jan, Grzybowski Romuald, Wiechmann Kurt, Klarkowski Tadeusz, Krawczak Franciszek, Wójcik Michał, Jesionowski Jan, Jesionowski Jan, Osika Michał, Lamparski Ignacy, Chajewski Józef, Niklewicz Wincenty, Kulwicki Hieronim, Szlosowski Stanisław, Pulkowski Jan.

GMINA MOKRE.

Gmina posiada obszar 10.849 ha i liczy ludności 7.500.

Charakter gminy jest rolniczy, przy czym gleba jest różna, tak że pszenno - buraczana ziemia obejmuje ok. 30% obszaru. Ponadto we wsi Wielki Wełcz, nad granicą niemiecką, znajduje się plantacja niemiecką, znajduje się plantacja tytoniu.

Ludność składa się przeważnie z małorolnych i bezrobotnych, zatrudnionych częściowo w miejscowych lasach, których na terenie gminy znajduje się 3.092 ha państwowych i 408 ha prywatnych.

Na terenie gminy znajduje się szkół powszechnych 10, wszystkie we własnych budynkach. Z organizacyj społecznych działają 3 kółka rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Miłośników Strzelca, Zw. Wojaków i Powstańców, Stow. Młodz. Katolickiej.

Na czele gminy stoi zarząd w składzie: wójt Antoni Chrzanowski, podwójci Chomicz Franc., ławnicy Sierbiński Roman i Julian Cichocki. Sekretarzem gminy jest p. Rząsowski Stanisław.

W skład Rady Gminnej: Mowiński Daniazy, Stencel Jan (członek Wydz. Powiatowego), Czyż Bolesław (członek Rady Powiatowej), Blawat Marian i Prens Franciszek, Lencner Paweł, Kowalski Franc., Długowski Bron., Sznajder Gustaw, Pronowis Heronim, Watkowski Konrad, Watkowski Antoni, Ossowski Antoni, Stefański Józef, Szram Wincenty, Neuman Feliks.

GMINA ROGÓŻNO.

Ogólny obszar gminy wynosi 8.296 ha. Liczba ludności w gminie 4.588.

Na terenie gminy istnieje: młynów wodnych 1, wiatraków 2, gorzelni 2, mleczarni 2, szkół powszechnych 7, straży pożarnych 4.

W gminie działają oddziały następujących organizacyj i związków: 3 Kółka Rolnicze, Koło Oświatowe, Koło Przyjaciół Związku Strzeleckiego, Związek Strzelecki, Kat. Stow. Młodz. i Kasa Stefczyka.

Ogólna suma budżetu na rok 1936/37 wynosi 18.486,52 zł, w tym opieka społeczna 5.510,65 zł, oświata (szkoły) 2.978,20 zł, subwencja i dotacja 3.344,37 zł.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Wojak Franciszek, podwójci Gac Wacław, ławnicy Bona JJulian i Marchlewski. Sekretarzem gminy jest Brach Kazimierz.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Radthe, Szyjerka, Jaśkiewicz, Kempka, I Paczkowski Teofil, II Paczkowski, Pakalski, Gruszka Izydor, Kuca, Kuszyński, Kulerski.

Kierownikami szkół są pp.: Mroziński, Kłódka i Karliński Bernard.

Gminy pow. chełmińskiego.

GMINA CHEŁMNO.

Obszar gminy wynosi 7.521 ha. Ludności liczy 5.250. Administracyjnie podzielona jest na 10 gromad.

Charakter gminy jest wybitnie rolniczy o glebie dobrej pszenno-buraczanej, przy czym przeważa tu większa własność ziemska. Wszystkie gospodarstwa prowadzone są w dość wysokiej kulturze. Intensywną działalność przejawiają 3 Kółka Rolnicze. Nadto w stadium organizacji znajduje się jeszcze jedno Kółko w Stolnie. Na szczególne podkreślenie zasługuje wzorowe gospodarstwo hodowlane majątku Wichorze, własność p. Henryka Loga, który poza stajnią, oborą i drobiem prowadzi największą w Polsce hodowlę owiec. Z przemysłu są tu gorzelnia, młyn parowy, tartak oraz duża mleczarnia spółdzielcza. Drugim również hodowlanym majątkiem jest Stolno, wł. p. Gerda Strübinga.

Dróg gmina utrzymuje 25 klm, w tym bitych 9.3 klm. W r. b. gmina wybudowała sposobem szarwarkowym żwirowaną — umocnioną drogę Kolno — Ostrów Świecki, długości 1 klm. Nadto naprawiono kapitalnie z robotami ziemnymi 350 mtr. b. bruku.

Ogółem gmina utrzymuje 7 szkół, mieszczących się w 10 budynkach własnych. Dwie ze szkół są trzyklasowe, trzy 2-u klasowe i dwie jednoklasowe.

Straży pożarnych na terenie gminy są 3, czwarta w stadium organizacji. Nadto: 3 Koła Zw. Rezerwistów, 2 Koła Powstańców i Wojaków, 2 Koła Stow. Młodzieży Katol. Męskiej i Żeńskiej, 5 pododz. Zw. Strzeleckiego i 3 Koła Gospodyń Wiejskich.

Członkami Zarządu są pp.: Władysław Krause — wójt, Bolesław Nalazek — podwójci, Leon Kraśkiewicz i Andrzej Cebulak — ławnicy.

Sekretarzem od 1/IV-35 r. jest p. Stanisław Piasek.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Mikołaj Krzywdziński, Jan Marciszewski, Paweł Milaszewski, Józef Pieczarka, Józef Poterała — odznaczony Krzyżem Walecznych, Stanisław Raciniewski, Władysław Rakowski, Andrzej Rosa, Wojciech Seehaber, Józef Sowiński, Tomasz Stawiak i Antoni Stremlau.

GMINA BŁĘDOWO.

Obszar gminy wynosi 5.760 ha. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Pod względem jakości gleby gminę można podzielić następująco: 25% słabej i nieużytków, 50% pszenno - buraczanej i 25% żytnio - kartoflanej. Istniejące tu jedno Kółko Rolnicze prosperuje b. dobrze. Dobrze rozwijają się 3 mleczarnie, w tych 2 spółdzielcze i jedna prywatna.

Ogółem pod zarządem gminnym jest 30 km dróg, w tej ilości 18 km bitych. W lecie ub. roku gmi-

Grupa pp.: Wójtów i Sekretarzy pow. chełmińskiego

Rząd górny od lewej do prawej pp.: Henryk Guczalski — sek. gm. Błędowo. Bronisław Wojnowski — wójt gm. Papowo Biskupie. Grupa członków Zarządu gm. Chełmno z p. wójtem Władysławem Krause — pośrodku. Bartłomiej Przybytkowski — ławnik gm. Starogród. Zygmunt Frąckowiak — wójt gm. Błędowo. *Rząd środkowy pp:* Korneliusz Widerkiewicz — ławnik gm. Starogród. Władysław Krauze — wójt gm. Chełmno. Szymon Wiese — sek. gm. Kijewo. Jan Kurowski — podw. gm. Starogród. Antoni Jensko. Stanisław Piasek — sek. gm. Chełmno. Władysław Sopoćko — sekr. gm. Lisewo. Stanisław Ziemba — wójt gm. Unisław. *Rząd dolny pp.:* Kazimierz Tomaszewski — sek. gm. Dąbrowa. Mieczysław Zielonka — sek. gm. Unisław. Stefan Sikorski — sekr. gm. Papowo. J. Cebula — podw. Z. Wejchan — wójt gm. Starogród. Aleks. Szulc — wójt gm. Kijewo. Józef Tatarek — wójt gm. Dąbrowa. Fr. Kamiński — sek. gm. Starogród.

na kapitalnie wyremontowała 1.5 km dróg bitych.

Szkół na terenie gminy jest 7, z tych jedna 2-u klasowa, reszta jednoklasowki.

Z organizacyj społecznych na 1-ym miejscu postawić należy 3 straże ogniowe dobrze zaopatrzone w sprzęt, 1 Oddz. Strzelecki z 2-ma pododdziałami, przy którym istnieje też przysposobienie rolnicze, 2 Oddz. Powstańców i Wojaków, 1 Katol. Stow. Młodzieży i Zw. Rezerwistów. Z instytucyj kredytowych znajduje się w Wiewiórkach Kasa Stefczyka. Dla wszystkich stowarzyszeń społecznych gmina urządziła świetlicę przy szkole w Płąchałach.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 20.527 zł, w tym zarząd ogólny 6.901 zł, oświata 2.900 zł, opieka i zdrowie publiczne 7.657 zł.

Zarząd gminy składa się z pp.: Zygmunt Frąckowiak — wójt, b. Komisarz Policji, odznaczony Orderem Niepodległości i Krzyżem Powstańca Zbrojnego, Kasper Druch — podwójci oraz Bolesław Mackiewicz i Andrzej Odbierzychleb — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Feliks Gruczalski, — ppor. rezerwy.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Michał Cichy — odznaczony Krzyżem Niepodległości, Jan Domachowski, Józef Frąckiewicz, Walenty Groth, Jan Karczewski, Wincenty Matuszewski, Rudolf Nehring, Tomasz Okonek, Augustyn Pawlikowski, Jan Mitek, Juliusz Korman, Michał Kamrowski.

GMINA LISEWO.

Obszar gminy wynosi 9.047 ha. Ludności liczy ponad 7.000. Administracyjnie podzielona jest na 10 gromad.

Gleba na terenie gminy jest pszenno-buraczana, przy czym przeważa tu większa własność ziemska. Istniejące 6 Kółek Rolniczych prowadzą dość intensywną działalność. Na uwagę zasługują majątek państwowy Lipinek, którego dzierżawca p. Stanisław Haertle utrzymuje specjalnie wyróżniającą się hodowlę owiec „Merino - Prokos", trzody chlewnej, bydła nizinnego oraz koni. Również majątek sióstr Pasterek przy klasztorze w Pniewitem prowadzi zarodową oborę. W tym samym Pniewitem włościanin Fr. Ręklewski posiada premiowaną chlewnię zarodową. Bardzo dobrze rozwija się mleczarnia spółdzielcza w Lisewie.

Ogółem gmina utrzymuje 96.6 klm dróg, w tym bitych 9.4 klm. W r. b. gmina wybudowała odcinek 200 mtr b. Lisewo — Drzonowo oraz ułożono 350 mtr b. chodnika żwirowego w Lisewie. Wreszcie umocniono 350 mtr. b. drogi Malankowo — Lisewo. Nadto rok rocznie naprawia się drogi gruntowe sposobem szarwarkowym, jak również drogi brukowane ,oraz przygotowano brukowca 100 mtr^3 na budowę przyszłoroczną.

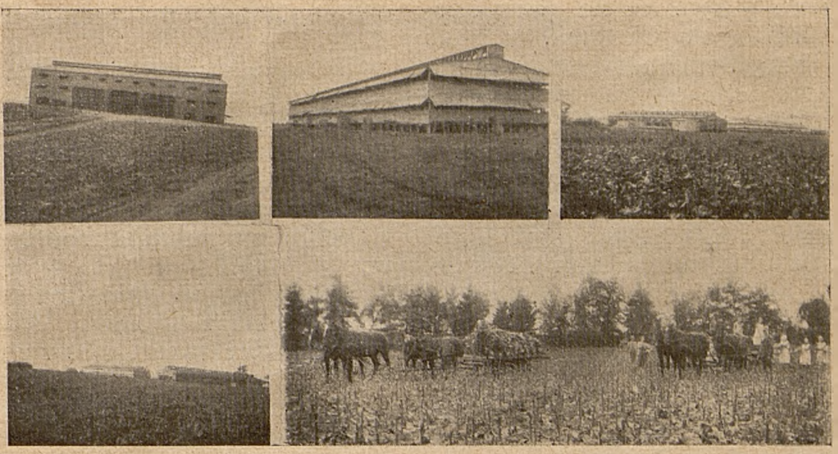
Czynnych jest w gminie 8 szkół powszechnych, z tych jedna 7-klasowa i jedna 2-u klasowa, reszta jednoklasowe. Projektuje się rozbudowę szkoły 7-mio klasowej w Lisewie, którą powiększy się o 2 klasy lekcyjne.

Straży pożarnych jest 5, z tych 4 dostatecznie wyposażone w sprzęt, przy czym mistrzostwo Pomorza dla straży 4-ej kategorii w r. 1935 zdobyła straż w Pniewitem, zaś wicemistrzostwo straż z Lisewa. Dalej są: 3 Zw. Strzeleckie, Zw. Rezerwistów, Hufiec P. W., 2 Katol. Stow. Młodzieży. Instytucje finansowe są dwie: Kasa Stefczyka i Bank Ludowy.

Członkami Zarządu są pp.: Bronisław Grajewski — wójt, Józef Golenia — podwójci, Józef Wojnowski i Władysław Sobieraj — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Władysław Sopoćko.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Bronisław Arentowski, Alfons Buczkowski, Jan Duma, Stanisław Haertle, Władysław Fiugajski, Jan Jankowski, Leon Krzymkowski, Teofil Lisewski, Teofil Lempski, Czesław Makowski, Teofil Mueller, Bronisław Otręba, Ignacy Pietrzak, Franciszek Piesio, Józef Prabucki i Alfons Ryglewski.

Z gm. Papowo Biskupie. Fragmenty największej w Polsce plantacji tytoniu w maj. Wrocławki p. Bronisława Wojnowskiego.

GMINA PAPOWO BISKUPIE.

Obszar gminy wynosi 7.328 ha. Ludności liczy 3.754. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest dobra pszenno - buraczana. Przeważa tu większa własność ziemska. Istniejące jedno Kółko Rolnicze jest mało aktywne. Na wzmiankę zasługuje maj. Wrocławski, własność p. Bronisława Wojnowskiego, która ma największą w Europie plantację tytoniu przy której to pracy zatrudnia 150 bezrobotnych. Zaś dzierżawca domeny państwowej Papowo Biskupie p. Władysław Waligóra utrzymuje dużą hodowlę owiec rasy „Merino".

Szkół jest 5, z tych jedna 6-o klasowa, reszta dwu i jednoklasowe.

Straż jest jedna, dość dobrze zorganizowana z oddz. samarytańskim, 3 Zw. Strzeleckie, 2 Zw. Rezerwistów, 2 Katol. Stow. Młodzieży, Tow. Haritas. Z instytucyj kredytowych jest Kasa Stefczyka.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 24.182 zł, w tym zarząd ogólny 9.025 zł, oświata 3.320 zł, opieka społeczna i zdrowie 8.305 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Bronisław Wojnowski — wójt, odznaczony Krzyżem Powstańca Zbrojnego oraz Krzyżem Laterańskim, nadanym przez Ojca Świętego, Józef Rudnicki — podwójci, Alfons Wygocki i Bronisław Jurzycki — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Stefan Sikorski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Antoni Cieślewicz, Leon Brążkowski, Konrad Filcek, Tadeusz Klewicz, Stanisław Łęgowski, Wojciech Smól, Władysław Sopoński, Antoni Stasiorowski, Władysław Waligóra, Władysław Zachařek, Franciszek Żurawski i Franciszek Dygulski.

GMINA UNISŁAW.

Obszar gminy wynosi 5.826 ha. Ludności liczy ponad 5.000. Administracyjnie podzielona jest na 8 gromad.

Gleba w 70% jest pszenno - buraczana i 30% żytnio - kartoflana. Kółek Rolniczych są 3. Przemysł reprezentowany jest przez cukrownię, przerabiającą 400.000 q. rocznie i fabrykę słodyczy oraz mączki kartoflanej „Unamel". W maj. Raciniewo czynną jest gorzelnia. Nadto są dwie duże mleczarnie spółdzielcze.

Szkół gmina utrzymuje 5, rozmieszczonych w 7 własnych budynkach. Jedna ze szkół jest 7-o klasowa, jedna 3-y klasowa i 3 jednoklasowe.

Czynne są w gminie 2 straże ogniowe. Jedna z nich jest fabryczna, posiadająca moto-pompę. Dalej są: Zw. Strzelecki b. dobrze zorganizowany, Zw. Rezerwistów, Powstańców i Wojaków, Weteranów Powstań Narodowych, Zw. Młodzieży Katolickiej, Koło Gospodyń Wiejskich i Zw. Harcerstwa Polskiego.

W r. 1935 zorganizowano tu Klub Szybowcowy przy Zw. Strzeleckim, który posiada już 5 maszyn, dla których pobudowano changar. Klub ten kształci rocznie ponad 100 pilotów szybowcowych z terenu całego D. O. K. VIII.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 26.088 zł, w tym zarząd ogólny 10.413 zł, oświata 5.123.20 zł, opieka społeczna i zdrowie 8.410 zł.

W r. b. Zarząd Gminny kupił od Wydz. Pow. budynek pod biuro Zarządu, które znalazło widne i wygodne pomieszczenie. Obecnie gmach ten będzie poszerzony przez dobudowę mieszkania dla sekretarza. W r. b. rozpoczyna gmina budowę nowego budynku szkolnego 2-u klasowego w Unisławiu, kosztem 8.000 zł gotówką i ponad 2.000 zł przewiduje się szarwarku.

Członkami Zarządu są pp.: Stanisław Zięba — wójt, Władysław Rogatka — podwójci, Mieczysław Koralewski i Dr. Zdzisław Hasiński — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Mieczysław Zielonka.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Ferdynand Bonkowski, Piotr Cebulak, Stanisław Dembiński, Jan Fankidejski, Józef Janusz, Stanisław Kokoszewski, Józef Lisewski, Aleksander Madeja, Bolesław Starszak, Bronisław Szulwic, Stanisław Wysocki i Antoni Zieliński.

GMINA DĄBROWA CHEŁMIŃSKA.

Obszar gminy wynosi 11.643 ha. Ludności liczy 6.943. Administracyjnie podzielona jest na 14 gromad.

Gleba na terenie gminy jest przeważnie żytnio - kartoflana. Czynne są tu 4 Kółka Rolnicze. Maj. Ostromecko, wł. hr. Alvenslebena von Schönborn posiada hodowlę koni rasy angielskiej, jak również do niedawna utrzymywał stajnię wyścigową. W Dąbrowie czynna jest mleczarnia prywatna, 2 młyny motorowe i 1 tartak.

Ogółem gmina utrzymuje 23 klm dróg, które rok rocznie są naprawiane sposobem szarwarkowym.

Szkół gmina utrzymuje 8, z tych dwie 7-o klasowe, trzy dwuklasowe, reszta jednoklasówki. W najbliższym czasie zamierzana jest rozbudowa szkół w Dąbrowie, Gzinie i w Czarżu.

Straży ogniowych są w gminie 4, z tych jedna nowozałożona w Ostromecku. 4 oddz. Zw. Strzeleckiego, z których 2 posiadają własną świetlicę, 3 Koła Zw. Rezerwistów, 1 placówka Powstańców i Wojaków, 5 Katol. Stow. Młodzieży, 3 Koła Gospodyń Wiejskich. Z instytucyj kredytowych czynne są 4 Kasy Stefczyka.

W maj. Ostromecko eksploatowany jest zdrój wody mineralnej, znany pod nazwą „Ostromecko".

We wsi Słończ wykopano przeszło 100 urn z epoki wczesnożelaznej oraz fundamenty chaty ze średniowiecza.

Członkami Zarządu są pp.: Józef Tatarek — wójt, Piotr Raczkowski — podwójci, Antoni Kiełb i Tadeusz Rakowiecki — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Kazimierz Tomaszewski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Franciszek Babkiewicz, Jan Babkiewicz, Józef Günzel, Tadeusz Hanelt, Jan Kilian, Teofil Madej, Jan Pałczyński, Józef Patyk, Paweł Poznań, Klemens Rosiński, Czesław Serocki, Wojciech Skalski, Wojciech Stelmaszyk, Franciszek Ścieszka, Wojciech Wawak i Antoni Witkowski.

GMINA KIJEWO KRÓLEWSKIE.

Obszar gminy wynosi 6.712 ha. Ludności liczy 3.500. Administracyjnie podzielona jest na 8 gromad.

Gleba na terenie gminy jest dobra pszenno - buraczana, przy czym przeważa tu większa własność ziemska. W Kijewie istnieje dość czynne Kółko Rolnicze. W maj. Napole wł. p. Aleksandra Szulca utrzymywana jest obora zarodowa rasy nizinnej. W Kijewie czynną jest duża mleczarnia spółdzielcza i młyn parowy w Płutowie.

Ogółem gmina utrzymuje 36 klm dróg. W tej liczbie 5 klm bitych. Rok rocznie gmina naprawia drogi gruntowe sposobem szarwarkowym. W r. ub. ułożono 350 m b. chodnika żwirowego. Obecnie gmina nosi się z zamiarem wybudować 350 klm drogi brukowanej z Kijewa Król. do Kijewa Szlacheckiego.

Czynnych jest 6 szkół powsz. W tych dwie 2-u klasowe, reszta jednoklasówki. W projekcie jest rozbudowa szkoły w Kijewie na 7-o klasową.

Straż ogniowa jest tu jedna, 2 Zw. Strzeleckie, 1 placówka Powstańców i Wojaków, 2 Katol. Stow. Młodz.

Członkami Zarządu są pp.: Aleksander Szulc — wójt, Józef Sierocki — podwójci, Władysław Hołoga i Władysław Orylski — ławnicy.

Sekretarzem od grudnia 1936 r. jest p. Szymon Wiese.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Józef Falencik, Henryk Hoffman, Franciszek Jacheć, Eryk Kaufmann, Jan Kisielewski, Alojzy Lamparczyk, Teofil Rysiewski, Franciszek Sobieralski, Władysław Sobieralski, Jan Ślaski, Bolesław Wardziński i Piotr Wątorowski.

GMINA STAROGRÓD.

Obszar gminy wynosi 6.793 ha. Ludności liczy 4.000. Administracyjnie podzielona jest na 9 gromad.

Gleba na terenie gminy jest pszenno-buraczana. Czynne są tu 3 Kółka Rolnicze. W maj. Kokocko wł. p. Korneliusza Widerkiewicza utrzymywana jest obora zarodowa. Wogóle gospodarstwa rolne prowadzone są w wysokiej kulturze. Dość dobrze rozwijają się 2 mleczarnie spółdzielcze. Czynny jest też młyn motorowy w Brzozowie.

Ogółem gmina utrzymuje 25,8 klm dróg, w tych 5 klm bitych. W r. b. gmina rozpoczęła umacnianie 5,5 klm drogi gruntowej od Borówna pod Chełmno sposobem szarwarkowym.

Czynnych jest 6 szkół powszechnych 2-go i 1-go stopnia. W r. b. kapitalnie wyremontowano szkołę w Brzozowie. Do zamierzeń gminy należy rozbudowa szkoły w Starogrodzie.

Straży pożarnych są 4 dość dobrze wyposażone w sprzęt. 2 Zw. Strzeleckie, 2 Zw. Rezerwistów, 1 placówka Powstańców i Wojaków, 2 Katol. Stow. Młodzieży, 1 Koło Gospodyń Wiejskich. W Kałdusie mieści się największa na Pomorzu Kasa Stefczyka.

Do XIII w. była w Starogrodzie Siedziba Komturów Krzyżackich. Dopiero w tym czasie przeniesiono siedzibę do Chełmna, co stało się początkiem tego miasta. Z zabytków pozostały tu ruiny zamku krzyżackiego z XII w. Nowszy, ale również zabytkowy jest kościół w Starogrodzie z XVIII w. We wsi Kałdus pozostała góra św. Wawrzyńca z której, jak głosi legenda, Szwedzi ostrzeliwali Chełmno. Góra ta jest sztucznie usypana.

Członkami Zarządu są pp.: Zygmunt Wejchan — wójt, Jan Kurowski — podwójci, Korneliusz Widerkiewicz i Bartłomiej Przybytkowski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Franciszek Kamiński.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Władysław Bajek, Stefan Jeske, Edmund Karpiński, Maksymilian Marchwik, Jan Marlewski, Jan Patuła, Jan Pszeniczny, Józef Rolek, Bolesław Śliwiński, Józef Stefański, Józef Tomaszewski i Jan Wrzałek.

GMINA PODWIESK.

Obszar gminy wynosi 6.175,13 ha. Ludności liczy 3.764. Administracyjnie podzielona jest na 13 gromad.

Gleba na terenie gminy jest średnia, przy czym przeważają w gminie drobne gospodarstwa rolne.

Dość intensywną działalność prowadzi tu Kółko Rolnicze.

Szkół na terenie gminy jest 9, wszystkie szkoły mieszczą się we własnych budynkach. W roku budżetowym 1937/38 projektuje się wybudowanie domu mieszkalnego dla nauczyciela przy szkole w Rozgartach.

Z organizacji społecznych na pierwszym planie wymienić należy 4 straże pożarne, dość dobrze w sprzęt wyposażone.

Nie należy pominąć i ożywionej działalności Gminnej Komisji Oświatowo - Społecznej — której w pierwszym rzędzie gmina zawdzięcza utworzenie Biblioteki gminnej, złożonej z 146 dzieł.

Członkami Zarządu Gminnego są: Józef Cebula podwójci, Julian Holz i Jan Szynaka ławnicy.

Sekretarzem gminy jest od 1.IV. 1935 r. p. Jensko Antoni.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Dreścik Wojciech, Dr. Goertz Ernest, Guczalski Kazimierz, Grabski Maksymilian, Hahn Adolf, Kowalski Antoni, Kozłowski Piotr, Kliewer Jan, Lachowski Stanisław, Mallon Paweł, Schauer Robert i Zielaskowski Franciszek.

Gminy pow. Wąbrzeskiego

GMINA KSIĄŻKI.

Obszar gminy wynosi 4.701 ha. Ludności liczy 3.500. Administracyjnie podzielona jest na 4 gromady.

Gleba na na terenie gminy jest na ogół żytnio - kartoflana, przy czym przeważają tu średnie gospodarstwa rolne. Czynne jest jedno Kółko Rolnicze. Kosztem gminy został zakupiony i jest utrzymywany jeden buhaj zarodowy.

Ogółem gmina na swem utrzymaniu posiada 49,6 klm dróg, w tym 3,2 klm bruku. Obecnie gmina nosi się z zamiarem budowania drogi brukowej w kierunku Jabłonowa.

Szkół są 4, w tym jedna 5 kl. w Książkach.

W r. 1936 Zarząd gminy, kosztem 9.000 zł zakupił dom piętrowy, w którym mieści się biuro Zarządu i Urząd Pocztowy.

Straże ogniowe są dwie, z których jedna — w Książkach jest dobrze zorganizowana, 1 Zw. Strzelecki, 1 Zw. Rezerwistów, Powstańcy i Wojacy, 2 Katol. Stow. Młodzieży.

Członkami Zarządu są pp.: Jan Leśniak — wójt, Franciszek Barański — podwójci, Jan Błażejewski i Józef Grzybowski — ławnicy .

Sekretarzem od 1/IV-1935 r. jest p. Ludwik Talkowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Franciszek Rząsa, Antoni Michalski, Józef Węgrzynowski, Paweł Cleinow, Otton Baczewski, Feliks Ziomber, Konstanty Gajewski, Bernard Szulc, Jan Marzec, Michał Paluch, Walenty Sikora i Jan Krajczewski.

GMINA DĘBOWAŁĄKA.

Obszar gminy wynosi 6.338 ha. Ludności liczy 4.870. Administracyjnie podzielona jest na 5 gromad.

Gleba na terenie gminy jest średnia, przy czym przeważają tu drobne gospodarstwa, prowadzone w dość dobrej kulturze. Czynne są w gminie 4 Kółka Rolnicze. Majątek Niedźwiedź wł. p. Leszka Mieczkowskiego utrzymuje oborę zarodową rasy holenderskiej oraz popularną jest jego hodowla róż. W Dębowejłące dobrze prosperuje mleczarnia spółdzielcza.

Ogółem gmina utrzymuje 70 klm dróg, w tym 2 klm brukowanych.

Szkół jest 5, z tych jedna 3-y klasowa.

Straże pożarne są 2 dość dobrze wyposażone w sprzęt. Nadto są: Zw. Strzelecki, Powstańcy i Wojacy, Koło Przyjaciół Zw. Strzeleckiego, 2 Katol. Stow. Młodzieży. Z instytucyj kredytowych jest Kasa im. Stefczyka.

Grupa pp. Wójtów i Sekretarzy pow. wąbrzeskiego

Górą od lewej pp.: Władysław Klimek — wójt gm. Kowalewo. Ludwik Talkowskį — sek gm. Książki. Fr. Wrzesiński — wójt gm. W. Radowiska. Piotr Dudziak — sek. gm. Podzamek Golubski Walenty Rozwadowski — sek. gm. Ryńsk. *Dołem od lewej pp.:* Jan Leśniak — wójt. gm. Książki. Jan Zienkiewicz — sek. gm. Dębowałąka. Fr. Kurkiewicz — sek. gm. W. Radowiska. Teofil Szałach — sek, w. Rychnowo. Konstanty Krużycki — wójt gm. Podzamek Golubski. Józef Łukasiewicz — wójt. gm. Ryńsk.

W Dębowejłące mieści się klasztor S. S. Pasterek, gdzie adeptki odbywają nowicjat.

Członkami Zarządu są pp.: Stanislaw Matusiak — wójt, chorąży rezerwy, odznaczony Krzyżem Walecznych i innymi wojskowymi, Wincenty Szczech — podwójci, Antoni Staroń i Jan Złotowski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Jan Zienkiewicz.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Stanisław Drewek, Wojciech Jaszkowski, Bronisław Jaronowski, Kazimierz Jaronowski, Jan Koniewski, Jan Kastner, Leib Fryderyk, Teofil Lewandowski, ks. Franciszek Łowicki, Leszek Mieczkowski, Józef Nycz i Jan Żelazny.

GMINA WIELKIE RYCHNOWO.

Obszar gminy wynosi 6.600 ha. Ludności liczy 4.200. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w większości pszenno - buraczana. Czynne są 3 Kółka Rolnicze. Dość szeroko w gminie jest rozkrzewiona plantacja tytoniu i hodowla bekonów. W Mlewie czynny jest młyn motorowy oraz wodny w Wielkołąkach.

Wr. b. budżet. gmina wybudowała 0,5 klm bruku oraz rok rocznie naprawiane są drogi gruntowe.

Szkół gmina utrzymuje 5 niższego typu. Z tych szkoła w Mlewie była kapitalnie remontowana kosztem około 700 zł.

Straży ogniowych są 3, z tych straż w Wielkim Rychnowie zdobyła 2-gą nagrodę na zawodach powiatowych. Nadto są 3 poddz. Zw. Strzeleckiego, 2 Zw. Rezerwistów, 4 Katol. Stow. Młodzieży, Kasa Stefczyka i Spółdzielnia Mleczarska.

Członkami Zarządu są pp.: Jan Budniewski — wójt, Tomasz Rakus — podwójci, Rafał Gajewski i Władysław Gołaszewski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Teofil Szałach.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Józef Mamona, Stanisław Leczek, Stefan Lewandowski, Mikołaj Wojtan, Franciszek Małolepszy, Bolesław Dejewski, Jan Dejewski, Stanisław Sypek, Jan Pawlikowski, Józef Zywert, Roman Kencer i Władysław Moczulak.

GMINA WIELKIE RADOWISKA.

Obszar gminy wynosi 6.358 ha. Ludności liczy 3.732. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest przeważnie żytnio - kartoflana. Istniejące tu 3 Kółka Rolnicze działają dość intensywnie. Na wzmiankę zasługuje maj. Kurkocin wł. p. Waltera Fiszera, który prowadzi swe gospodarstwo w kierunku hodowlanym, zwłaszcza wyróżnia się stadnina koni. Dobrze rozwija się mleczarnia parowa w Lipnicy. Z jednostek przemysłowych są jeszcze: cegielnia oraz gorzelnia w maj. Piątkowo, którego pałac (obecnie własność p. Iwanowskiej) zasługuje na uwagę swą architekturą. Pałac ten posiada 365 okien.

Ogółem gmina utrzymuje 56 klm dróg, w tym brukowanych 750 mtr. b. W projekcie jest brukowanie 1 klm drogi przez wieś Kurkocin.

Szkół na terenie gminy jest 6, w tych 2 dwuklasówki, reszta jednoklasówki.

Straży pożarnych są 3 dość dobrze zaopatrzone w sprzęt. Dwie ze straży posiadają już własne remizy murowane, zaś straż w Wielkich Radowiskach w kwietniu rozpoczyna budowę remizy. Nadto są: 4 poddz. Zw. Strzeleckiego, przy czym lipnicki Z. S. i piątkowski posiadają świetlice. 3 placówki Powstańców i Wojaków, 4 Katol. Stow. Młodzieży i Kasa Stefczyka.

Kościoły w Kurkocinie i Wielkich Radowiskach należą do zabytkowych z czasów krzyżackich w. XIV.

Członkami Zarządu są pp.: Franciszek Wrzesiński — wójt, b. poseł na Sejm, wybitny działacz społeczny, odznaczony srebrnym Krzyżem Zasługi, Jan Karpacki — podwójci, Jan Rozwadowski i Klemens Kanthak — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Franciszek Kurkiewicz.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Ludwika Iwanowska, Feliks Boniecki, Feliks Trawczyński, Bernard Brzozowski, Celestyn Kiedewicz, Teodor Wiśniewski, Alojzy Rozwadowski, Jan Zasada, Leon Łęgowski, Lucjan Wilamowski, Teofil Sikorski i Franciszek Nowacki.

GMINA RYŃSK.

Obszar gminy wynosi 6.489 ha. Ludności liczy 3.520. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w 40% pszenno - buraczana, a 60% żytnio - kartoflana. Czynne są w gminie 3 Kółka Rolnicze. W Ryńsku zorganizowana jest spółka wodna, która zajmuje się odwodnieniem całego terenu. We wsi Ryńsk czynny jest duży młyn parowy i spółdzielnia mleczarska, przerabiająca rocznie 1.500.000 ltr.

Z gm. Wielkiej Rychnowo i Wielkie Radowiska, od lewej do prawej. Budynek Zarządu Gminnego w W. Rychnowie. Mleczarnia parowa w Lipnicy gm. Wielkie Radowiska. Kościół w Lipnicy, gm. W. Radowiska.

mleka, zaś przeciętnie tygodniowo sprzedaje 1.250 kg masła.

Ogółem na utrzymaniu gminy znajduje się 35, klm dróg, przy czym wszystkie są gruntowe, lecz utrzymane w dobrym stanie.

Szkół jest w gminie 5 publicznych i jedna prywatna, t. zn. nauczyciel i szkoła utrzymywani są przez gromadę Węgorzyn. W r. b. budż. gmina dobudowała 1 klasę przy 3 kl. szkole w Ryńsku. Obecnie szkoła ta liczy 4 kl. Są również 4 przedszkola.

Straży dobrze wyekwipowanych jest 5, przy czym wszystkie posiadają własne remizy. Nadto są: 3 oddz. Zw. Strzeleckiego, Koło Przyjaciół Z. S., 2 Koła Gospodyń Wiejskich, 2 Tow. Śpiewacze, 3 Katol. Stow. Młodz., Zw. Rezerwistów oraz Powstańcy i Wojacy (4 placowki). Z instytucyj kredytowych są 2 Kasy Stefczyka.

Na zakończenie wspomnieć należy, iż w r. ub. gromada Ryńsk kupiła od Urzędu Wojewódzkiego b. ładny park w Ryńsku o przestrzeni 2 ha, w którym jest też drzewo cisowe.

Kościół w Ryńsku jest zabytkowy — wybudowany w w. XIV. We wnętrzu kościoła nad głównym ołtarzem jest stary i wspaniały obraz Św. Wawrzyńca pędzla art.-mal. Strobla.

Członkami Zarządu są pp.: Józef Łukasiewicz — wójt, kpt. Aleksander Sturomski, Antoni Kłobukowski i Wincenty Jachimczak — ławnicy.

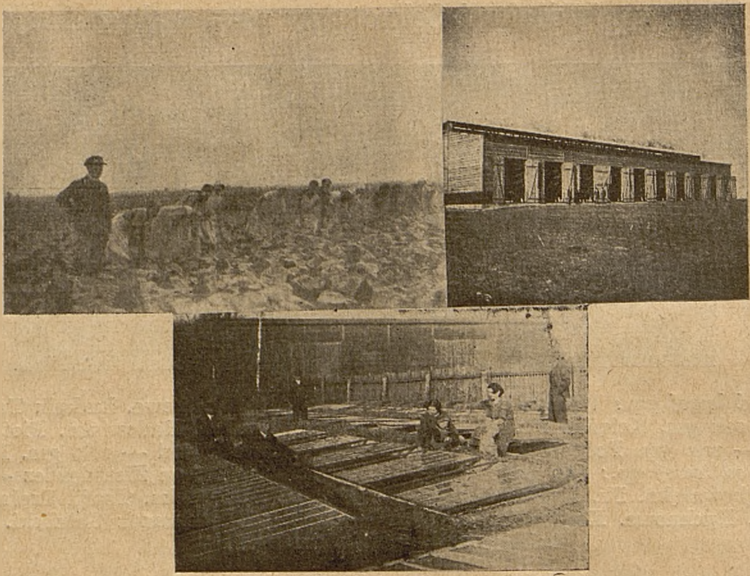
Sekretarzem jest p. Walenty Rozwadowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Alojzy Kalkowski, Józef Gazda, Jan Działdowski, Bernard Jaworski, Józef Grabowski, Franciszek Wala, Józef Sagan, Stefan Zawada, Franciszek Czerniec, Wojciech Trąba, Józef Mucha i Antoni Skorski.

GMINA KOWALEWO.

Obszar gminy wynosi 10.971.4 ha. Ludności liczy 5.500. Administracyjnie podzielona jest na 10 gromad.

Gleba w 25% jest pszenno - buraczana, 63% żytnio - kartoflanej i 12% lichej. 3 Kółka Rolnicze przejawiają energiczną działalność. Przy Kółkach w Bielsku i Zieleniu istnieją Koła Hodowców trzody chlewnej. Maj. Stary Zieleń wł. p. Tadeusza Mlickiego produkuje specjalne kartofle nasienne wysyłane na eksport do Holandii i Belgii. Również maj. Frydrychów dzierżawca p. Tadeusz Pankowski posiada wysokowartościowe zboża nasienne. Gospodarstwo p. Michalskiego w Bielsku utrzymuje oborę zarodową. Dodać należy, że w gminie jest rozpowszechniona plantacja tytoniu, przy czym duża plantacja ze specjalnymi urządzeniami jak suszarnie i t. p. prowadzona jest w folw. Pływaczewo, wł. p. Władysława Klimka. W sezonie folwark ten koło plantacji tytoniu zatrudnia 30 do 40 bezrobotnych.

Z gm. Kowalewo: Fragmenty plantacji tytoniu w Pływaczewie. Własność p. Wł. Klimka.

Ogółem na utrzymaniu gminy jest 8 klm dróg ,w tym 6 klm brukowanych.

Szkół jest 10, w tym jedna 3-y klasowa, reszta niższego typu. W r. b. budżet. rozbudowano szkołę w Pływaczewie kosztem 600 zł. W r. przyszłym dalsza rozbudowa tej szkoły wyniesie 700 zł.

Straży pożarnych są 4 dobrze wyekwipowane w sprzęt, przy czym wszystkie posiadają własne remizy. Nadto w 2-ch gromadach istnieją pogotowia strażackie. Prócz tych są w gminie: 2 oddz. Zw. Strzeleckiego, 4 placówki Powstańców i Wojaków, 1 Koło Gospodyń Wiejskich, 4 Katol. Stow. Młodzieży i 2 Kasy Stefczyka.

Miejscowość Elgiszewo jest uczęszczanym miejscem letniskowym i wycieczkowym ze względu na malownicze położenie pośród lasów i nad jeziorem Okonin.

Członkami Zarządu są pp.: Władysław Klimek — wójt, Władysław Cała — podwójci, Wacław Łęgowski i Jan Jagielski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Franciszek Beyger.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Alojzy Beyger, Karol Bobiński, Ignacy Gardzielewski, Władysław Górski, Józef Grzenkowicz, Józef Kowalski, Aleksander Minetty, Leon Niewiada, Leon Skrzynecki, Stanisław Szyjkowski, Jan Szablewski, Jan Tomaszewski, Józef Tuszyński, Bolesław Wiśniewski, Adolf Skorski i Jan Pakuła.

GMINA PODZAMEK GOLUBSKI.

Obszar gminy wynosi 6.181 ha. Ludności liczy 3.790. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w 35% pszenno - buraczana, reszta żytnio - kartoflana. Czynne są w gminie 2 Kółka Rolnicze. Dość szeroko jest rozkrzewiona plantacja tytoniu. Dobrze rozwijają się tu 2 młyny: parowy i motorowy oraz 2 wodne. W Ostrowitem istnieje mleczarnia parowa, przerabiająca około 3.500 ltr mleka dziennie.

Ogółem na utrzymaniu gminy znajduje się 89 klm dróg, w tym 1.6 klm brukowanych oraz 1.7 klm dróg żwirowych.

Szkół jest 5, z tych w Ostrowitem 3-y klasowa. W r. ub. gmina kapitalnie wyremontowała szkołę w Garczewie kosztem 1.300 zł. Możliwe jest, iż od przyszłego roku szkolnego uruchomioną będzie szkoła w Podzamku Golubskim.

Straże ogniowe są 3 i wszystkie posiadają własne remizy. 1 Zw. Strzelecki, Koło Przyjaciół Z. S., 3 placówki Zw. Rezerwistów, Koło Gospodyń Wiejskich i Katol. Stow. Młodzieży.

Z zabytków historycznych istnieje kościół w Ostrowitem z XIII w.

Członkami Zarządu są pp.: Konstanty Krużycki — wójt, Szczepan Chaberek podwójci, Paweł Szymański i Feliks Holody — ławnicy.

Górą od lewej: Rada i Zarząd gm. Lidzbark: p. Jan Jankowski — wójt gm. Kiełpiny, p. Teofil Ostrowski — podw. gm. Kiełpiny. Rada i Zarząd gm. Rybno. *Dołem:* Rada i Zarząd gm. Działdowo. Aleks. Karpik — sek. gm. Kielpiny. Aleks. Wisiński — pom. sek. gm. Kiełpiny. Rada i Zarząd gm. Płośnica.

Sekretarzem jest p. Piotr Dudziak.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Ignacy Gościński, Walerian Brzeziński, Franciszek Brzycki, Franciszek Wojciechowski, Józef Wieczorek, Roman Płócieniak, Józef Wiśniewski, Marcin Krajewski, Józef Balcerowicz, Jan Jabłoński, Jan Jasiński i Stanisław Gadomski.

Gminy pow. działdowskiego

GMINA IŁOWO.

Obszar gminy wynosi 8.400 ha i liczy ludności 5.600. Charakter gminy jest rolniczy, przy czym w samym Iłowie mieszka znaczna liczba kolejarzy. Znajdują się również dość duże obszary leśne, państwowe i prywatne o łącznej objętości ok. 2.000 ha. Gleba przeważa żytnio-kartoflana, znaczna część jest również piasków.

W Iłowie znajduje się nowy i piękny kościół, wzniesiony sumptem Związku Wojaków i Powstańców przy pomocy miejscowego społeczeństwa.

Na terenie gminy działają: kółka rolnicze i oddziały: Zw. Strzeleckiego. Zw. Weteranów Powstań Narodowych, Związek Rezerwistów, Stow. Młodzieży Katolickiej, „Sokoła" i t. d. Ponadto istnieją związki zawodowe, jak Zw. Marzynistów Kolejowych, Polski Zw. Kolejarzy i in.

Iłowo jest jedyną zelektryfikowaną gminą na terenie powiatu działdowskiego, posiadającą również i wodociągi. Gmina projektuje w najbliższej przyszłości zelektryfikowanie okolicznych największych wiosek na terenie gminy.

W gminie istnieje 7 szkół powszechnych, w tym jedna 7 klasowa i jedna 4 klasowa, wszystkie we własnych budynkach i 4 straże pożarne. Kierownikami poszczególnych szkół są pp.: Mańkowski Józef, Basman, Krajka, Marceli Romanowski, Szeleszyński, Góral i Antoni Neryng.

Budżet gminy na r. 1936/37 wynosi zł 18.506, z czego preliminowano: na szkolnictwo zł 8.600, na opiekę społeczną zł 1.500 i na zdrowotność zł 970.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Jan Łączewski, podwójci Szymon Grabowski. ławnicy Franciszek Świątkowski i Gustaw Małek. Sekretarzem gminy jest p. Zembrzuski Feliks.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Antoni Milewski, Władysław Józefowicz, Józef Mańkowski, Oskar Heyn, Leon Karpiński, Feliks Wodowski, Stan. Dobrzyński, Stefan Glapiński. Bolesław Krokowski, Michał Andrzejewski, Marcin Ludwiński, Bronisław Tułodziecki, Stanisław Świderski, Kazimierz Dąbrowski, Antoni Neryng i Stanisław Żebrowski.

GMINA ŻABINY —

Obszar gminy wynosi 8.900 ha, ludności liczy gmina 3.700. Na terenie gminy znajdują się 4 cmentarze wojenne z roku 1914 oraz 1930. Na uwagę zasługuje również historyczny pałac w Koszylewach, należący ongiś do książąt Lissowskich.

Charakter gminy jest wybitnie rolniczy (9 obszarów dworskich), przy czym gleba przeważa żytniokartoflana. Na terenie gminy istnieje 8 szkół powszechnych, kierownikami których są pp.: Pol Aleksander, Muzolf Józef, Śpiewak Wojciech, Zabiegły Leopold, Ruczyński Teofil, Boehm Bruno, Chlebak Józef, Przeczewski Edward.

Na terenie gminy działają 3 kółka rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej i t. d. Straży ogniowej istnieją 3 oddziały.

Budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się cyfrą zł 12.150, w tym na opiekę społeczną preliminowano zł 2.385, na oświatę zł 5.800 i na zdrowotność zł 400.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt p. Jerzy Nechwilla, podwójci Stodolski Roman, ławnicy Krużewski Antoni i Ostrowski Józef. Sekretarzem gminy jest p. Sztor Jan.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Muzolf Józef, Boehm Brunon, Kleszczyński Paweł, Karczewski Franciszek, Rudnicki Jan, Modrzyński Józef, Jadonowski Józef, Kryon Józef, Wiśniewski Ludwik, Kowalski Bronisław, oKrnacki Józef, Trzeciak Feliks.

GMINA KIEŁPINY —

Obszar gminy wynosi 5.228 ha i liczy ludności 3.015. Charakter gminy jest wybitnie rolniczy. Gleba przeważa żytnio - kartoflana, przy czym znajduje się ziemi w 25% nieużytków. Na terenie gminy istnieje jezioro Rynek. We wsi Kiełpiny znajduje się stary kościołek, obecnie parafialny, datujący swoje istnienie z XVII wieku. Piękne okolice letniskowe znajdują się w Rynku i Straszewach.

Na terenie gminy istnieje 6 szkół powszechnych, w tym 5 we własnych budynkach. iKerownikami tych szkół są pp.: Jamroży Franciszek, Mielewski Józef, Kordalski Franciszek, Jankowski Zy-

gmunt, Kasprzycki Zygmunt i Maliszewski Jan.

W gminie działają: 1 kółko rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Kat. Stow. Młodzieży, Zw. Rezerwistów, „Sokoła" i t. d. oraz 2 oddziały straży pożarnej.

Budżet gminy w r. 1936/337 wynosi zł 9.526, w tym na opiekę społeczną preliminowano zł 500, na oświatę zł 2.096 i na zdrowotność zł 310.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Jan Jankowski, podwójci Teofil Ostrowski, ławnicy Antoni Kasprzycki, Teofil Fafiński. Sekretarzem gminy jest p. Artur Karpik.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Antoni oBlank, Franc. Wiśniewski, Józef Wierciński, Adam Sadowski, Jan Ruciński, Leonard Grabowski, Julian Knożewski, Jan Piotrowski, Jan Markowski, Jan Liszewski, Alfons Kołodziejski, Leon Miecznikowski.

GMINA PŁOŚNICA —

Obszar gminy wynosi 9.897 ha i liczy ludności ok. 4.500. Charakter gminy jest wybitnie rolniczy, przy czym gleba przeważa żytnio-kartoflana, istnieją jednak obszary pszenno - buraczanej.

Na terenie gminy istnieją 4 prywatne gorzelnie, 1 tartak i dwie mleczarnie parowe, w tym jedna spółdzielcza.

Na terenie gminy znajdują się dwa większe cmentarze wojenne z sierpnia i września 1914 roku. Zaznaczyć należy, iż wieś Płośnica, licząca 1.200 mieszkańców, została w czasie działań wojennych całkowicie zniszczona i odbudowała się dopiero w 1915 — 16 r. Na terenie gminy z większych majątków wymienić należy m. in. majątek Grutki, uprzemysłowiony, dzięki sprężystości właściciela p. inż. Rajmunda Stodolskiego.

Na terenie gminy istnieje 8 szkół powszechnych, w tym jedna 4-klasowa, wszystkie we własnych budynkach, oraz 2 oddziały straży ogniowej. Z organizacyj społecznych działają: 3 kółka rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej oraz kółko śpiewne Tow. Teatru Ludowego. Proboszczem parafialnym jest ks. Mosiński Władysław.

Budżet na r. 1936/37 zamyka się cyfrą zł 13.086, w tym na opiekę społeczną zł 1.666, na oświatę zł 4.200 i na zdrowotność zł 540.

Kierownikami szkół są pp.: Klinia Jan, Daze Lucjan, Strycharski Franciszek, Powalisz Tadeusz, Piotrowicz Józef i Drahs Franciszek, Oryl Stanisław i Markowski Jan.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Gross Józef, podwójci Szramka Antoni, ławnicy Skępski Jan, Szatkowski Franc. Sekretarzem gminy jest p. Danca Tadeusz.

W skład Zarządu Gminy wchodzą pp.: Śliwiński Józef, Klinia Jan, Pokojski Józef, Kopatz Wilhelm, Dreger Henryk, Skuza Franciszek, Tucholski Franciszek, Szydłowski Franciszek, Wójcik Jan, Bagiński Witold, Leliwa Franciszek, Rychcik Józef.

GMINA RYBNO —

Obszar gminy wynosi 9.800 ha i liczy ludności 4.500. Charakter gminy jest rolniczo - leśny. Przeważa gleba żytnio - kartoflana. Ludność jest naogół miałorolna. Jest to jedyna gmina, mieszcząca się we własnym gmachu.

Na terenie gminy istnieje szaniec, nazywany przez miejscową ludność szańcem z czasów najazdu szwedzkiego (szaniec szwedzki).

Na terenie gminy istnieje spółdzielnia spożywców z własną otłuszczalnią mleka, założona z inicjatywy gminy.

Na terenie gminy istnieje 8 szkół powszechnych, wszystkie we własnych budynkach. Kierownikami tych szkół są pp.: Orłowski Franciszek, Talaszka Brunon, Stryjkowski Roman, Wydorski Józef i Męczyński Leonard.

Na terenie gminy działają 4 koła rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Zw. Samarytanek, Kat. Stow. Młodz. i Wojaków i Powstańców. Oddziałów straży ogniowej istnieją 3.

Budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się sumą zł 13 562, w tym na opiekę społeczną zł 1.800, na oświatę zł 2.530 i na zdrowotność zł 806.

Należy podkreślić silny rozwój gospodarczy gminy, który uwydatnia się niezwykle ożywionym ruchem budowlanym. Staraniem gminy otwarty został spęd bekonów, co również wpłynie na rozwój gospodarczy gminy.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Bolesław Szulwic, podwójci Orzechowski Józef, ławnik Ruczyński Celestyn. Sekretarzem gminy jest p. Roszkowski Władysław.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Olszewski Celestyn, Makowski Hipolit, Wandzlewicz Piotr, Pryl Antoni, Januszewski Józef, Orzechowski Leon, Kołodziejski Józef, Krajewski Franciczek, Kozłowski Teofil, Rozentalski Leon, Krajewski Jan.

GMINA LIDZBARK — WIEŚ.

Obszar gminy wynosi ponad 18.000 ha, ludności liczy ok. 7.000. Charakter gminy jest rolniczo-leśny, gleba przeważa żytnio - kartoflana. Na terenie gminy znajduje się obszarów leśnych ok. 3.600 ha, głównie lasów państwowych.

Na terenie gminy znajduje się jedna mleczarnia, stanowiąca własność gminy, przejęta przy rozliczeniach z obszarami dworskimi. Ponadto na terenie gminy istnieje 1 tartak, 3 cegielnie, 4 gorzelnie i 5 młynów. Gmina posiada żelazny kapitał w wysokości ok. 13.000 zł. W lasach państwowych znajduje się stary dąb R. P. o średnicy ok. 2 mtr, pod krótym, wg. legendy spożywał śniadanie król Bolesław Chrobry.

W gminie istnieje 10 szkół powszechnym, w tym 9 w budynkach własnych. 2 szkoły są 3-klasowe, jedna 2-klasowa i pozostałe jednoklasowe. Kierownikami szkół są pp.: Wróblewski Alfons, Czap Edund, Landowski Jan, Jackowska, Paradowski Jan, Majewski Ludwik, Kamiński Antoni, Jagielski Wiktor, Schmidt Stefan, Sztuba Władysław.

Z organizacyj społecznych działają 4 kółka rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Kat., „Sokoła" i in.

Budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się sumą zł 15.000, w tym na opiekę społeczną zł 2.750, na oświatę zł 4.080, na zdrowotność zł 1.135.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt p. Brzóskiewicz Bronisław, podwójci Łożewicz Anastazy, ławnicy Węgrzynowski Franciszek i Karpiński Franciszek. Sekretarzem gminy jest p. Lisewski Franciszek.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Dolny Jan, Falarz Antoni, Bartkowski Władysław, Karpiński Anastazy, Krajewski Maksymilian, Królikiewicz Stanisław, Kordalski Jan, Kowalkowski Józef, Kozlowski Antoni, Ptaszyński Teofil, Orzechowski Adam, Sobociński Jan, Wróblewski Alfons, Zieliński Franciszek, Kitłowski Stanisław.

GMINA DZIAŁDOWO — WIEŚ.

Gmina obejmuje przestrzeni 8.710 ha i liczy ludności 4.050. Charakter gminy jest rolniczy, przy czym przeważa gleba żytnio - kartoflana. Na terenie gminy we wsi Księży Dwór znajduje się znana wspólna mogiła żołnierzy niemieckich, spalonych żywcem w czasie wojny podczas uczty w stodole przez kozaków rosyjskich.

Na terenie gminy istnieje 8 szkół powszechnych, w tym 7 we własnych budynkach. Kierownikami tych szkół są pp.: Maria Krajewska, Zygmunt Neumann, Daze Bogumił, Madek Robert, Budzichowski Jan, Krigs Jan, Bagiński Kazimierz.

W gminie istnieje 1 kółko rolnicze oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej.

Grupa pp.: Wójtów i Seketarzy pow. brodnickiego

Górą od lewej pp.: Jan Wilczyński sekr. gm. Jabłonowo II. Henryk Nogajski sekr. gm. Zbiczno. Wójt i pracownicy gm. Nieżywięć. Kazimierz Lewandowski sekr. gm. Wrocki. Wacław Szwidowski sekr. gm. Jastrzębie. *Dołem od lewej pp.:* Józef Mączkowski sekr. gm. Bobrowo. Józef Kalisz wójt gm. Grążawy. J. Karczewski sekr. gm. Brzozie. Aloizy Tuptanowski wójt gm. Jabłonowo II. Leonard Szczepański — wójt gm. Jastrzębie. J. Falkowski — wójt gm. Wrocki M. Mączkowski — wójt gm. Zbiczno. J. Wójcik — wójt gm. Bobrowo.

Straży pożarnych istnieje w gminie 6 oddziałów.

Budżet na r. 1936/37 wynosi zł 12.270, w tym preliminowano na opiekę społeczną zł 825, na oświatę zł 2.919 i na zdrowotność zł 850.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Michał Żywiec, podwójci Balcerowicz Izydor. ławnicy Karski Michał i Kościński Alojzy. Sekretarzem gminy jest p. Ciszewski Stanisław.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Bagnicki Kazimierz, Bartykowski Franciszek, Kamiński Władysław, Neumann Zygmunt, Rokicki Heronim, Samulowitz Adolf, Stopieński Heronim, Swaniarski Antoni, Dr. Szymański Adolf. Zagórski Jan, Żbikowski Jan, Zwierski Roman.

GMINA FILICE.

Obszar gminy wynosi 10.968 ha i liczy ludności 4.700. Charakter gminy jest wybitnie rolniczy o glebie różnej z przewagą żytnio-kartoflanej.

Szkół powszechnych na terenie gminy znajduje się 11, wszystkie we własnych budynkach. Kierownikami tych szkół są pp.: Piecha Eugeniusz, Lewicki Leon, Tetkowski Marceli, Szpringa Leon, Wolf Edward, Baronowa Anna, Baron Jan, Kordalski Jan, Ostrowski Hipolit, Szmajchel Józef, Nastrożny Franciszek.

Straży ogniowej na terenie gminy znajduje się 5 oddziały.

Na terenie gminy działają oddziały następujących organizacyj społecznych: Zw. Strzelecki, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodz. Katolickiej.

Budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się sumą zł 12.000, w tym na opiekę społeczną zł 950, na oświatę zł 3.300 i na zdrowie publiczne zł 497.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Bernard Goerick, podwójci Oprach Jan, ławnicy Leżnicki Lech i Ruciński Franciszek. Sekretarzem gminy jest Jan Dziennik.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Piecha Eugeniusz, Pieszczek Wilhelm, Szymański Leon, Wilamowski Otton, Kamiński Aleksander, Zembrzuski Maksymilian, Lewicki Leon, Büchter Jan, iZeliński Franciszek, Goetzendorf - Grabowski Tadeusz Szwarnia Jan, Kopański Leon.

Gminy powiatu brodnickiego

GMINA BRODNICA — WIEŚ.

Obszar gminy wynosi 11.864 ha i liczy ludności 5340. Charakter gminy jest rolniczy, przy czym przeważa gleba średnia. Na terenie gminy istnieje 7 szkół powszechnych, wszystkie we własnych budynkach. Istnieją także 3 oddziały straży ogniowej. Z organizacyj społecznych działają: 5 kółek rolniczych oraz oddziały: Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów, Stow. Młodzieży Katol. koła gospodyń wiejskich.

Budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się sumą zł 20.864, w tym na opiekę społeczną zł 7.500, na oświatę zł 4.500 i na zdrowotność zł 800.

Poważne wydatki pochłania gminie opieka społeczna nad ubogogminnymi, których jest około 80.

Kierownikami szkół powszechnych są pp. Kerstein Jan, Pudełko Ludwik, Patkowski Rudolf, Wilamowski Jan, Przeczewski Józef. Ciszewski Piotr, Nowakowski Franciszek.

Na czele gminy stoi Zarząd w składzie: wójt Bolesław Wronkowski. podwójci Łęgowski Jan, ławnicy Tomczyk Władysław i Żurawski Jan. Sekretarzem gminy jest p. Cegielski Stanisław.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Maciejewski Stefan, Skonieczka Jan, Majkowski Adolf, Górnecki Fr., Biegański Walenty, Ługowski Antoni, Lisiński Antoni, Borkowski Franciszek, Wiśniewski Marian, Zarębski Ignacy, Toczyski Aleksander, Ziółkowski Franciszek, Trendowicz Bronisław, Okoński Jan, Czupryński Józef i Czernecki Karol.

GMINA BOBROWO.

Obszar gminy wynosi 5.776 ha, mieszakców liczy 3.773, dzieli się na 10 gromad.

Charakter gminy jest czysto rolniczy, przy czym przeważa gleba średnia.

W r. b. rozpoczęła gmina budowę szosy długości 1,7 km. szosa będzie miała charakter ekonomiczno - komunikacyjny.

Na terenie gminy znajduje się jeden młyn wodny i jeden parowy, również znajduje się na terenie gminy mleczarnia spółdzielcza, jedna z największych i najsprawniej prosperujących na Pomorzu.

W miejscu siedziby zarządu gminnego znajduje się kościół parafialny, budowany w roku 1200.

Na terenie gminy znajduje się 9 szkół powszechnych we własnych budynkach, w roku b. przystępuje gmina do budowy 1 nowej szkoły wraz z zabudowaniami gospodarczymi.

Na terenie gminy z organizacji społecznych działają oddziały Zw. Strzeleckiego, Stow. Młodz. Kat., straży pożarnej i 4 oddziały kółek rolniczych T. R. P.

Budżet gminy na r. 1936/37 wynosi zł 15.564,14,w tym zł 4.312 na oświatę, na opiekę społ. 3.773.80 zł, i zdrowotność publiczną zł 550.

Do Zarządu Gminnego należą pp.: Jan Wójcik — wójt komisaryczny, Brodzik Stanisław — ławnik, Murawski Stanisław — ławnik, Żuchowski Leonard — podwójci.

Sekretarzem jest p. Józef Mączkowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Brzostek Józef, Cieczko Jan, Dulski Alojzy, Jaskulski Antoni, Kwiatkowski Franciszek, Łapkiewicz Teofil. Ossowski Leon — emeryt, starosta, Puszka Jan, Schwandt Jan, Zadura Michał, Zumbach Edmund i Żukowski Stanisław.

GMINA BRZOZIE.

Obszar gminy wynosi 6.828 ha. Ludność 3.777. Administracyjnie dzieli się na 8 gromad. Charakter gminy wybitnie rolniczy, gleba w 60% żytnio kratoflana, a w 40% piaszczysta. Gmina posiada najniższy katastralny podatek gruntowy ze wszystkich gmin powiatu brodnickiego, dlatego też walczy z niedoborem budżetowym.

Na terenie gminy istnieje 6 Kółek Rolniczych z których jedno jest średnio żywotne, i jedno w wielkim Głęboczku prowadzi dość ożywioną działalność w kierunku ruchu spółdzielczego. W roku 1936 zorganizowało własną odśmietańczarnię, a w roku bieżącym Zarząd

Spółdzielni projektuje budowę własnego lokalu.

Gmina utrzymuje 8 szkół, w tym 1 dwuklasową 1 trzyklasową, mieszczące się we własnych lokalach.

W roku 1934/5 wybudowano ze składek F. P. B. S. Pow. nowy budynek szkolny w M - Głęboczku.

Życie organizacyjne na terenie gminy jest bardzo słabe. Istnieje wprawdzie: Sokół, K. P. M. m. i żeńskie, 3 placówki ochotniczej straży pożarnej posiadające własne remizy o wyekwipowaniu słabem — lecz w organizacjach tych brak życia.

Budżet gminy na rok 1936/37 wynosi 12.167.20 zł, w tym Zarząd ogólny 6.061.20 zł, oświata 2.130 zł, zdrowie 490 zł, Opieka Społeczna 2.666 zł.

Dochód gminy łącznie z subwencją Wydziału Powiatowego wynosi 7.157 zł, a niedobór budż. bez pokrycia 4.960.20 zł.

W roku 1935/36 Zarząd Gminny wybrukował sposobem szarwarkowym 2259 m² dróg.

Członkami Zarządu są pp.: Franciszek Dembek wójt, Wład. Radomski podwójci, Leonard Żuchliński i Marcin Kędziorski — ławnicy.

Sekretarzem gminy jest p. Jan Karczewski, oficer rezerwy, a pomocnikiem Edmund Lewalski.

W skład Radv Gminnej wchodzą pp.: inż. Jerzy Jaworski, Julian Patalan, Aleks. Sepetowski, Józef Wierciński, Bolesław Szczygłowski, Ignacy Sternicki, Medard Sternicki, Medard Sarnowski, Antoni Żimowski, Feliks Sobociński, Aleks. Wierzchowski, Maks. Karbowski i Ludwik Bucha.

GMINA GRĄŻAWY.

Gmina, której obszar wynosi 7.227 ha, podzielona administracyjnie na 10 sołectw, z ludnością w liczbie 4.215 osób — położona jest we wschodniej historycznej części pojezierza brodnickiego. W skład gminy wchodzą historyczne ziemie dawniejszego Mazowsza: Ziemi Michałowskiej i Ziemi Chełmińskiej, których naturalnymi granicami były przepływające rzeczki Branica i Piza. Nad okolicą tutejszą przechodziły nieraz burze dziejowe o czym świadczą licznie rozsiane cmentarze dawnych pobojowisk i odnajdywane często w ziemi z rozmaitych okresów czasu monety starożytne.

Charakter gminy jest wybitnie rolniczy, przy czym stosunek gospodarstw drobnych jest przeważający. Pod względem gleby gmina dzieli się na 2 części: 70% żytnio - kartoflanej, 30% pszenno-buraczanej. 10% ogólnego obszaru zajmują położone w dolinie rzeki Branicy łąki i torfowiska, te ostatnie są szeroko eksploatowane przez miejscowych rolników. Istniejąca Spółka Wodna „Branica", przeprowadza rok rocznie na terenach łąk i rzece Branicy roboty melioracyjne, mając na celu odwadnianie zabagnionych łąk i oczyszczanie zapiaszczonej rzeki.

Życie przemysłowe gminy skupia się w 3 młynach, 2 cegielniach, 1 gorzelni, 1 tartaku i 1 mleczarni.

Pod zarządem gminy znajduje się ogółem 48,6 klm dróg, w tym tylko 1 klm drogi bitej. Zarząd gminny czyni starania, by ważniejsze drogi zabrukować. Prace przy zabrukowaniu dróg zostały podjęte w zeszłym roku na drodze Radoszki — Samin.

Gmina posiada 5 szkół we własnych budynkach, w których przeprowadzono ostatnio większe remonty.

Ludność tut. uświadomiona społecznie zrozumiała potrzebę zrzeszania się, więc życie organizacyjne i oświatowe bije żywym tętnem. Pracują na terenie gminy następujące organizacje: 4 Kółka Rolnicze, 5 oddz. Straży Pożarnych, 12 oddz. K. S. M. Żeńskiego i Męskiego. 1 gm. Koło Związku Rezerwistów z 2 placówkami, 1 gm. oddz. Związku Strzel. z 2 pododz., 1 Koło Gospodyń Wiejskich i 2 Kasy Stefczyka.

Ogólny budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się cyfrą 12.616 zł. W tym zarząd ogólny 5.934 zł, oświata 2.672 zł, opieka społeczna 2.500 zł.

W skład aZrządu wchodzą pp.: Józef Kalisz — wójt, Roman Sosnowski podwójci, Adam Lewicki i Władysław Malinowski ławnicy.

Sekretarzem jest p. Bernard Gółkowski.

W skład Zarządu wchodzą pp.: Józef Haszkiewicz Franciszek, Meńczyński Julian, Oleszczuk Zygmunt, Bielicki Władysław, Narodzonek Jan, Snopkowski Józef, Bieńkowski Bernard, Strużyński Piotr, Ptaszyński Ambroży, Sobierajski Wacław, Narodzonek Alojzy, Krajnik Jan.

GMINA JABŁONOWO I.

Początek powstania miejscowości nieznany, prawdopodobnie na terenie tut. znajdowały się same puszcze oraz bagna, całkowicie niezamieszkałe.

Dnia 14 marca 1903 zmieniają Niemcy nazwę dotychczasową miejscowości Sadlinek na Gosslershausen prawdopodobnie od nazwiska właściciela ziemskiego Gosslera, który bezpłatnie wydzielił z swoich dóbr teren pod budowę dworca kolejowego. Dnia 3. IX. 1907 r. p święcono nowo - wybudowany kościół ewangelicki mający być widomym znakiem postępów germanizacji na polskich ziemiach, kościoła katolickiego miejscowość nie posiada, ludność katolicka korzysta z kościoła zamkowego, będącego prywatną własnością właścicielki zamku Księżnej Ogińskiej zamieszkałej w Jabłonowie - Zamek.

Dnia 18. I. 1920 r. wkraczają Wojska Polskie obejmując w Imieniu niepodległej Rzeczypospolitej tut. miejscowość w posiadanie, nazwę Gosslershausen zmienia się na Jabłonowo - Sadlinek, miejscowość posiadała podówczas 2.700 mieszkańców.

Ustępujący zaborca pozostawił majątek gminny składający się z 5 budynków, kompl. urządz. elektrowni - wybudowanej w roku 1906.

Skład organów ustrojowych gminy Jabłonowo I: wójt — Władysław Barański, podwójci — Dr. Jagielski Tadeusz, I ławnik Józef Wierzchowski, II ławnik Bernard Grabowski, radni gminni: Duszyński Jan, Gozdowski Piotr, Hoffmann Józef, Karnowski Franciszek, Nowicki Bolesław, Piaszczyk Nicefor,. Radzanowski Jan, Rohde Karol, Scheerke Józef, Weiner Walenty, Zając Józef, Zimmermann Emil.

Sekretarz gminy vacat, pełniący obowiązki, rachmistrz Bogusławska Irena.

GMINA JABŁONOWO II.

Obszar gminy wynosi 12.029 ha. Ludności liczy 7.562. Administracyjnie podzielona jest na 12 gromad. Gleba w 60% jest żytnio-kartoflana, w 30% pszenno - buraczana i 10% piaski lotne. Gospodarstwa są przeważnie średnie o dobrej kulturze. Czynnych jest na terenie gminy 7 Kółek Rolniczych. Zaznaczyć należy, że w gminie rozwinięta jest hodowla krów, świń bekonowych i koni remontowych.

Zakłady przemysłowe: 3 wodnoparowe młyny, 3 wiatraki, 2 cegielnie i 1 gorzelnia. Gminnych dróg 51 klm.

Szkół na terenie gminy 10, polskich 8, niemieckich 2. Wszystkie szkoły mieszczą się we własnych budynkach. Straże pożarne istnieją 3. Nadto 6 oddz. Kat. Stow. Młodz. 4 Oddziały Zw. Strzeleckiego, 1 oddział orląt i 1 koło gospodyń. Ogólny budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się cyfrą 27.600.23 W tem Zarząd ogólny 11.845.44 zł, oświata 6.419.78, zdrowie i opieka 7.426.74.

Członkami Zarządu są pp.: Alojzy Tuptanowski wójt, Jan Hejka podwójci, Józef Zamojski i Feliks Sugajski — ławnicy.

Sekretarzem gminy jest p. Jan-Tomasz Wilczyński, b. nauczyciel, za walkę o niepodległość odznaczony krzyżem „P. O. W.", „Legionowym" i Medalem Niepodległości.

W skład Radv Gminnej wchodzą pp.: Aleksander Balcerowicz, Leon Łangowski, Ignacy Górski, Jan Grzesiak, Józef Tadajewski, Zygmunt Kozłowski, Paweł Baczewski, Wojciech Grębowiec, Leon Kurowski, Marian Hasse, Franciszek Małkowski, Jan Dembek, Maksymilian Goertz, Szymon Snopek, Jan Brzóskiewicz, Franciszek Pawlak.

GMINA JASTRZĘBIE.

Obszar gminy wynosi 4.736.81 ha i liczy 2.330 mieszkańców. Administracyjnie podzielona jest na 5 gromad. Charakter gminy jest rolniczy, ziemia żytnia, częciowo buraczana. Ludność jest polska, drobnych gospodarstw jest ok. 50% obszaru, resztę stanowią większe obszary własności 200 — 1000 ha. Gmina posiada 3 klm. szosy państwowej, 14,3 klm. szosy powiatowej, 31 klm. polnych dróg gminnych.

Na terenie gminy istnieją 3 szkoły powszechne, które mieszczą się we własnych budynkach murowanych w Jastrzębiu 3 kl., Świerczycach 2 kl. i Grotatowie 1 kl. Poza tym znajduje się młyn parowy i wodny i gorzelnia. Kościół parafialny zbudowany w r. 1877.

Istnieją tu 2 oddziały Zw. Strzeleckiego PW Konnych Krakusów, Towarzystwo Ochotniczej Straży Pożarnej, Kółko Rolnicze, koło gospodyń wiejskich, Tow. popierania budowy szkół powsz., Katol. Stow. Młodzieży żeńskiej.

Budżet gminy na rok 1936/37 wynosi 11.619 zł, w tym opieka społeczna 2250 zł, oświata 2680 zł.

Zarząd gminy stanowią pp. wójt gminy — Szczepański Leonard, ławnicy: Kalisz Leopold, Fiszer Józef. Sekretarzem jest p. Szwidowski Wacław.

Członkowie Rady gminnej pp.: Buńka Marian, Cieszyński Józef, Borysiak Jan, Dudziak Walenty, Łyskowski Konstanty, Krajczuk Aleksander, Łęgowski Julian, Jaroński Maks, Mayalski Aleksander, Sowiński Edward, Szmaichel Ignacy, Weis Andrzej.

Najważniejsze wydarzenia historyczne: r. 1325 przeszło Jastrzębie na własność stolicy biskupiej płockiej za wielkiego mistrza Winrycha. Gołkówko było niegdyś rezydencją biskupów płockich, w r. 1831 oddziały powstańcze przekroczyły granice i przeszły przez Gołkówko i Jastrzębie do Brodnicy, gdzie zostały przez Niemców rozbrojone. Od 15 — 19 sierpnia 1920 r. zajęte było przez wojska bolszewickie.

GMINA NIEŻYWIĘĆ.

Obszar gminy wynosi 6.385 ha. Ludności obecnie liczy 4.339 w tym 3.513 Polaków, 825 Niemców i 1 żyd. Administracyjnie dzieli się na 8 gromad.

Charakter gminy jest rolniczy, gleba jest w ¾ częściach żytnio-kartoflana i w ¼ części pszenno-buraczana.

Na terenie gminy są dwie mleczarnie, w tym jedna niemiecka Spółdzielnia mleczarska oraz Spółdzielnia Kredytowa „Raiffeisen", ostatnio słabo prosperująca. Poza tym są 4 odtłuszczalnie mleka oraz jeden młyn motorowy.

W gminie działają 3 Kółka Rolnicze, ponadto 3 oddziały Zw. Strzeleckiego, Gminne Koło Przyjaciół Związku Strzeleckiego, 2 oddziały Związku Rezerwistów, Związek Powstańców i Wojaków, Koło L. O. P. P. i Budowy Publicznych Szkół Powszechnych oraz Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej.

Na terenie gminy są trzy parafie rzymsko - katolickie i jedna ewangielicka.

Gmina posiada 5 szkół powszechnych. Wszystkie we własnych budynkach, ponadto jeden budynek szkolny nieczynny. Poza tym gmina płaci udział w kosztach utrzymania 2 dalszych szkół położonych na terenie sąsiednich gmin.

Ochotniczych Straży Pożarnych są 2 oddziały w własnych remizach oraz w gromadzie Grabówiec, posiadającej dość poważny własny majątek.

Gmina posiada 24.72 ha własnego gruntu pochodzącego z rozliczenia ze zniesionymi obszarami, gromada Grabówiec zaś 31.54 ha.

Budżet gminy na rok 1936/37 wynosi 18.422,01 zł, z tego na opiekę społeczną przypada 4.330, zł (23% całego budżetu), na oświatę 3.758,73 zł (20% budżetu) na zdrowie publiczne 540 zł.

W roku bieżącym dokonała gmina poważnego remontu wszystkich szkół.

Dalej gmina projektuje położenie twardej nawierzchni na drodze wiodącej obok Urzędu gminnego na długości ca 120 mtr., zatrudniając przy tym bezrobotnych z terenu gminy, zaś gromada Grabowiec również postanowiła pobudować szosę własnym kosztem na drodze wiodącej przez wieś na długości ca 1500 mtr.

Do obu prac już przystąpiono.

Na czele gminy stoi Zarząd gminy w składzie pp.: wójt — Michał Nowak, podwójci — Antoni Płotkowski, ławnicy — Teodor Jastrzębski i Józef Neumann.

Sekretarzem gminy jest p. Tadeusz Muzioł.

W skład Radv gminnej wchodzą pp.: Alfons Kerner, Anastazy Lewandowski, Józef Biernaczyk, Szczepan Gutkowski, Maksymilian Kukawka, Feliks Lisiński, Franciszek Bielicki, Antoni Siebers, Franiszek Piotrowski, Paweł Szmichowski, Jan Pawłowski i Bernard Szablewski.

GMINA POKRZYDOWO.

Obszar gminy wynosi 6617,48 ha. Ludność liczy 3333, administracyjnie podzielona jest na 8 gromad.

Charater gminy jest wybitnie rolniczy, o glebie w przeważnej mierze żytnio - kartoflanej. Kultura rolna stoi na dostatecznym poziomie.

żywotnych kółek rolniczych jest 3, z których najlepiej prosperuje w Pokrzydowie pod przewodnictwem ks. proboszcza Dembińskiego.

Również dość znaczną żywotność przejawiają 2 mleczarnie spółdzielcze.

Szkół na terenie gminy są 4, we własnych budynkach, wszystkie niższego typu.

Na terenie gminy czynne są liczne organizacje społeczne jak: Związek Strzelecki, Straż Ogniowa, Koło L. O. P. P., Koło Gospodyń Wiejskich z których wysoko stoi Związek Strzelecki liczący wielu członków czynnych.

Budżet gminy na rok 1936/37 zamyka się sumą 14048,66 zł, z tego na opiekę społeczną 3902 zł, zdrowie publiczne 450 zł i oświatę 2776 zł.

Gmina posiada własny dom dla gminno - ubogich i 14 ha gruntu.

Wójtem gminy jest p. Aleksander Murawski, podwójci — p. Franciszek Iwankowski, członkami Zarządu — pp. Kuorps Jan i Franciszek Riedel.

Sekretarzem gminy jest p. Pawłowski Tadeusz. W skład Rady gminnej wchodzą pp. Kopański Julian, Gaźmierowski Franciszek, Klempert Teofil, Kuczyński Marcin, Piątkowski Gracjan, Rankowski Józef, Zakrzewski Konstanty, Nawrocki Bolesław, Abramowski Eryk, Wiśniewski Jan i Zawieracz Paweł.

GMINA WROCKI.

Obszar gminy wynosi 8.961 ha, ludności liczy 3.215 i dzieli się na 8 gromad.

Charakter gminy rolniczy, przy czym około 2.500 ha lasów Państwowych nadleśnictwa Konstancjewo i nadleśnictwa Urzano. Na terenie gminy znajduje się kościół parafialny, stanowiący cenny zabytek historyczny z końca XIII wieku, do którego należy Fundacja około 60 ha.

Na terenie gminy istnieje 6 szkół powszechnych, wszystkie we własnych zabudowaniach. Z zakładów przemysłowych i handlowych, znajduje się 1 tartak, 1 młyn parowy, 2 gorzelnie, 2 młyny wodne, 2 wiatraki, 1 mleczarnia spółdzielcza, 2 mleczarnie prywatne, 2 śmietankarnie, 2 piekarnie, 5 rzeźnictw, 5 oberż, 9 sklepów kolonialnych, 5 wymian mąki.

Z organizacyj społecznych są 2 oddziały Ochotn. Straży Pożarnych, kompania Zw. Strzeleckiego (3 pododdziały), kompania Zw. Rezerwistów (2 poddoddziały), 2 Oddziały K. S. M., 1 Kółko Rolnicze, 1 Koło Gospodyń Wiejskich, Koło L. O. P. P., Koło Zw. Pow. i Woj., Stow. Robotników, czytelnia parafialna i Kasa Stefczyka.

W dziedzinie inwestycyj zarząd gminy podiął w bieżącym roku budżetowym budowę drogi bitej od głównej szosy Brodnica - Toruń do wsi 300 mtr.długości, która bę-

dzie na początek bieżącego roku ukończona.

Ogólny budżet na rok 1936/37 wyraża się cyfrą 14.897,90 zł, w tym oświata 2.738,10 zł, opieka społeczna 4.012.

Zarząd gminy stanowi pp. wójt — Falkowski Józef, podwójci — Wilamowski Jan, ławnicy — inż. Tomaszek, Nadleśniczy — Wilamowski Wacław.

Sekretarzem gminy jest Lewandowski Kazimierz.

W skład Rady gminnej wchodzą pp.: Kujawa Józef, Burczyński Władysław, Gołębiowski Zygmnt, Bryski Andrzej, Malinowski Mieczysław, Ziewel Stefan, Mrozowski Alojzy, Goerke Leon, Grzywna Józef, Gliszczyński Leon, Olszewski Julian i Kowalski Wincenty.

GMINA ZBICZNO.

Gmina Zbiczno składa się z 6 gromad i obejmuje terytorium na obszarze 10.150 ha i 4.100 mieszkańców. Na terenie gminy znajdują się 4 szkoły trzy klasowe; trzy kościoły i 4 Ochotnicze Straże Pożarne.

Gmina z natury czysto rolnicza cieszy się prócz tego nadzwyczajnym urokiem rozmaitych żywych krajobrazów. 5.000 ha lasu szpilkowego i 12 dużych jezior, położonych wśród ciemnej zieleni lasów i falistego różnobarwnego terenu słusznie zasłużyły na miano „Pięknego i zachwycającego pojezierza Zbiczańskiego". Również leczniczy „Ozon", wydzielający się z tak ogromnego kompleksu lasu szpilkowego sprawia, że rok rocznie przybywa do tutejszej gminy tłum wycieczkowiczów.

Pierwszym wójtem gminy zbiorowej został wybrany pan Mączkowski Maksymilian. Do zarzadu zaś należy: pp. Gabriel Bronisław, — podwójci, Jarzębowski Jan i Tułodziecki Bolesław jako ławnicy. Do Rady gminnej zaś należą pp.: Bloch Józef, Bucha Teodor, Fabiański Franciszek, Górski Stanisław, Kurlenda Antoni, Licznerski Antoni, dr Michałowicz Narcyz, Pawski Antoni, Piotrowicz Bronisław, Wiśniewski Bolesław i Zdunkowski Stanisław.

Sekretarzem gminy jest p. Henryk Nogajski, harcerz.

Zarząd gminy rozpoczyna w bieżącym roku budowę własnego domu z pomieszczeniem dla biór i mieszkań dla sekretarza i woźnego gminy. Także zostanie wybudowany nowy dom dla ośmiu rodzin ubogo - gminnych.

Gminy pow. lubawskiego

GMINA KURZĘTNIK.

Obszar gminy wynosi 6.293 ha. Ludności liczy 3.447. Administracyjnie podzielona jest na 6 gromad.

Gleba na terenie gminy jest przeważnie żytnio - kartoflana. Czynne są tu 2 Kółka Rolnicze, przy jednym z nich jest sekcja hodowców trzody chlewnej.

Ogółem na utrzymaniu gminy jest 22.8 klm dróg. W r. b. rozpoczęła gmina brukowanie dróg Niemieckie Brzuże — Bratuszewo długości 2.3 klm, oraz Kurzętnik—Krzemieniewo 3.7 klm. Drogi te buduje się sposobem szarwarkowym.

Czynnych szkół jest 6. Obecnie gmina zamierza budować 2-u klasową szkołę w Nielbarku. Koszt tej szkoły przewidywany jest na 28.000 zł.

Straży ogniowych są 2, dość dobrze wyekwipowanych w sprzęt pożarowy. 2 poddz. Zw. Strzeleckiego, Koło Przyjaciół Z. S., Koło Zw. Rezerwistów i 2 Katol. Stow. Młodzieży.

Z zabytków historycznych na szczególną uwagę zasługują ruiny zamku pokrzyżackiego z w. XIV. Zaznaczyć należy, że do 1905 r. było to miasto, i to noszące tradycję najstarszego w wojew. pomorskim.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 12.543.63 zł, w tym zarząd ogólny 6.511.88 zł, oświata 2.521 zł, opieka spoleczna i zdrowie 2.775 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Wacław Banaszewski — wójt, emeryt. st. przodow. p. p., Kazimierz Jarzębski — podwójci, Bronisław Leski i Wacław Gorczyński — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Franciszek Kowalski — oficer rezerwy.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: ks. prob. Stanisław Zabrocki, Franciszek Marchlewski, Jan Jakubowski, Walenty Rosiński, Feliks Cherkowski, Józef Gajdziewski, Józef Wesołowski, Józef Lewicki, Wacław Kordalski, Damazy Zelma, Jan Jurkiewicz i Tomasz Reszka.

GMINA MROCZNO.

Obszar gminy wynosi 5.072 ha. Ludności liczy 3.800. Administracyjnie podzielona jest na 5 gromad.

Gleba na terenie gminy jest przeważnie żytnio-kartoflana. Istnieją tu 3 Kółka Rolnicze, przejawiające intensywną działalność. Przy jednym z nich utrzymywany jest knur zarodowy.

Ogółem na utrzymaniu gminy jest 75 klm dróg gruntowych. W r. ub. gmina wybudowała 630 mtr b., a 3.150 mtr² bruku przez wieś Mroczno. Robociznę i materiał dała wieś, zaś nadzór techniczny prowadził Wydz. Powiatowy. W roku przyszłym przewidziana jest dalsza budowa bruku przez wieś Mroczno — przeszło 450 mtr b. — oraz we wsi Kowaliki — 500 mtr b.

Szkół są 4, z tych jedna 6-o klasowa w Mrocznie i 3-y kl. w Boleszynie, reszta 2-u klasowe. W obu tych szkołach, w r. 1935, przeprowadzono kapitalne remonty kosztem 1.800 zł.

Straży na terenie gminy są 4 i trzy z nich są dobrze wyekwipowane w sprzęt. Dla straży w Mro-

Z gm. Mroczno: Nowowybudowana remiza strażacka i areszt gminny. Ogólny widok wsi Mroczno. Fragment nowowybudowanej drogi gminnej. Nowowybudowany kościół parafialny.

Grupa pp.: Wójtów i Sekretarzy pow. lubawskiego

Górą od lewej pp.: Wacław Banaszewski — wójt gm. Kurzętnik. Alfons Jaroszewski — sek. gen. Mroczno. Bernard Karpiński — wójt. gm. Grodziczno. Fr. Kowalski — sek. gm. Kurzętnik. Maksymilian Mrowiński — sek. gm. Rożental. Robert Kuzimski — wójt gm. Łąkorz. Brunon Oczkowski — sekr. gm. Krotoszyny. Józef Szydłowski — pom. sek. gm. Grodziczno. *Dołem od lewej pp.:* Jan *Szczepański* — sek. gm. Grodziczno. Konrad Kościński — pom. sek. gm. Rożental. Jan Wyżlic — podw. gm. Rożental. Feliks Sarnowski — sek. gm. Łąkorz. Władysław Marcinkowski — wójt gm. Lubawa. Hipolit Przeczewski — wójt gm. Mroczno. Bolesław Góralski — ławnik gm. Grodziczno. Andrzej Ojelniczak — pom. kanc. gm. Grodziczno. Zygmunt Wieczerzycki.

cznie postawiono ładną remizę z aresztem gminnym za sumę około 1.000 zł, przy czym wieś dała kamień, żwir, robociznę niefachową i podwody . Dalej są 1 pododz. Zw. Strzeleckiego, Z. S. w Mrocznie posiada własną świetlicę, Zw. Rezerwistów i 4 Katol. Stow. Młodzieży.

W ciągu istnienia gminy zbiorowej, t. j. w ciągu 2-ch lat postawiono również w Mrocznie kościół parafialny ze składek dobrowolnych.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 10.073 zł, w tym zarząd ogólny 5.582.67 zł, oświata 2.528 zł, opieka społ. i zdrowie 2.466 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Hipolit Przeczewski wójt, odznaczony Krzyżem Weteranów Powstań Narodowych i Krzyżem Frontu Pomorskiego, Franciszek Bukowski — podwójci, Józef Zaleski i Franciszek Pączkowski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Alfons Jaroszewski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: ks. Wincenty Kalitowski, Alojzy Anzel, Walenty Galiński, Hieronim Bieniaszewski, Bolesław Kulkowski, Jan Mówiński, Franciszek Mówiński, Józef Olęcki, Józef Szczygłowski, Wacław Rumanowski, Leopold Zaleski i Bernard Żurański.

GMINA MARZĘCICE.

Obszar gminy wynosi 7.294 ha. Ludności liczy 3.994. Administracyjnie podzielona jest na 9 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w 30% pszenna, reszta żytnio - kartoflana. Istniejących tu 6 Kółek Rolniczych przejawiają dość intensywną działalność. Maj. Lipowy Dwór wł. p. Władysława Wełnickiego utrzymują oborę zarodową.

Ewidencji ogółu posiadanych dróg własnych gmina jeszcze nie posiada.

Szkół na terenie gminy jest 9 i niemal we wszystkich szkołach przeprowadzone zostały gruntowne remonty.

Straży ogniowych jest 5, z tych 4 straże posiadają własne remizy. 1 Zw. Strzelecki, Koło Przyjaciół Z. S., Koło Gospodyń Wiejskich, 6 Katol. Stow. Młodz. i konne P. W. „Krakusy".

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 12.130.69 zł, w tym zarząd ogólny 6.034 zł, oświata 3.257 zł, opieka społ. i zdrowie 2.224.59 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Franciszek Jarzębowski — wójt, Jan Pawski — podwójci, Otton Nowoczyn i Władysław Stanowicki — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Anastazy Kasprzycki.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Adam Mazerski, Józef Dąbrowski, Józef Szymański, Walerian Ziółkowski, Augustyn Przyborski, Antoni Żuchowski, Leon Frost, Bernard Chmielewski, Bronisław Mróz, Józef Czarnecki, Antoni Marszelewski i Władysław Ewertowski.

GMINA ŁĄKORZ.

Obszar gminy wynosi 10.526 ha. Ludności liczy 5.200. Administracyjnie podzielona jest na 8 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w 25% pszenna, reszta żytnio - kartoflana. Gmina obfituje w lasy, przy czym największy jest las państwowy, obejmujący 2.403 ha. Czynnych są 3 Kółka Rolnicze. W maj. powiatowym Łąkorek — dzierżawca p. Jan Jordan utrzymuje oborę zarodową oraz ładną oborę posiada maj. Ostrowite, wł. p. Hansa Blüchera. Dobrze rozwija się mleczarnia spółdzielcza w Ostrowitem.

Teren gminy jest ładnie położony wśród lasów i jezior.

Ogółem na utrzymaniu gminy jest 61 klm dróg, w tym 1 klm bruku.

Szkół na terenie gminy jest 6, i wszystkie mieszczą się we własnych budynkach. Jedna z tych szkół, a mian. w Łąkorzu jest 6-o kl.

Straży pożarnych są 4 i wszystkie posiadają własne remizy, 3 pododz. Zw. Strzeleckiego, 2 plac. Zw. Rezerwistów, 1 Koło Gospodyń Wiejskich i Katol. Stow. Młodzieży.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 18.904 zł, w tym zarząd ogólny 8.283.65 zł, oświata 2.865 zł, opieka społ. i zdrowie 5.595 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Robert Kuzimski — wójt, Franciszek Rudnicki — podwójci, Alojzy Grzonkowski i Roman Szychowski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Feliks Sarnowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Władysław Blangiewicz, Jan Brodowski, Władysław Chojnowski, Jan Ferschke, Stefan Gruner, Franciszek Lesiński, Józef Leśniewski, Stanisław Makowski, Stanisław Milewski, Anastazy Najdrowski, Jan Orzech, Stefan Rydziński, Franciszek Sikorski, Józef Suchocki, Józef Zacharek i Jan Żuchowski.

Z gminy Łąkorz: Członkowie Zarządu i Rady Gminnej z b. starostą powiatowym p. Dr. Tomczyńskim pośrodku.

GMINA KROTOSZYNY.

Obszar gminy wynosi 7.402 ha. Ludności liczy 3.200. Administracyjnie podzielona jest na 6 gromad.

Gleba na terenie gminy jest w 25% pszenna, reszta żytnio - kartoflana, przy czym lasy obejmują ¼ część gminy. Czynne są w gminie 3 Kółka Rolnicze, Kółko krotoszyńskie utrzymuje buhaja zarodowego. W maj. Czachówki — wł. p. Jana Rüchardta utrzymywana jest stadnina ogierów państwowych.

Ogółem gmina posiada na swym utrzymaniu 12 klm dróg gminnych, w tym 3 klm o twardej nawierzchni.

Szkół czynnych są 4, w tych jedna 7-o klasowa w Krotoszynach.

Straże pożarne są 3, posiadające własne remizy, 2 pododz. Zw. Strzeleckiego ze świetlicą w Bielicach, Koło Przyjaciół Z. S. i Katol. Stow. Młodzieży.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 14.639 zł, w tym zarząd ogólny 7.323 zł, oświata 1.993 zł, opieka społeczna i zdrowie 4.300 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Stanisław Łukomski — wójt, Maksymilian Roth — podwójci, Józef Polmański i Bronisław Wiśniewski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Brunon Oczkowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Jan Gurzyński, Oskar Tadajewski, Marian Jankowski, Franciszek Tadajewski, Jan Mankiewicz, Ludwik Hinz, Ludwik Sugajski, Jan Dembiński, Jan Weisgerber, Józef Jankowski, Stefan Ziółkowski i Franciszek Grajewski.

GMINA GRODZICZNO.

Obszar gminy wynosi 6.272 ha. Ludności liczy 3.079. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest naogół dobra. Czynne są tu 2 Kółka Rolnicze. Maj. Montowo wł. p. Tadeusza Kochanowskiego słynie ze swego gospodarstwa rybnego.

Gmina posiada swój majątek powierzchni 69,8 ha wartości 32.000 zł. Majątek ten przynosi rocznie 1.600 zł dochodu.

Szkół na terenie gminy jest 7 i wszystkie niższego typu, przy czym wszystkie szkoły zostały kapitalnie wyremontowane.

Straży pożarnych są 4 i wszystkie posiadają własne remizy, 1 oddz. Zw. Strzeleckiego, 2 Koła Zw. Rezerwistów, Koło Przyjaciół Zw. Rez. i Katol. Stow. Młodzieży.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 14.465 zł, w tym zarząd ogólny 6.061 zł, opieka społ. i zdrowie 4.297 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Bernard Karpiński — wójt, Leon Karczewski — podwójci, Mieczysław Zieliński i Bolesław Góralski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Jan Szczepański.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Tadeusz Kochanowski, Józef Grzonkowski, Ignacy Karczewski, Nikodem Konicz, Jan Kuca Feliks Kaweciński, Kazimierz Lambert, Jan Małolepszy, Józef Rutkowski, Michał Szczepański, Jan Stoklasa i Stanisław Muzalewski.

GMINA LUBAWA.

Obszar gminy wynosi 7.844 ha. Ludności liczy 4.144. Administracyjnie podzielona jest na 9 gromad.

Gleba na terenie gminy jest naogół średnia. Czynne są w gminie 4 Kółka Rolnicze, przy 2-ch z nich są sekcje hodowców bydła i trzody chlewnej. Na podkreślenie zasługuje średnie gospodarstwo rolne w Targowisku p. Władysława Maciołka. który otrzymał wyróżnienie za najlepszą na Pomorzu oborę udojową wśród drobnych rolników. Istnieją tu 2 mleczarnie spółdzielcze w Tuszewie i Rakowicach oraz gorzelnia spółdzielcza.

Na swym utrzymaniu posiada gmina 5,5 klm dróg o twardej nawierzchni. W r. b. projektuje się brukowanie 900 mtr drogi Tuszewo — Mortęgi i Targowisko — Rodzone.

Szkół na terenie gminy jest 5, z tych 2 nadgraniczne są 3-go stopnia. W r. b. gmina wyłożyła na remont szkół 1.450 zł, zaś w przyszłym roku budżetowym uchwalono budowę nowego gmachu w Sampławie, kosztem 60.000 zł, z czego 30.000 zł z funduszów gminnych, reszta z Tow. Pop. Budowy Szkół i Funduszu Pracy.

Straży pożarnych są 5 i wszystkie posiadają własne remizy oraz dobrze są zaopatrzone w sprzęt pożarowy. Są też: 1 oddz. Zw. Strzeleckiego, Zw. Rezerwistów — wyróżniony za swą działalność i posiadający własną orkiestrę. Obecnie zorganizowano spółdzielnię „Zdrowie", w której ubezpieczeni są na wypadek choroby wszyscy pracownicy rolni, 4 Katol. Stow. Młodzieży Męskiej i Żeńskiej.

Gmina posiada majątek własny na sumę 80.000 zł.

Z zabytków historycznych wymienić należy kościół w Sampławie z w. XIV.

Teren gminy zamieszkały od czasów prahistorycznych, czego dowodem znalezione w Rodzonem przedmioty z epoki kamienia ciosanego. We wsi Sampława znajduje się Góra Świętojańska z wyraźnymi znakami okalającej ją niegdyś fosy z pobliskiej Elszki. Na górze tej znajdujemy ślady dawnego grodu.

Przez teren gromad Rakowice i Targowisko wiedzie w kierunku do Lubawy Trakt Napoleoński; tędy maszerowały w 1812 roku wojska Napoleona na podbój Rosji. Gęsto rozstawione nad Traktem krzyże przydrożne i wykopywane z pod nich szkielety ludzkie świadczą o grasującej wśród wojska napoleońskiego jakiejś epidemii. Tym też Traktem kroczyły zbrojne hufce Jagiełły z pobliskiego grodu warownego Kurzętnik, by stoczyć wiekopomną bitwę pod Grunwaldem.

W zakończeniu warto dodać, że szkoła powszechna w Sampławie istnieje od 1600 r. Jak wspomina kronika, w 1642 r. szkoła posiadała swój własny budynek oraz nauczyciela.

Z gminy Lubawa. Kościół w Sampławie.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 14.396 zł, w tym zarząd ogólny 7.173 zł, oświata 3.467 zł, opieka społeczna i zdrowie 2.383 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Władysław Marcinkowski — wójt, Julian Pawłowski — podwójci, Leon Miłoszewski i Franciszek Wałaszek — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Józef Zażembłowski.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp. Julian Kasprzycki, Franciszek Kurek, Bernard Kołodziejski, Jan Nowicki, Józef Nikielewski, Stanisław Lendziński, Józef Wiśniewski, Józef Tułodziecki, inż. Stanisław Kwiatkowski, Jan Rogowski, Józef Leśniewski i Julian Mejka.

GMINA ROŻENTAL.

Obszar gminy wynosi 7.193 ha. Ludności liczy 4.399. Administracyjnie podzielona jest na 7 gromad.

Gleba na terenie gminy jest naogół dobra. Czynnych jest w gminie 5 Kółek Rolniczych. W Grabowie dobrze rozwija się spółdzielcza mleczarnia parowa.

Na utrzymaniu gminy znajduje się 4.5 klm dróg o twardej nawierzchni.

Szkół na terenie gminy jest 6, z tych dwie 3-y klasowe, reszta niższego typu.

Straży pożarnych jest tu 5 i wszystkie posiadają remizy, 4 pododdz. Zw. Strzeleckiego, 4 Katol. Stow. Młodzieży i Koło Gospodyń Wiejskich.

Na uwagę zasługuje kościół drewniany modrzewiowy w Rożentalu z w. XVIII.

Ogólny budżet gminy na r. 1936/37 zamyka się cyfrą 11.186 zł, w tym zarząd ogólny 6.188 zł, oświata 2.189.20 zł, opieka społeczna i zdrowie 1.982.25 zł.

Członkami Zarządu są pp.: Jan Wyżlic — p. o. wójta; Stefan Żuralski i Antoni Marchlewski — ławnicy.

Sekretarzem jest p. Maksymilian Mrowiński.

W skład Rady Gminnej wchodzą pp.: Konrad Dziomba, Józef Surdykowski, Antoni Truszczyński, Stanisław Szczepański, Franciszek Skolmowski, Antoni Jurkiewicz, Jan Jastrzębski, Ignacy Maliszewski, Józef Żuralski, Franciszek Ankiewicz, Roch Lewalski i Roman Krajewski.